

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Güvenlik Çalışmaları Bilim Dalı**

**1983-1989 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA
EGE SORUNU: TURGUT ÖZAL FAKTÖRÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Burak ERKUT

**Danışman
Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ**

İstanbul – 2023

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Burak ERKUT

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : 1983-1989 Dönemi Türk Dış Politikasında Ege Sorunu: Turgut Özal Faktörü

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 21 Haziran 2023

Sayfa Sayısı : 126

Tez : Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

Danışmanları

Dizin Terimleri : Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Turgut Özal, neoklasik realizm, Ege sorunu, dış politika

Türkçe Özet : Ulus-devlet olma ve milli kimlik kazanma süreçlerinde Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan güvensiz ortam, iki devlet arasında günümüzde halen tam anlamıyla çözülememiş sorunları beraberinde getirmiştir. Jeopolitik, askeri, siyasi ve stratejik açıdan önemli bir su yolu olan Ege Denizi, iki ülke arasındaki uyuşmazlıklara konu olmuştur. Ege sorununa yönelik çözüm arayışları iki ülke ilişkilerinde farklı dönemlerde farklı yaklaşımlarla devam etmiş, ancak bir sonuca ulaşamamıştır. Bu tezde Ege sorununun kapsamı ortaya konarak, Turgut Özal'ın 1983-1989 yılları arasında başbakanlığı süresince bu sorunun çözümüne yönelik girişimleri incelenecektir. Özal'ın dış politika anlayışının

mevcut sorunun çözümüne etkisi olup olmadığı sorusuna yanıt aranacak ve Ege sorunu özelinde, özellikle öne çıkan olaylar ışığında, Turgut Özal'ın izlediği politika neoklasik realist bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Burak ERKUT

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Güvenlik Çalışmaları Bilim Dalı**

**1983-1989 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA
EGE SORUNU: TURGUT ÖZAL FAKTÖRÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Burak ERKUT

**Danışman
Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ**

İstanbul – 2023

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Burak ERKUT

..../..../2023

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burak ERKUT'un "1983-1989 Dönemi Türk Dış Politikasında Ege Sorunu: Turgut Özal Faktörü" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Güvenlik Çalışmaları bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep

ÖZKURT DÖRDÜNCÜ

İmza

Üye

Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

(Danışman)

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2023

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Ulus-devlet olma ve milli kimlik kazanma süreçlerinde Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan güvensiz ortam, iki devlet arasında günümüzde halen tam anlamıyla çözülememiş sorunları beraberinde getirmiştir. Jeopolitik, askeri, siyasi ve stratejik açıdan önemli bir su yolu olan Ege Denizi de iki ülke arasındaki uyuşmazlıklara konu olmuş ve bu uyuşmazlıklar Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Ege sorunu olarak tarihe geçmiştir. Kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve FIR hattı, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar, adaların silahlandırılması ile arama ve kurtarma yetki sorunu olarak sınıflandırılan bu sorunlara yönelik çözüm arayışları iki ülke ilişkilerinde farklı dönemlerde farklı yaklaşımlarla devam etmiş, ancak bir sonuca ulaşamamıştır.

Bu tezde Ege sorununun kapsamı ortaya konmuş ve Turgut Özal'ın 1983-1989 yılları arasında başbakanlığı süresince bu sorunun çözümüne yönelik girişimleri incelenmiştir. Uluslararası sistemin baskı ve kısıtlamaları karşısında devletlerin dış politika davranışlarını yerel faktörler ve lider algıları ile bunların karşılıklı etkileşimi üzerinden inceleyen bir dış politika analizi teorisi olan neoklasik realizm, tezin kuramsal çerçevesi olarak belirlenmiştir. Neoklasik realizmin, siyasi liderlerin devletlerin dış politika seçimlerinde belirleyici ve nihai kararları verici konumunda olduğunu kabul etmesinden yola çıkan bu tezde Turgut Özal'a odaklanılarak dış politika anlayışı irdelenmiştir. Özal'ın kendine has kişilik ve liderlik özellikleri ortaya konmuş ve bu özelliklerin etkisiyle benimsediği dış politika anlayışıyla Ege sorununa yönelik dış politika davranışları incelenmiştir. Bu bağlamda tezde, Özal'ın ılımlı, aktif ve iş birlikçi dış politika anlayışının mevcut sorunun çözümüne etkisi olup olmadığı sorusuna yanıt aranmış ve Ege sorunu özelinde, özellikle öne çıkan olaylar ışığında, Turgut Özal'ın izlediği politika neoklasik realist bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Turgut Özal'ı merkeze alarak, benimsediği dış politika davranışlarının yıllardır çözüme kavuşturulamamış Ege sorununun çözümüne etkisini neoklasik realist teori açısından inceleyen bu tez, devletlerin dış politikalarında liderlerin rolü hakkında farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu doğrultuda tez, gelecekte konuyu farklı yönlerden ele alacak çalışmalar için de bir basamak görevi görecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Turgut Özal, neoklasik realizm, Ege sorunu, dış politika

SUMMARY

The distrust between Turkey and Greece in the process of gaining a national identity and becoming a nation-state has led to problems that are still not fully resolved between the two states. The Aegean Sea, which is an important geopolitical, military, political and strategic waterway, has also been the subject of disputes between the two countries and these conflicts went down in history as the Aegean dispute in Turkey-Greece relations. The effort to find solutions to the disputes about continental shelf, territorial waters, airspace and FIR, disputed islands, islets and rocks, militarization of the islands and search and rescue authorization continued with different approaches in different periods in the relations of the two countries, but no result could be obtained.

In this thesis, the scope of the Aegean dispute is explained and Turgut Özal's attempts to solve this problem during his prime ministry between 1983-1989 are examined. Neoclassical realism has been determined as the conceptual framework of the thesis, because it is a foreign policy analysis theory that examines the foreign policy behaviors of states in the face of the pressures and constraints of the international system, through local factors and leadership perceptions and their interaction. This thesis focuses on Turgut Özal's foreign policy considering the neoclassical realism's acceptance that political leaders are in the position of determining and making final decisions in foreign policy choices of states. Özal's personality and leadership characteristics were discussed and his foreign policy behaviors towards the Aegean dispute were examined in terms of his foreign policy under the influence of these characteristics. In this context, the thesis seeks to answer whether Özal's moderate, active and collaborative foreign policy has an influence on the solution of the problem, and Özal's foreign policy has been evaluated from a neoclassical realist point of view, especially in the light of prominent events in the Aegean dispute.

Focusing on Turgut Özal, this thesis examines the effect of the foreign policy behaviors towards the solution of the Aegean dispute, which has not been resolved for years, from the point of view of neoclassical realist theory, and presents a different perspective on the role of leaders in the foreign policies of states. In this

context, the thesis will also serve as a steppingstone for future studies that will examine the subject from different aspects.

Keywords: Turkish-Greek relations, Turgut Özal, neoclassical realism, Aegean dispute, foreign policy

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
EKLER LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: NEOKLASİK REALİZM TEORİSİ

1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teorinin Gelişimi.....	4
1.1.1. Klasik Realizm	7
1.1.2. Neorealizm	10
1.1.3. Neoklasik Realizm	14
1.1.3.1. Sistemsel Faktörler	18
1.1.3.2. İç Faktörler	20
1.1.3.3. Neoklasik Realizmin Dış Politika Anlayışı.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE: TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE EGE SORUNU

2.1. Ege Denizi Özelinde Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	31
2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Ege Sorunu	37
2.2.1. Kıta Sahanelığı	38
2.2.2. Karasuları	42
2.2.3. Hava Sahası ve FIR Hattı	44
2.2.4. Egemenliğı Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıklar	45
2.2.5. Adaların Silahlandırılması.....	48
2.2.6. Arama ve Kurtarma Yetki Sorunu.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE 1983-1989 DÖNEMİ EGE SORUNU VE TURGUT ÖZAL FAKTÖRÜ

3.1. Siyasi Kimlik Olarak Turgut Özal	56
3.1.1. Hayatı ve Kişiliğı.....	57
3.1.2. Liderlik Özellikleri	59
3.1.3. Dış Politika Anlayışı	62

3.2. 1983-1989 Döneminde Ege Sorunu	65
3.3. Neoklasik Realizm Perspektifinden 1983-1989 Döneminde Ege Sorunu	71
3.3.1. Sistemsel Faktörler	72
3.3.2. İç Faktörler	76
3.4. Neoklasik Realist Dış Politika Modeli Bağlamında Özal Faktörü.....	80
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	91
EKLER	104

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AK	:	Arama Kurtarma
ANAP	:	Anavatan Partisi
ANC	:	Air Navigation Commission
AT	:	Avrupa Topluluğu
BBC	:	British Broadcasting Corporation
BM	:	Birleşmiş Milletler
EOKA	:	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
FIR	:	Flight Information Region
ICAO	:	International Civil Aviation Organization
IMO	:	International Maritime Organization
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
NOTAM	:	Notice to Air Mission
PASOK	:	Panhellenik Sosyalist Hareket
SEİA	:	Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması
SOLAS	:	International Convention for the Safety of Life at Sea
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCG	:	Türkiye Cumhuriyeti Gemisi
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İş İnsanlar Derneği
UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm17

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Neoklasik Realist Dış Politika Modeli	29
--	----

EKLER LİSTESİ

EK-A Ege Denizi Haritası

EK-B Ege Denizi'ndeki Adaların İsimleri

ÖNSÖZ

Tezimin her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, kıymetli zamanını ve desteğini esirgemeyen, saygıdeğer tez danışman hocam Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca her zaman yanımda olan sevgili ailemin her bir ferdine ve yardımlarını esirgemeyen Dr. Ece ÇETİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Türkiye ve Yunanistan ulus-devlet olma sürecine girmiş ve milli kimlik kazanma açısından benzer süreçleri tecrübe etmişlerdir. Her iki devlet de ulus-devlet kimliklerini birbirlerine karşı verdikleri mücadele sonunda elde etmeyi başarmışlardır. Bu süreçte izlenen politikalar ve milliyetçi bakış açısı iki devlet arasında güvensiz bir ortamın oluşmasına ve sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasında bulunan ve önemli bir deniz yolu olmasının yanında coğrafi, askeri, iktisadi, siyasi, jeopolitik ve stratejik öneme sahip Ege Denizi, tarih boyunca Türk-Yunan ilişkilerinde uyuşmazlıklara konu olmuştur. Kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve FIR hattı, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar, adaların silahlandırılması ile arama ve kurtarma yetki sorunu gibi Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getiren sorunlara yönelik çözüm arayışlarına ilişkin, değişik dönemlerde farklı stratejiler benimsenmiştir. Ege Denizi özelinde Türk-Yunan ilişkilerinde rekabetçi-çatışmacı girişimler olduğu kadar, sorunların adil çözümüne yönelik mutabakat girişimleri de dikkat çekmektedir. Nihai bir çözüme kavuşturulamamış Ege sorunu Türkiye'nin değişik dönemlerdeki dış politika anlayışıyla farklı durumlara evrilmiştir. Sorunu genel hatlarıyla ortaya koymanın yanı sıra, her bir dönemin kendi içinde dönemin koşulları göz önünde bulundurularak günümüzün farklı bakış açılarıyla irdelenmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Bu tezde 1983-1989 döneminde Ege sorununun çözümüne yönelik dış politika pratiklerinde Turgut Özal'ın kişisel özellikleri ile aktif ve işbirlikçi dış politika anlayışının ne ölçüde etkili olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkide büyük öneme sahip Ege sorunu ile ilgili tarihsel süreçte yaşanan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde de girişimlerde bulunulmuştur. Bu tezde kendine has özellikleriyle Turgut Özal'ın konuyla ilgili dış politikasının, mevcut soruna olan etkisinin neoklasik realist bakış açısıyla ortaya konması amaçlanmaktadır. Neoklasik realizm, uluslararası sistemden gelen kısıtlamalarla devletlerin yerel aktörlerini sentezleyerek ve liderin rolüne dikkat çekerek, dış politika davranışına kapsamlı bir açıklama getirmesi sebebiyle tezin kuramsal çerçevesi olarak belirlenmiştir.

Yapılan literatür taramasında, Türkiye-Yunanistan ilişkileri konusunun tarih, uluslararası ilişkiler, siyasal bilimler, sosyoloji, ekonomi disiplinlerinde pek çok kez farklı açılardan çalışılmış olduğu, ancak Ege sorununa odaklanan çok fazla çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Ege sorununu konu alan tezler ise özellikle sorunun iki ülke arasındaki ilişkiye etkisine odaklanmış, çoğu zaman da hukuksal boyutuyla ele alınmıştır. Mustafa Babayiğit'in (2005) "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Ege Sorununun Hukuksal Boyutu" başlıklı yüksek lisans tezi, Okşan Çidem'in (1999) "Devletler Hukuku Açısından Ege Sorunu" başlıklı yüksek lisans tezi ve Nurser Gökdemir Işık'ın (2009) "Kıta Sahaneliği, Hukuki Rejimi ve Ege Sorunu" başlıklı doktora tezi konunun hukuksal boyutuyla ele alınmış çalışmalardır. Neoklasik realist çerçevede inceleme yapan tezler ABD, Çin, Rusya, Suriye, İsrail ve Umman ile Türkiye ilişkilerini ele almışlardır. Türkiye-Yunanistan ilişkisini neoklasik realist açıdan konu alan, özellikle de Ege sorununa odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürde Türkiye-Yunanistan ilişkilerini konu alan pek çok yerli/yabancı kitap ve makale mevcuttur; ancak bunlar çoğunlukla konuyu ya sadece bir yönüyle ele almış ya da ilişkilerin geneline odaklanmış çalışmalardır. Yapılan literatür taramasında karar alma süreçlerinde liderlerin davranışsal yaklaşımına odaklanan ve konuyu neoklasik realist açıdan değerlendiren herhangi bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Tez çalışmasında ilgili dönemdeki Türk dış politikasının bütüncül bir bakış açısı sağlayan neoklasik realizm kuramı çerçevesinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Uluslararası sistemden gelen uyarılarla, devletlerin iç faktörlerinin ve özellikle de karar alıcının dış politika davranışı üzerinde etkisinin olduğu, neoklasik realizm teorisinin temel varsayımdır. 1983-1989 döneminde Türkiye-Yunanistan ilişkileri açıklanırken hem sistemsel faktörlere hem de lider unsuru başta olmak üzere yerel dinamiklere odaklanılmaktadır. Turgut Özal döneminin seçilmesinin nedeni ise, Türkiye için değişim ve dönüşüm yıllarını temsil eden lider olması ve iki ülkenin arasında var olan sorunların çözümüne yönelik olan tutumudur.

Tez çalışmasında veri toplama yöntemi olarak literatür taraması kullanılmıştır. Çalışmada yerli/yabancı basılı ve elektronik kaynaklar taranmış, tez konusu ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili kitap, makale, gazete, dergi, bildiri, antlaşma

metinleri ve tezler incelenmiştir. Literatür taraması için başta İstanbul Gelişim Üniversitesi kütüphanesinden olmak üzere çeşitli üniversitelerin kütüphanelerinden ve çevrimiçi erişim sağlayan veri tabanlarından faydalanılmıştır. Ayrıca Ulusal Tez Merkezi'nden konuyla ilgili erişim sağlanan tezler detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde çalışmanın kuramsal çerçevesi ortaya konmaktadır. Realizmin analiz ve değerlendirme süreçlerine olan entelektüel bakış açısı ve neden-sonuç ilişkisiyle açıklama getirme çabasından yola çıkarak üç farklı realist teori incelenmektedir. Klasik realizmin ve neorealizmin benimsedikleri varsayımlar ortaya konarak, dış politika davranışının analizinde bu teorilerin eksik kalan yönleri vurgulanmaktadır. Değişen uluslararası sistemik yapıyla ve buna bağlı olarak duyulan yeni teori geliştirme ihtiyacıyla ortaya çıkan neoklasik realizm teorisi detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Neoklasik realist dış politika anlayışının kapsamı ortaya konmakta ve bu yönüyle çalışmanın çatısını oluşturan kuramsal değerlendirmenin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bu şekilde söz konusu dönemin ve Turgut Özal'ın dış politika anlayışının daha kapsamlı ve farklı bir bakış açısıyla analiz edilebilmesi amaçlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde çalışmanın tarihsel çerçevesi ortaya koyulmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinden genel hatlarıyla bahsedilerek tarihsel süreçte iki ülke arasında Ege Denizi özelinde neler yaşandığı aktarılacaktır. Bu şekilde tezin odaklandığı 1983-1989 yılları arasındaki Türk-Yunan ilişkilerinin ve Ege Denizi'nin iki ülkenin tarihindeki öneminin daha net ve anlaşılır olması amaçlanmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasında geçmişten beri süregelen Ege sorunu altı alt başlıkta incelenecektir: kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve FIR hattı, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar, adaların silahlandırılması ile arama ve kurtarma yetki sorunu.

Üçüncü bölümde ise tezin ana konusunu teşkil eden 1983-1989 dönemi Ege sorunu özelinde Turgut Özal faktörü neoklasik realist açıdan analiz edilecektir. Öncelikle Turgut Özal'ın hayatına, kişiliğine ve bir lider olarak dış politika anlayışına odaklanılacak, akabinde neoklasik realizmin bağımsız değişken olarak belirlediği uluslararası sistem ve ara değişkenler olan yerel etmenler ve lider faktörüne odaklanılarak belirtilen dönemdeki ilişkiler incelenecektir. Dönemin dış politikası bu bakış açısıyla ele alındıktan sonra Turgut Özal'ın kişiliğinin ve dış politika anlayışının etkisi Ege sorunu özelinde değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: NEOKLASİK REALİZM TEORİSİ

Bu bölümde öncelikle uluslararası ilişkiler çerçevesinde devletlerin dış politika pratiklerine açıklama getirme çabasına yönelik realist teorilerden bahsedilmektedir. Klasik realizmin ve neorealizmin benimsediği anlayış ve bu teorilerin dış politika pratiklerini açıklama çabasındaki eksik kalan yönler ele alınarak değişen uluslararası sistemik yapı, aktörlerin çeşitliliğinin artması ve bunlara bağlı olarak dış politika unsurlarının etkilenmesi nedeniyle yeni bir teori geliştirilmesine duyulan gereksinim vurgulanmaktadır. Dönemin gündeminin analiz edilebilmesi ve geleceğe yönelik öngöründe bulunabilmesi için yapısının buna imkân verdiği neoklasik realizm teorisi incelenmekte, bu teoriye göre dış politika pratiğinin nasıl şekillendiği ortaya konmaktadır.

Çalışmanın çatısını oluşturan neoklasik realizmin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için diğer realist teorileri de incelemek gerekmektedir. Neoklasik realizmin klasik realizm ve neorealizm ile farklılıklarını ortaya koymak, söz konusu teorilerdeki eksik ya da tamamlayıcı yönleri belirtmek ve neoklasik realizmin savunduğu temel noktaları irdelemek, çalışmasının konusu olan 1983-1989 dönemi Türk dış politikası ve Turgut Özal faktörü özelinde Ege sorununun daha net analiz edilebilmesini sağlayacaktır.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teorinin Gelişimi

Sistem, yapı ve birim kavramları uluslararası politika alanındaki pratiklerin, eylem ve olguların analizi açısından uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında önem taşımaktadır (Hatsuse, 2010, s.22). Uluslararası ilişkilerde sistemi, sahip olduğu tanımlama, açıklama ve yöntem rolleriyle ele almak mümkündür. Birbirlerinden bağımsız ögelerin birbirleriyle tutarlı ve düzenli bir şekilde etkileşim içinde olarak ve hep birlikte aynı amaç doğrultusunda hareket ederek oluşturdukları bütüne sistem adı verilmektedir (Stolberg, 2012, s.145). Tanımlama rolüyle sistem direkt olarak kendi anlamıyla kullanılmakta ve bir tanımlama aracı olarak uyarlanmaktadır. Uluslararası ortamı ve düzeni tanımlarken ve bu düzen içindeki birimlerin birbirleriyle etkileşimini ele alırken “sistem”den faydalanılmaktadır. Açıklama rolüyle sistem, uluslararası düzenin doğasının, yapının özelliklerinin, birimler arası etkileşimin,

aktörlerin rolünün, davranışlarının nasıl olduğunu ortaya koymaktadır. Sistemin açıklama rolünden ayrı düşünülemez bir diğer rolü ise yöntem olarak kullanılmasıdır. Yöntem olarak sistem uluslararası politikanın ne şekilde analiz edilebileceğini ele almaktadır. Ayrıca sisteme ilişkin çıkarımlar gelecek için de öngörülerde bulunmaya imkân tanımaktadır (Goodman, 1965, s.258-260). Düzen, yapı, süreç, etkileşim gibi kavramlara dikkat çeken sistem kavramı, bu üç rolüyle uluslararası ilişkiler disiplinde hem açıklayıcı hem de yol göstericidir.

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere sistem, bir yapıdan ve birbirleriyle etkileşim halindeki birimlerden meydana gelmektedir. Yapı, sistemi bir bütün olarak düşünmeyi mümkün kılan bir ögedir. Özellikler, eylemler, davranış ve etkileşimler değişirken yapılar varlıklarını sürdürebilmektedir. Yapı, birbirinden farklı öğelerin bir araya getirilerek birbirlerinden farklı davranışlar sergilemesine ve bu şekilde birbirleriyle etkileşimde bulunarak farklı sonuçlar üretmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası politik yapıyı anlayabilmek için iç siyasi yapıdan farklılıklarını ortaya koymak faydalı olacaktır. Uluslararası siyasi yapı ve iç siyasi yapı öncelikle birimlerin düzenlenmesi konusunda birbirlerinden ayrılmaktadır. İç siyasi yapının öğeleri üstlük-altlık ilişkileri içindedir; bazıları komuta ederken diğerlerinin uyması zorunludur. Yurtiçi sistemler hiyerarşik ve merkezidir. Uluslararası politik sistemde ise tüm birimler birbirine eşittir; hiçbirinin komuta etmeye hakkı olmazken, hiçbirinin itaat etmeye zorunluluğu da yoktur. Uluslararası sistemler merkezi değildir; anarşik bir nitelik taşır. Yurtiçi siyasi yapıların somut karşılıkları olarak hükümet kurumları varken uluslararası siyaset “hükümetin yokluğunda siyaset” olarak adlandırılmıştır. Bu noktada otorite, bir yetenek ifadesi olarak kendini göstermektedir (Waltz, 2014a, s.106). Bu bağlamda, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve uluslararası ortamda faaliyet gösterebilmeleri için benimsedikleri dış politikalar önem arz etmektedir.

Devletlerin belirli dış politikalar benimsemesine neyin sebep olduğu uzun süre üzerinde düşünülen bir konu olmuştur. Bu doğrultuda akademisyenler dış politika alanında açıklayıcı olması amacıyla birtakım teoriler üretmişlerdir. Bu teorilerden en yaygın olanı (Innenpolitik), dış politikanın belirleyicisinin iç politika olduğunu, dış politikanın iç politikadan bağımsız düşünülemezliğini ve dış politikanın esasen iç politikanın bir uzantısı olduğunu varsayan yaklaşım olmuştur. Bu teori, siyasi ve ekonomik ideoloji, ulusal karakter, siyasal veya sosyoekonomik yapı gibi iç

faktörlerin söz konusu devletin ülkelerin sınırlarının ötesindeki dünyaya yönelik duruşunu ve hareket tarzını belirlediğini ileri sürmektedir. Bu teoriye göre dış politikayı anlamının en iyi yolu devletin iç dinamiklerine odaklanmak; yerel aktörlerin tercihlerine ve yapılandırmalarına bakmaktır. Ancak bu teorinin başlıca sorunu, benzer iç dinamiklere sahip devletlerin neden dış politika alanında farklı davrandıklarını ve farklı devletlerin benzer durumlarda neden benzer davrandıklarını açıklamakta zorlanması olmuştur (Rose, 1998, s.148). Bunun üzerine teorisyenler uluslararası sistemde neden-sonuç ilişkilerine yönelik fikirler geliştirmeye çalışmışlardır.

Bir bilim dalının gelişme sürecinde ideolojik projelerin ve hayal gücünün yönlendirdiği dönemden sonra entelektüel çabayla analiz ve değerlendirme süreçlerinin etkisine ve bunun sonucunda varılan neden-sonuç ilişkisine realizm adı verilmektedir (Carr, 2014, s.38). Uluslararası sisteme ilişkin daha genel konulara odaklanan realizm akımı, uluslararası politika çalışmalarına yönelik farklı bir yaklaşımın altında yatan tümevarımsal varsayımları ortaya koymak için kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar şu şekilde özetlenebilmektedir (Rosenberg, 2001, s.9-10):

1. Uluslararası siyaset iç siyasetten ayrı bir alandır ve uluslararası siyaset en genel haliyle egemen otoriteler arasındaki etkileşim alanı olarak düşünülmelidir.

2. Bu alanın ayırt edici özelliği “anarşi”dir. Anarşi, otorite bir yönetimin olmadığı ve ulusal çıkarlar doğrultusunda rekabetin hâkim olduğu bir alan olarak düşünülmelidir.

3. Devletlerin uluslararası alanda nasıl davranacağını belirleyen bir güç dengesi mevcuttur.

Realizm akımı, bu ortak varsayımlar üzerinde şekillenirken analiz seviyesi açısından farklılıklar göstermekte ve klasik realizm, neorealizm (yapısal realizm) ve neoklasik realizm olarak temelde üçe ayrılmaktadır. Bu üç akım birçok konuda farklı yaklaşımlara sahip olsalar da yukarıda belirtilen ortak varsayımlardan yola çıkarak temelde aynı hususları savunmaktadırlar. Üç realist akıma göre (Ersoy, 2014, s.161-164):

1. Uluslararası ilişkilerin tabiatında rekabet ve mücadele vardır.
2. Uluslararası ortamın en temel özelliği anarşidir. Devletler üzerinde merkezi bir iktidar bulunmamaktadır.

3. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir.
4. Devletlerin temel amacı anarşik ortamda varlıklarını sürdürebilmek, hayatta kalabilmektir.
5. Devletler amaçlarına ulaşabilmek için araç olarak “güç”ü kullanmaktadır.

Realist akımlar bu beş ortak varsayım üzerinde şekillenmiş olup, uluslararası ilişkiler alanını anlamak, açıklamak, analiz etmek ve öngörmek için farklı yollar tercih etmişlerdir. Uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkış sırasına göre klasik realizm insan doğasından, neorealizm uluslararası sistemden, neoklasik realizm ise devletlerin iç etmenlerinden yola çıkmışlardır (Ersoy, 2014, s.165). Bu çalışmada klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizmden oluşan üç farklı realist akım tanıtılmakta, çalışmanın dayandığı teori olan neoklasik realizm üzerinde odaklanılmaktadır.

1.1.1. Klasik Realizm

20. yüzyıl klasik realistleri ya devlet adamlığının kalıcı ilkeleri üzerine felsefi düşünceler öne sürmüşlerdir ya da çoğunlukla Avrupalı büyük güçlerin deneyimlerinden yola çıkarak tümevarımsal dış politika teorileri yaratmışlardır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.253). Realist teorisyenler, devlet ve ulusal güç hakkında kapsamlı teoriler öne sürerken uluslararası sistemin kısıtlamalarına fazla odaklanmamışlardır. Realistler için anarşi devletlerin başa çıkması gereken sorunu belirleyen genel bir durumdur; ayrı bir yapı değildir. Buradan hareketle realistler dikkatlerini etkileşim halindeki birimlere odaklar. Realistlere göre hükümet biçimleri, yöneticilerin karakterleri, ideolojiler açısından ve bunun gibi pek çok yönden birbirinden farklı olan devletler farklı davranır ve farklı sonuçlar elde eder (Waltz, 2014b, s.127). Klasik realist teorisyenler devlet adamlarının sezgilerine, kararlarına, diplomasiye ve çıkarlara göre şekillenen dış politika pratiklerine önem verirler. Dolayısıyla da klasik realist yaklaşım en genel haliyle farklı teorisyenler tarafından farklı amaçlarla ve farklı bağlamlarda yazılmış analizler topluluğu şeklinde kendini göstermiştir.

Klasik realizm, öncelikli olarak uluslararası politika açısından ulusal gücün kaynakları ve kullanımları ile liderlerin dış politikayı yürütürken karşılaştıkları sorunlarla ilgilenmektedir. Bu da devletler arasındaki güç dağılımlarına olduğu kadar devletlerin özellikleri ve yerel toplumla olan ilişkilerine de dikkati çekmiştir. Klasik

realizmin öne sürdüğü temel varsayımların başında insanın doğası gereği habis ruhlu olduğu gelmektedir. Buna göre, insanın güce yönelik önüne geçilemez bir arzusu vardır ve diğerlerine karşı egemen olma içgüdüleriyle hareket etmektedir. İnsanın doğasından yola çıkarak bunları devletlere ve devletler arasındaki ilişkilere uyarlayan klasik realistler kendi üstlerinde bir otorite tanımayan rasyonel devletlerin bencillik ve hayatta kalma arzularıyla beslenen ulusal çıkarlara dayanarak hareket ettiklerini öne sürmektedirler (Elman, 2007, s.12). Klasik realistlere göre uluslararası politika temel birimleri devletler olan bir güç mücadelesidir. Güce sahip olma, çıkarlarını ve varlığını koruma temel hareket noktasıdır. Bu süreçte devletler uluslararası hukuka da birbirlerine de güvenmezler. Askeri kabiliyet ile savunma kapasitesini artırmak ve bu şekilde ittifaklar oluşturmak güç dengesi tesis edecek ve ancak bu şekilde uluslararası sistemde barışçıl bir ortama sahip olunabilecektir (Sönmezoğlu, 2019, s. 122). Diğer bir deyişle, klasik realist görüşün temel olarak savunduğu husus, uluslararası sistemde devletlerin güç sahibi ve egemen olduğu, güç mücadelesi içinde rekabetçi tutum sergiledikleri ve ulusal çıkarlar doğrultusunda iş birliğinden kaçınmadıklarıdır.

Yeni bir dünya savaşının çıkmasının nasıl önlenebileceği, uluslararası sistemde barışın nasıl sağlanabileceği, etkili güç kullanımı ve ahlaki ilkeler gibi genel konulara odaklanmayı tercih etmişlerdir. Klasik realizm akımının en önemli temsilcilerinden Hans J. Morgenthau klasik realist görüşte altı adet ilke ileri sürmüştür (1970, s.2-18). Bunlardan ilki, bazı teorik çıkarımlara ulaşabilmek için tarihsel verilerden faydalanmak gerektiğidir. Siyaset yasaları objektiftir ve bu objektif yasalarla rasyonel bir kuram geliştirmek mümkündür. Siyasal eylemlerin ve bunların sonuçlarının irdelenmesi ve devlet adamlarının kararlarını ne şekilde aldığına bakılması önem arz etmektedir.

İkincisi çıkar kavramıdır. Devletlerin asıl itici gücü ulusal çıkarlarıdır. Temel öncelik ise devleti korumak ve güçlendirmektir.

Üçüncü ilke, çıkarların sabit olmadığı, aksine zaman ve mekâna bağlı olmadan dış politikanın formüle edildiği siyasal ve kültürel yapıya göre ve amaca göre değişiklik gösterebileceğidir.

Dördüncüsü, klasik realizmin siyasal eylemlerin ahlaki önemine değer verdiğidir. Buna göre eylemler soyut açıdan moral yasalara uygunluk derecelerine

göre değerlendirilmelidir. Ancak çoğu zaman başarılı bir politikanın gerekleriyle ahlaki değerlerin arasında bir gerilim mevcuttur.

Beşincisi, bir devletin ahlaki değerlere uygun hareket edip etmediğini değerlendirirken dünya çapındaki moral yasaların ölçüt alınması görüşünü reddetmesidir. Klasik realizme göre her devlet kendi amaç ve eylemlerinin ahlaki yasalara uygun olduğunu ileri sürme eğilimindedir. Buna göre, devletler birbirlerine adil davranırken aynı zamanda ikili anlayış içinde hareket etmek de mümkün olabilir. Bir devlet, hem karşıdaki devletin çıkarlarına saygı duyarken hem de kendi çıkarlarını koruyup geliştirebilir.

Son olarak altıncı ilke de siyasal alanın bağımsız bir alan olduğu görüşüdür. Uluslararası politikayı etkileyen ancak siyasal olmayan etmenler siyasal olanlara göre ikincil öneme sahiptir. Morgenthau'ya göre uluslararası politika anlayışı bu ilkeler üzerine kuruludur; Morgenthau çıkar ve güç kavramlarının yanı sıra düzen ve barış konularıyla da ilgilenmektedir. Ancak Morgenthau'nun ortaya koyduğu bu görüşler insan doğası hakkındaki temel varsayımları, güç ile ilişkilendirilen çıkar kavramını ön plana çıkarması, rasyonalite varsayımı gibi pek çok açıdan eleştirilse de konuya sistematik yaklaşıma çalışarak ve genellemeler yaparak bir teori kurma eğiliminde olmasıyla yine de bir döneme damgasını vurmuştur (Sönmezoğlu, 2019, s.130).

Hem uluslararası politika alanındaki hem de uluslararası sistemdeki gelişmeler nedeniyle Morgenthau'nun ortaya koyduğu bu görüşler farklı açılardan eleştirilmeye başlanmıştır. Konuya teorinin temel felsefesi açısından yaklaşanlar, insan doğasının habis olduğu temel varsayımının karamsarlığa yol açtığını ve insanları potansiyel olarak kötü kabul etmenin gerçeklikten uzak olduğunu öne sürerek eleştirmişlerdir. Teorik açıdan yaklaşanlar, uluslararası politika kapsamına giren her olayı ya da fikri çıkar kavramına göre açıklamasını, indirgemeci bir yaklaşım olarak görmüşlerdir. Karmaşık bir analiz sürecini tek bir nedene bağlamanın sağlıklı olmadığını öne sürmüşlerdir. Davranışçı yaklaşımı savunanlar da tüm dış politika davranışlarını ulusal çıkar ile tanımlanan rasyonalite varsayımına dayandırması konusunda Morgenthau'nun realizmini eleştirmiştir. Ayrıca ulusal çıkar, güç gibi temel kavramların net bir şekilde açıklanmadığı yönünde de eleştiriler almıştır (Sönmezoğlu, 2019, s.129). Bu eleştirilere bir tepki olarak da neorealizm doğmuştur.

1.1.2. Neorealizm

Neorealizm dış politikayla ilgili olmaktan ziyade uluslararası siyasetle ilgili bir teori olup bu nedenle devletlerin politikalarının ve davranışlarının uluslararası politika üzerindeki etkilerini dikkate almamaktadır (Waltz, 2004, s.3). Dış ilişkiler alanında uzman olan Gideon Rose'un da belirttiği gibi neorealizm bir uluslararası siyaset teorisi olarak devlet etkileşimlerinin sonuçlarını açıklamaya yöneliktir. Bu teori, devletlerin bireysel olarak motivasyonları hakkında sadece genel varsayımlar öne sürmektedir, devletlerin tutum ve davranışları hakkında ayrıntılı olarak açıklama yapmamaktadır (Rose, 1998, s.144-145). Diğer bir deyişle devletlerin davranışlarını büyük ölçüde mevcut yapı ve bu yapıdaki çeşitlilik belirlemektedir. Bu çerçevede devletlerin sahip oldukları niteliklerin devletlerin davranışları ya da eylemlerinin sonucunda elde edilen sonuçları pek fazla etkilemediği ileri sürülebilir. Bu noktada da davranışçı yapıya sahip uluslararası sonuçların devletlerin kararlarıyla belirlendiğine inanan klasik realistlerden ayrılırlar.

Neorealizme göre devletler merkezi idarenin üstünlüğüne dayalı ve tek bir merkezden yönetilen üniter karar vericilerdir (Glaser, 2014, s.245). Neorealist bir uluslararası siyaset teorisi, iç güçlerin etkilerinden çok dış güçlerin devletlerin davranışını nasıl şekillendirdiğini açıklamaya yönelmektedir. Devletlerin başka devletlerin güdülerine ilişkin değerlendirmelerini bu devletlerin iç yapıları hakkındaki bilgilere ya da liderlerinin özelliklerine dayandırmamaktadır. Neorealizm büyük ölçüde uluslararası davranışın ortak kalıplarını açıklamaya odaklanmıştır. Özellikle savaşların çıkma nedeni, devletlerin neden güçlü devletlere karşı denge kurma eğiliminde oluşu, devletler arasında iş birliğinin neden zor ve geçici olduğu gibi uluslararası politikaya ilişkin sorular üzerinde durmuşlardır. Klasik realist teorilerin çeşitli amaçlar ve çeşitli bağlamlar çerçevesinde öne sürdüğü birbirinden farklı analizler varken neorealistler bu soruları ele alırken klasik realistlerden farklı olarak bilinçli bir bilimsel metodoloji kullanmışlardır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.253). Neorealist teori uluslararası sistemin yapısına ve onun tanımlayıcı özelliği olan anarşiye kadar giderken devletlerin kendilerini güvence altına almak için benzer stratejiler izlemeye zorlandıklarını öne sürmektedir. Ancak asıl odaklandığı husus büyük güç davranışlarını ve sistemik sonuçları açıklamaktır.

Neorealizm, uluslararası siyasi sistemi, yapı ve birimlerle bir bütün olarak tasvir ederek, uluslararası siyasetin özerkliğini ortaya koymaktadır. Birbirleriyle

etkileşimde olan birimler ve bu etkileşimlerin ürettikleri sonuçlar uluslararası yapıyı oluşturmaktadır. Uluslararası yapılar, büyük güçlerin sayısındaki değişikliklere göre değişmektedir. Büyük güçler, komuta ettikleri birleşik yetenekler veya güç ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla sayıları değiştiğinde, devletlerin değerlendirmeleri ve davranışları ve etkileşimlerinin ürettiği sonuçlar da buna bağlı olarak değişmektedir (Waltz, 2014b, s.124). Neorealizm, uluslararası siyasetin kesin olarak tanımlanmış bir yapıya sahip bir sistem olarak düşünülebileceği fikriyle de klasik realizmden ayrılmaktadır. Ayrıca nedensel ilişkiler konusunda farklılıklar ortaya koymakta, gücü farklı bir şekilde yorumlamakta ve birimleri farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Neorealistler için güç kavramı yapının tanımlayıcı bir özelliğidir (Waltz, 2014b, s.127). Teorik olarak güç, bir devletin birleşik yeteneğidir. Gücün devletler arasındaki dağılımı ve bu dağılımdaki değişiklikler, yapıların ve yapılardaki değişikliklerin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Neorealizme göre güç, kendi başına bir amaç olmaktan ziyade bazı durumlarda yararlı olabilecek bir araçtır. Devletlerin çok az ya da çok fazla güce sahip olması riskli bir durumdur. Çok az güç, caydırıcı olmaktan uzak hatta başka bir devleti saldırıya teşvik edebilecekken; çok fazla güç diğer devletleri birleşmeye ve silahlarını arttırmaya yöneltebilir (Waltz, 2014b, s.126). Mantıklı devlet adamları makul seviyede sahip olarak gücü yararlı bir araç haline getirmeye çalışırlar. Ancak kritik durumlarda devletler için önemli olan güçten ziyade güvenlidir.

Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinden Charles Louis Glaser (2014, s.245) neorealizmin güvenlik konusuna ilişkin yaklaşımını şu şekilde özetlemektedir: Devletler anarşinin olduğu uluslararası bir ortamda varlıklarını sürdürmektedirler. Güvenliği sağlayabilecek uluslararası bir varlık yoktur ve devletler genel olarak anlaşmaları uygulayarak varlık gösterirler. Ayrıca devletler başka güdülere ya da hedeflere sahip olsa da temelde sadece güvenlik arzusuyla motive olmaktadır.

Bazı uluslararası politika teorisyenleri, bir ülkenin davranışlarını anlamak için yerel aktörlerin tercihlerine ve iç yapıya bakmak gerektiği fikrini bireysel devlet davranışına da uygulayarak bu teorinin açıklamakta zorlandığı hususlara açıklama getirmeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda, uluslararası sistemin, güvenlik arzusuyla motive edilen üniter ve rasyonel devletlerden oluştuğu varsayımından yola çıkan iki dış politika teorisini, saldırgan ve savunmacı realizmi üretmişlerdir (Rose, 1998, s.

148-149). Bu teoriler, uluslararası sistemin bu tür devletlere hangi teşvikleri sunduğu, devletlerin bunlara nasıl tepki vereceği ve anarşinin doğasında var olan gerilimin ne ölçüde değiştirilebileceği konularındaki varsayımlarına göre farklılık göstermektedir.

Saldırgan realizme göre uluslararası sistemde güvenlik kıttır ve devletler bunu görelî avantajlarını daha fazla arttırmaya çabalayarak sağlamaya çalışmaktadır. Güvenliği elde etmek için çabalayan rasyonel devletler, diğer devletlerle çatışmaya yol açabilecek eylemlerde bulunmaya eğilimlidirler. “Önce savunma” güdüsüyle hareket eden devletler, uluslararası sistemin yapısı nedeniyle saldırgan düşünmeye ve bazen de saldırgan davranmaya zorlanırlar. Saldırgan realizm temel olarak uluslararası siyasette güçlü etkileri olan büyük güçlere odaklanmaktadır. Bu teoriye göre uluslararası sistem anarşiktir ve devletlerin hiçbir zaman tehlike altında olmayacaklarının garantisi yoktur. Bunun sonucu olarak da devletler güç elde edebilmek için fırsat kollamakta, güçlerini arttırmaya çalışmakta ve diğer devletlerin artan güçlerini takip etmektedir. (Mearsheimer, 2014, s.28). Bu teoriye göre, dış politika faaliyeti, belirli bir sistemik güç çerçevesinde konumlanma için yarışan gergin devletlerin eylemidir. Bu nedenle saldırgan realistler, bir devletin davranışının altında yatan nedeni anlamak için, o devletin görelî yeteneklerinin ve dış çevresinin incelenmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Çünkü bu faktörler devletin çıkarları doğrultusunda nasıl ilerlemeyi seçtiğini belirlemede ve dış politika anlayışını göstermektedir.

Savunmacı realizm ise saldırgan realizmin aksine, güvenliğin genellikle kıt değil, bol olduğunu ve devletlerin bunu anlayabileceğini veya zaman içinde deneyimlerinden öğrenebileceğini varsaymaktadır. Savunmacı realist teoriye göre, güvenlik arayışında olan rasyonel devletler, genelde huzurlu olup yalnızca nadiren gerçekleşen dış tehditlere yanıt vermek için harekete geçerler. Bu durumda bile, bu tür devletler söz konusu tehditlere karşı “dengeleme” yaparak yanıt vermeyi tercih etmektedir (Rose, 1998, s.149-150). Bu teoriye göre dış politika faaliyeti, sadece güvenlik ikileminin en üst düzeye çıktığı durumlarda çatışmaya giren, açık sistemik baskı ya da teşviklere düzgün bir şekilde tepki veren rasyonel devletlerin eylemi olduğu ileri sürülebilir.

Savunmacı realizm, uluslararası yapının güvenlik arayan devletlerde rekabet etmeye yönelik genel bir eğilim yarattığı iddiasına meydan okumaktadır. Genel

iddia, bir devletin askeri avantajlar elde etme arzusu ile iş birliği risklerinden kaçınma kararlılığı birleştiğinde sadece güvenlikle ilgilenen devletlerin bile rekabetçi politikalar seçmeye zorlandığı yönündedir. Ancak savunmacı realizme göre bu iddianın eksik yönleri vardır. İşbirliğinin riskli olduğu kadar rekabet de riskli olabilir; çünkü rekabetin sonucu genellikle belirsizdir ve bir rekabeti kaybetmek devletin güvenliğine zarar verebilir (Glaser, 2014, s.246). Bu çerçevede neorealizm, devletlerin iş birliği ve rekabet risklerini değerlendirmesini gerekli görmekte; bir yaklaşımın diğerine baskın gelemeyeceğini varsaymaktadır.

Savunmacı realizm, hem güvenlik ikileminin merkezi rolünü ön plana çıkararak hem de gücün yanı sıra saldırı-savunma değişkenlerinin devletlerin güvenliği sağlama konusunda alacakları kararlarda etkili olduğunu açıklayarak neorealizme farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Glaser'a göre (2014, s.246), eğer devletler başka devletlerin güvenliğini azaltmadan kendi güvenliklerini korumak için gerekli araçları elde edebilselerdi, o zaman sadece güvenlikle ilgilenen devletler arasında asla rekabet ya da çatışma olmazdı. Bu nedenle, rekabetin bir kez bile olsa gerçekleşmesi olasılığının olması, devletlerin bir güvenlik ikilemi ile karşı karşıya kalmasını gerektirmektedir. Güvenlik ikilemi zaman içinde mevcut durumlara göre değişiklik göstermektedir. Diğer bir deyişle, bir devletin kendi güvenliğini artırma çabalarının diğerlerinin güvenliğini ne kadar azalttığı değişebilmekte; güvenlik ikileminin boyutuna göre devletlerin rekabetçi ve işbirlikçi davranışlarında farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Savunmacı realizm devletlerin diğerlerinin güdülleri ve niyetleri hakkında en kötüsünü varsaymasını ve bu nedenle yalnızca askeri yeteneklere ve potansiyele odaklanmasını gerektirdiği şeklindeki realist düşünceye meydan okumaktadır (Glaser, 2014, s.247). Çünkü savunmacı realizm devletlerin diğer devletlerin yerel özelliklerini incelemeyen onların güdüllerini ya da niyetlerini anlamamanın mümkün olmadığını ve böyle bir belirsizlikte askeri yeteneklerin yarattığı fırsatlardan vazgeçme riskinin göze alınamayacağını savunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında savunmacı realizmin yeni bir realist teori yaratmadığını, yalnızca neorealizmin tümdengelim kusurlarını gidermek amacı taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Daha önce de belirtildiği gibi uluslararası ilişkiler teorileri devletlerin dış politika kapsamında benimsemiş oldukları tutum ve davranışların bütününe ve dönemin konularına ilişkin bir açıklama getirme çabasıdadır. Dönemin sistemik

yapısı, konuları ve kavramlarının analiz edilmesi ve bunun sonucunda geleceğe yönelik öngöründe bulunabilme temellerine sahip olma çabası teorilerin doğasında vardır. Bu çerçevede realist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının arasından dış politikadaki değişimleri analiz edebilmek için neoklasik realizm teorisi ortaya çıkmıştır. Çünkü neoklasik realizm karar vericilerin algılarını, devlet-toplum ilişkilerini, iç politik unsurları, sistemik koşulları bir arada ele alan yapısıyla devletlerin dış politikaya yönelik davranışlarının ve dış politikada meydana gelen değişimlerin açıklanabileceğini savunmaktadır.

1.1.3. Neoklasik Realizm

Klasik realizm ile neorealizmin Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanda gerçekleşen olayları analiz etmede yetersiz kalması nedeniyle yeni bir yaklaşım ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde neoklasik realizm teorisi ilk defa Gideon Rose tarafından “Neoclassical Realism and the Theories of Foreign Policy” adlı çalışmasında ortaya konmuştur (Rose, 1998, s.146).

Neoklasik realizm, uluslararası sistemin kısıtlamaları konusundaki farkındalığından ödün vermeden, klasik realizmin de savunduğu devlet ve toplum arasındaki karmaşık ilişki üzerine kurulmuştur. Klasik realizmin devlete ve onun toplumla ilişkisine ilişkin kaygısını paylaşırken aynı zamanda misyonunu, devletlerin etkileşimde bulunduğu sistem teorilerinden ziyade, büyük ölçüde dış politika teorileri inşa etme açısından tanımlamaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.253-254). Ancak neoklasik realistler, bilimsel metodolojinin gerekliliğine klasik realistlerden daha fazla inanarak, neorealistlerin uluslararası sistemin devletlerin politika tercihlerini yapılandırdığı ve kısıtladığı şeklindeki temel varsayımıyla harekete geçmişlerdir.

Neorealizmin dış politikaya odaklanmaması ve sistemik kısıtlamalar karşısında devletlerin yetersiz davranışlarını açıklamaya uygun olmayışı nedeniyle oluşan boşluğu, neoklasik realizm, dış politikanın liderler/karar vericiler tarafından nasıl değerlendirildiğine, bu süreçte kaynakların ne şekilde üretilip kullanıldığına, devletlerin uluslararası sistemden gelen kısıtlama ve baskılara yönelik verecekleri tepkilere odaklanarak gidermektedir. (Elman, Jensen, 2014, s.243). Bu çerçevede neoklasik realizmin tamamlayıcı rolü ön plana çıkmaktadır.

Waltz'ın neorealizminin eksiklerinin savunmacı realizmle giderilmesi yönünde kaydedilen ilerleme, neoklasik realizmin önemini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Neoklasik realizm neorealizmin aksine, rekabetçi ve çatışmalı uluslararası davranışın anlamının yolunun, uluslararası yapıdan ziyade, devletlerin içyapısından, özellikle de güdülerinden ve hedeflerinden geçtiğini savunmaktadır (Glaser, 2014, s.248). Bu açıdan bakıldığında iki teori arasında bir rekabet mevcutmuş gibi algılanmasına rağmen neoklasik realizm daha çok tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Neoklasik realizmin aynı zamanda kusurların giderilmesine yönelik bir rolü de bulunmaktadır. Bu bağlamda, neoklasik realizm, dış politikanın iç politikanın bir uzantısı olduğu teorisi, saldırgan realizm ve savunmacı realizme belirli hususlarda meydan okumaktadır. Neoklasik realistler, iç politikanın dış politikayı belirlediği teorisinin kusurlu olduğunu iddia etmektedir. Çünkü neoklasik realizme göre devletlerin dış politikalarını zaman içinde şekillendiren bir faktör varsa, o da uluslararası sistemin geri kalanı karşısındaki göreceli gücüdür (Rose, 1998, s.150). Dolayısıyla da dış politika analizinin başlaması gereken yer aslında bu husustur. Savunmacı realizm de benzer bir nedenden dolayı kusurludur. Çünkü savunmacı realizmin devletlerin tehditlere verdiği tepkilere yönelik vurgusu, tehdit algısının kısmen göreceli güç tarafından şekillendirildiği gerçeğini gözden kaçırmaktadır (Rose, 1998, s.151).

Neoklasik realistler, saldırgan realizmin de yanlış yönlendirildiğini ileri sürmektedir. Onlara göre tek başına sistemik faktörlerle sınırlı bir dış politika teorisi çoğu zaman yanlış olmaya mahkumdur. Çünkü neoklasik realizm, devletlerin dış çevrelerini yorumlama ve dış çevrelerinde olup bitenlere tepki verme şeklini anlamak için, sistemik baskıların liderlerin/karar vericilerin algıları ve yerel devlet yapısı gibi ara değişkenler (iç faktörler) aracılığıyla nasıl dönüştüğünün de analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Rose, 1998, s.152). Neoklasik realist açıdan, dünya liderleri hem uluslararası politika hem de iç politika tarafından kısıtlanabilir. Dahası, uluslararası anarşi oldukça karmaşık ve anlaşılması zordur. Devletler, çoğu zaman güvenliğin bol mu yoksa kıt mı olduğunu net bir şekilde görmekte zorlanırlar. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu teorilerin dış politikayı tam anlamıyla analiz etmede yetersiz kaldığı ve neoklasik realizmin bu eksiklikleri giderme çabasında olduğu açıkça görülmektedir.

Özetle, neoklasik realizm, sistem seviyesindeki açıklayıcı değişken ile devlet seviyesindeki açıklayıcı değişkenleri bilinçli bir şekilde bir araya getirmektedir (Donnelly, 2013, s.71). Başta Hans J.Morgenthau, Henry Kissinger, Arnold Wolfers olmak üzere bütün klasik realizm savunucularının dış politika ve devlet idaresinin karmaşıklığı hakkındaki düşünceleri ile Kenneth N. Waltz ve Robert Gilpin gibi teorisyenlerin savunduğu neorealizmin katılığını ve teorik iç görülerini birleştirmektedir (Lobell, Ripsman ve Taliaferro, 2009, s.4). Klasik realizmin ve neorealizmin dış politika pratiklerini açıklama çabasındaki eksikliklerin ve pürüzlerin giderilmesi amacıyla sahip olduğu bu tamamlayıcı, birleştirici ve geliştirici yönüyle neoklasik realizm değişen uluslararası sistemik yapının ve buna bağlı olarak dış politikanın analiz edilmesinde daha kapsamlı bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoklasik realizm hem dış hem de iç değişkenleri birleştiren bir teoridir. Klasik realizmin belirli içgörülerini güncellemekte ve bunları sistematik hale getirmektedir. Neoklasik realizme göre bir devletin dış politikasının kapsamı ve motivasyonu her şeyden önce uluslararası sistemdeki yeri ve görece gücü tarafından belirlenmektedir (Rose, 1998, s.146). Bu yönü itibariyle realist bir tavır sergilemektedir. Ancak ülkelerin güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu, çünkü sistemik baskıların ancak birim düzeyindeki ara değişkenler aracılığıyla ortaya konulabileceğini de ileri sürmektedir. Bu da teorinin neoklasik yönünü açığa çıkarmaktadır.

Neoklasik realizm de neorealizm gibi siyasetin çelişkili doğası ve görece güç dağılımlarının önemi hakkındaki varsayımlardan hareket etmektedir. Her iki kuram da önceliği sistemik bağımsız değişkenlere vermekte; test edilebilir ve olasılıksal hipotezler üretmektedir (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.254). Ancak, neoklasik realizm analize dahil ettiği ara değişkenler veya bağımlı değişkene bağlı olarak diğer teorilerden farklılıklar göstermektedir. Daha net bir anlatım için teorilerin metodoloji, bakış açısı ve anlayış, formülasyon açısından benzerlik ve farklılıkları Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Klasik Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm

Teori	Kuram ve Metodoloji	Uluslararası Sisteme Bakış	Birimlere Bakış	Bağımlı Değişken	Altta Yatan Nedensel Mantık
Klasik Realizm	Tümevarım kuramları; siyasetin doğası üzerine felsefi düşünce veya ayrıntılı tarihsel analiz	Biraz önemli	Farklılaştırılmış	Devletlerin dış politikaları	Güç dağılımları veya çıkar dağılımı (revizyonist ve statüko) → dış politika
Neorealizm	Tümdengelim kuramları; nitel ve bazen nicel yöntemler kullanarak rekabetçi hipotez	Çok önemli; doğal olarak rekabetçi ve belirsiz	Farklılaştırılmamış	Uluslararası siyasi sonuçlar	Görelî güç dağılımları (bağımsız değişken) → uluslararası sonuçlar (bağımlı değişken)
Neoklasik Realizm	Tümdengelim kuramlaştırma; nitel yöntemler kullanarak rekabetçi hipotez	Önemli; anarşinin etkileri değişkendir ve bazen karar vericiler için anlaşılmazdır	Farklılaştırılmış	Devletlerin dış politikaları	Görelî güç dağılımları (bağımsız değişken) → iç kısıtlamalar ve lider/karar verici algıları (ara değişkenler) → dış politika (bağımlı değişken)

Kaynak: Taliaferro, J.W, Lobell, S.E. ve Ripsman N.M. (2014). Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s.253-258) içinde. New York: Routledge, 255.

Tablodan da anlaşılacağı üzere neoklasik realizm ve klasik realizm, birimleri ele alış biçimiyle ve dış politikayı bağımlı değişken olarak almalarıyla benzerlikler gösterirken metodoloji ve uluslararası sisteme bakış açısından farklılık göstermektedir. Belirli bir metodoloji olmadığı için klasik realizmde tam anlamıyla bir formülasyondan bahsedilememekle birlikte, teorinin nedensel mantığındaki eksik yönler göze çarpmaktadır. Neoklasik realizm ve neorealizm benzer metodolojilere sahip olsa bile uluslararası sisteme ve birimlere bakış ile teorilerin altlarında yatan nedensel mantık açısından birbirlerinden farklıdır. En önemlisi de neorealizm bağımlı değişken olarak uluslararası siyasi sonuçları alırken neoklasik realizm devletlerin dış politikalarını bağımlı değişken olarak almaktadır. Neoklasik realizm iç kısıtlamalar ve lider/karar verici algıları gibi ara değişkenlerle de her iki teoriden ayrılarak, tamamlayıcı, birleştirici ve geliştirici yönünü ön plana çıkarmaktadır.

1.1.3.1. Sistemsel Faktörler

Neoklasik realizm, devletleri uluslararası politikadaki en önemli aktörler olarak tanımlamaktadır. İnsanlar anarşik bir ortamda bireyler olarak değil ancak daha büyük bir grubun üyeleri olarak hayatta kalabilirler. Korku ve fiziksel güvenlik ihtiyacı grup oluşumunda çok önemli bir rol oynar ve bir hedefe ulaşmada ön koşuldur (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.254). Bu noktada devlet kavramının önemi öne çıkmaktadır. Devlet kavramı çok yönlü incelenen bir kavramdır ve çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Ancak en genel kapsamıyla devlet, belirli bir toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş insan topluluğudur ("Devlet", t.y.). Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin çoğu, devleti coğrafi olarak sınırlandırılmış bir bölgede örgütlenmiş ve bu tanımlanmış toprak parçasında meşru hâkimiyet üzerinde tekel iddia eden bir tüzel varlık olarak açıklamaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.256).

Bütün realist teoriler gibi neoklasik realizm de siyasetin, kıt kaynakların ve belirsizliğin olduğu bir dünyada, güç ve güvenlik elde edebilmek için devletler arasında sürekli bir mücadele olduğunu varsaymaktadır. Neoklasik realizm, rekabetçi baskıların ve sosyalleşme etkilerinin devletlerin içyapısını şekillendirmede önemli olduğunu kabul etmektedir. Bunun nedeni diğer devletlerin yapılarının, uygulamalarının ya da hareket tarzlarının örnek olması ve o nedenle adapte edilmek istenmesi değildir. Asıl motive eden şey rekabet avantajını ve hayatta kalma olasılığını artırma arzusudur (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.257). Sürekli bir

belirsizlik durumu ve potansiyel tehditler, neorealizm ve neoklasik realizmdeki anarşi kavramının merkezinde yer almaktadır. Evrensel boyutta veya dünya çapında egemen bir hükümetin yokluğu, diğer bir deyişle anarşi, uluslararası çatışmanın nedenlerinin başında gelmektedir (Lobell, Ripsman ve Taliaferro, 2009, s.4). Sistemsel yapı, tüm devletlerin kendilerine güvenlik sağlama konusunda daha fazla verimli olabilmeleri için teşvikler yaratmakta; göreceli güç dağılımları ve eğilimler, devletlerin dış politikaya yönelik davranışları için geniş parametreler belirlemektedir. Ancak neoklasik realistler sistemin yarattığı bu teşvik ve kısıtlamalar ile devletlerin izledikleri diplomatik, askeri politikalar ve dış ekonomi politikaları arasındaki bağlantının kusurlu olduğuna dikkat çekmektedir. Uzun vadede uluslararası siyasi sonuçlar çoğunlukla devletler arasındaki gerçek güç dağılımını yansıtmaktadır. Ancak devletlerin benimsedikleri politikalar kısa vadede verimli olmayabilir ya da öngörülemez olabilir. Özetle, bu belirsizlik ve anarşi ortamında devletlerin güvenlik sağlama çabaları ve dış politikaları ön plana çıkmaktadır. Özellikle liderlerin uluslararası tehdit ve fırsatlara ilişkin değerlendirmelerinin, benimsedikleri diplomatik ve askeri politikaların ve dış ekonomi politikalarının devletin iç işlerini neden, nasıl ve hangi şartlar altında etkilediğini açıklamak önem kazanmaktadır.

Neoklasik realist teorisinin birincil konusu, göreceli gücün dış politika üzerindeki etkisidir. Neoklasik realistlere göre uluslararası güç dağılımı, ülkelerin dış politikaya yönelik davranışlarını o devletleri yöneten yetkililerin kararlarını etkileyerek yönlendirmektedir. Dolayısıyla dış politika analistleri bir ülkenin davranışını çözümleyebilmek için o ülkenin politika yapımcılarının mevcut durumları ne şekilde algıladıklarını detaylı bir şekilde incelemelidir (Rose, 1998, s.158). Uluslararası siyasette güç analizi, bazı aktörlerin diğerleri üzerinde nasıl, neden ve ne zaman güce sahip olduğunun değerlendirilmesini içermelidir. Ayrıca güç analizi, aktörlerin kendi çıkarlarını ve ideallerini tanımlamaları ve sürdürmeleri için farklı sosyal yetenekler oluşturan yapıların ve söylemlerin bir değerlendirmesini de içermelidir (Barnett ve Duvall, 2005, s.3).

Göreceli gücü temel bağımsız değişkenleri haline getiren neoklasik realistler, “güç” kavramını “devletlerin birbirlerini etkileyebilecekleri yetenekler veya kaynaklar” olarak betimlemektedir. Güç kaynakları ile bir ülkenin dış politikası “çıkarları” farklılık gösterebilir ve bu da ülkenin dış davranışına rehberlik eden hedefleri veya tercihleri anlamına gelmektedir (Rose, 1998, s.151). Bu kapsamda

güç, diğer aktörleri etkileme ve mevcut imkanlarla bu aktörlerin tercihlerini şekillendirme kapasitesi ve yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu anlamda gücün oluşabilmesinin üç temel koşulu vardır. İlk koşul ülkelerin diğer aktörleri etkileyebilecek askeri ve ekonomik imkanlara, kültürel ve sosyal yapıya sahip olmasıdır. İkincisi, karar verici aktörlerin bu güç unsurlarına sahip olduğunun bilincinde olması ve bunlardan fayda sağlama iradesine sahip olmasıdır. Üçüncü koşul ise, sistemdeki diğer aktörlerin bu gücü görmesi gerektirir (Oğuzlu, 2007, s.82). Anarşinin olduğu uluslararası sistemde devletlerin güç elde etme çabasının temel nedeni güvenlidir. Bu noktada güç amaç değil, güvenliğe ulaşmak için bir araç olarak görülmektedir (Firoozabadi ve Ashkezari, 2016, s.97). Devletler kendi güçlerini artırmaya çalışarak uluslararası sistemi kendi amaçladıkları şekilde değiştirmeye çalışmaktadırlar.

Neoklasik realizm, devletlerin kaynakların kıt olduğu ve belirsizliğin hâkim olduğu anarşi ortamında güç elde etmek ve güvenliklerini sağlayabilmek için sürekli mücadele içinde olduklarını varsaymaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s. 257). Bir diğer bakış açısıyla belirtmek gerekirse, anarşi devletlerin dış politikaları üzerinde etkilidir; sistemik baskılar dış politika seçeneklerini şekillendirir ve dış politikanın doğası devletlerin görece gücünden etkilenir. Karar vericilerin tutumları ve devlet yapısı gibi ara değişkenler de dış politikayı şekillendirmede bağlayıcı faktörler olarak işlev görür. Bu çerçevede görece güç dağılımı ile dış politika arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için devletin dış politikasının faaliyet gösterdiği hem iç hem de dış ortamı analiz etmek gerekmektedir. Bu bağlamda, devletlerin dış politikalarının analizinde hem sistemik uyarılar, lider algıları, yerel dinamikler gibi unsurlar hem de görece güç dağılımı ve devletlerin kabiliyetleri de önemlidir.

1.1.3.2. İç Faktörler

Neoklasik realizmin devlet anlayışı “yukarıdan aşağıya” doğrudur; bu da sistemik güçlerin dış davranışı yönlendirdiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda devletleri, hükümet başkanı ile dış güvenlik politikasını oluşturmakla görevli bakanlar ve yetkililerden oluşan bir ulusal güvenlik heyeti tarafından teşkil edilmiş olarak görmektedir (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.256). Sistemik kısıtlamaları ve ulusal çıkarları algılamak için en iyi donanıma sahip merci, devletin siyasi ve askerî açıdan ayrıcalıklı bilgilere erişimi olan ve devlet ile uluslararası sistemin birleştiği noktada konumlanan bu heyettir. Söz konusu heyet potansiyel

olarak toplumdan özerk olsa da siyasi durumların mecbur bırakılmasıyla politika yürütmek ve politika seçimlerini uygulamak amacıyla gereken kaynakları bulmak için yerel aktörlerle (yasama organı, siyasi partiler, ticari sektörler, halk vb.) iş birliği kurmaktadır. Bu çerçevede, neoklasik realizme göre liderler ulusal çıkarları tanımlamakta ve dış politikayı kendi görelî güç değerlendirmelerine ve diğer devletlerin niyet ve amaçlarına göre yürütmektedir. Ancak her zaman yerel kısıtlamalara tabi olduklarını da belirtmek gerekir.

Uluslararası sistemden gelen yeni bir tehdidin ya da fırsatın devlet tarafından nasıl tanımlandığı ve bunlara ne şekilde tepki göstermeyi tercih ettiği, büyük ölçüde bireysel karar vericilerin bu sistemsal durumları nasıl algıladıklarına ve devletin bunlara etkili bir şekilde tepki vererek harekete geçme yeteneğine bağlıdır. Uluslararası sistemden gelen yeni durumları hatalı algılayan devletler, bazen tesadüfen tutarlı davranabilseler de çoğunlukla bu hatalı yorumlamadan dolayı yetersiz ve belki de yanlış dış politikalar geliştirmektedirler (Elman, Jensen, 2014, s. 243). Aynı şekilde, uluslararası sistemsal durumları doğru algılayan ancak kaynak sağlama kapasitesi yeterli olmayan bir devletin bu durumlara etkili bir şekilde tepki vermesini beklemek de yanlış olur. Neoklasik realizm, devletlerin tehditlere neden yeterince ya da zamanında tepki göstermedikleri, neden fırsatları kaçırdıkları ya da neden gereksiz riskler aldıkları gibi diğer realist teorilerin değinmediği birtakım hususları açıklama yeteneğiyle dış politika teorilerinde kendine daha fazla yer edinmiştir.

Neoklasik realistlere göre, görelî güç bir ülkenin dış politikasının temel parametrelerini belirlemektedir; ancak söz konusu maddî yetenekleri dış politika davranışına bağlayan doğrudan bir bağlantı mevcut değildir. Neoklasik realizm, dış politika seçimlerinin siyasi liderler ve karar vericiler tarafından yapıldığını ve önemli olanın fiziksel kaynakların veya var olan güçlerin görelî miktarları değil, onların görelî güce ilişkin algıları olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Rose'un da belirttiği gibi devletlerin dış politikalarının maddî güç eğilimleri yakından ve sürekli olarak takip edilemeyebilir. Ayrıca, liderlerin ve karar vericilerin her zaman ulusal kaynakları istedikleri gibi kullanma konusunda tam bir özgürlüğe de sahip oldukları da söylenemez. Bu nedenle güç analizi, devletlerin toplumlarına göre gücünün ve yapısının da incelenmesini içermelidir. Çünkü bu güç ve yapı dış politikaya tahsis edilebilecek ulusal kaynakların oranını da etkilemektedir. Bu, benzer yetenekleri olan

ancak farklı devlet yapılarına sahip ülkelerin muhtemelen farklı davranacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca sistemik baskılar ve teşvikler, devlet davranışının belirli ayrıntılarını belirleyecek kadar güçlü veya kesin olmamakla birlikte, dış politikanın genel hatlarını şekillendirebilir ve yönünü belirleyebilir (Rose, 1998, s. 146-147).

Neoklasik realistler, bütün bu hususları göz önünde bulundurarak, güç ve politika arasındaki bağları anlamak için dış politikaların formüle edildiği ve uygulandığı bağlamların yakından incelenmesinin gerektiğine inanmaktadırlar. Bu nedenle devletlerin dış politikalarındaki zaman içindeki değişimi ya da benzer dış kısıtlamalarla karşılaşan farklı devletler arasındaki değişimi açıklamaya çalışmaktadırlar (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2014, s.254). Neoklasik realizm diğer teorilerden farklı bir metodoloji taşımaktadır. Hem bağımsız değişkenin (sistemsel faktörler) hem de ara değişkenlerin (iç faktörler) rolünü vurgulamakta ve belirli bir dış politika oluşturmak için farklı faktörlerin bir araya gelme biçimlerini analiz etmektedir. Neoklasik realizmde, göreceli güç ve yerel kısıtlamalara ilişkin liderlerin/ karar vericilerin algıları ve değerlendirmeleri ara değişkenler olarak tanımlanmaktadır. Göreceli güç, devletlerin (veya devletler adına hareket edenlerin) çıkarlarını nasıl tanımladıklarına ve belirli amaçlar peşinde nasıl hareket ettiklerine ilişkin değişkenleri belirlemektedir. Sistemik veya tekrarlanan sonuçların kalıplarını ve kapsamalarını açıklamak gibi bir iddiada bulunmamaktadır.

Neoklasik realizmin diğer realist teorilerden ayrıldığı en dikkat çekici yaklaşımı devletin iç yapısından kaynaklanan etmenleri ve karar vericileri analiz sürecine dahil etmesidir. Neoklasik realizme göre devletin iç faktörlerinin ve özellikle de liderlerin dış politika oluşturmadaki rolü önemlidir. Sistemik etki, iç politika, özellikle devlet yapısı ve liderlerin/karar vericilerin algısı aracılığıyla devlet davranışına aktarılmaktadır (Tang, 2009, s.799). Neoklasik realizm için devlet düzeyindeki aktörler aktif katılımcılardır. Devlet görevlileri ve yerel devlet kurumları sahip oldukları jeopolitik yapılara ilişkin algılarla yerel toplumsal grupları ve dış politikayı etkiler (Foulon, 2015, s.646). Liderler ve yerel dinamikler belirleyici ve nihai kararı verici durumundadırlar. Bu da devletlerin kendilerine özgü yapılarını ara değişken olarak ön plana çıkarmaktadır.

Bireysel karar verici özellikleri, özellikle kişilikleri, dünya görüşleri ve algıları kararlarını etkilemektedir. Tehdidi algılayan, stratejileri tartışıp kararlaştıran ve

harekete geçme emrini veren liderler olduğu için dış politika analizinde önemli bir rol oynarlar (Tang, 2009, s.802). Dolayısıyla devlet davranışını anlamak için karar vericilerin kişiliklerini ve algılarını nasıl şekillendirdiğini anlamak önemlidir.

Uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalarıyla ne çıkan akademisyen Robert Schuett'in (2010, s.81) de vurguladığı gibi "insan da devlet de sadece anarşik sistemde ayakta kalmaya çalışan tek boyutlu varlıklar değillerdir. Aksine insanlar da devletler de çok sayıda motivasyonel güç tarafından yönlendirilir." Neoklasik realistler, dış politika analizinde önce teorik anlamda sistemik düzeydeki incelemeleri yaptıktan sonra pratikte grel gücün devlet aktörlerinin davranışlarına nasıl etki ettiğini, liderlerin karar alma süreçlerinde nasıl bir rolü olduğunu ve bunun ne şekilde işlevselleştirildiğini incelemektedir (Rose, 1998, s.166).

Neoklasik realizme göre, devletler güvenliklerini sağlayabilmek ve uluslararası sistemde hayatta kalabilmek için dış güvenlik politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan tehdit ve fırsatları dikkate alarak oluşturmaktadırlar. Hayatta kalma ve güvenliğini sağlama gibi iki önemli ve hayati güdü ile devletler dışardan gelen her türlü uyarana dikkat ederler ve dış politikalarını iyi bir şekilde inşa etmeye çalışırlar. Ancak bunu başarabilmek için ara değişkenlerin rolü de oldukça önemlidir. Bunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için öncelikle i kısıtlamalardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu çerçevede özellikle dört kısıtlama dikkati çekmektedir (Ripsman, 2011, s.3-5):

Birincisi, devletlerin sistemik uyanarları doğru algılaması önemlidir. Çünkü dış politika devletler adına karar veren liderlerin algıları aracılığıyla yapılmaktadır. Sistemik uyanarların her zaman doğru algılanması mümkün olmayabilir. Diğer devletlerin niyetleri, grel yetenekleri ve davranışının muhtemel sonuçları hakkında eksik bilgi varsa liderler grel g hesaplamalarında, seçenekleri belirlemede, eylemlerinin olası sonuçlarında yanılabilirler. Aynı zamanda liderin bilişsel durumu ve kişilik özellikleri de bu noktada önemlidir. Liderin herhangi bir önyargısı varsa ya da sistemik kısıtlamalara ilişkin algıları gerçeklikten uzaksa o zamanda sistemden gelen bilgiler yanlış değerlendirilebilir. nemli olan yeterli bilgiye sahip olarak sistemik uyanarların doğru algılanmasıdır. Ancak bu her zaman yeterli değildir.

İkinci olarak doğru algılamanın yanı sıra akılcı kararlar alabilmek önemlidir. Liderler bazı zamanlarda uluslararası sistemden gelen tehdit ya da teşvikleri doğru

algılasalar bile karar verme aşamasında yetersiz kalabilirler. Sistemin gerektirdiği davranış biçimleriyle çelişen irrasyonel tepkiler verebilirler ya da doğru tepkileri vermede zorlanabilirler. Özellikle anında tepki verilmesi gereken ve risklerin yüksek olduğu kriz anlarında rasyonel kararları zamanında alabilmek çok önemlidir. Bu, liderlerin bilgiyi kullanma becerilerini ve rasyonel düşünce tarzını gösterir.

Üçüncüsü, uluslararası sistemden gelen uyarılar her zaman net ve belirgin olmayabilir. Aynı zamanda bu uyarılara nasıl tepkiler verilmesi gerektiği de açık ve net belirlenemeyebilir. Bu uluslararası sistemin belirsizlik ortamında dış politika seçeneklerinin ve sonuçlarının çeşitliliğinden de bahsedilemez. Devletlerin böyle bir durumda davranışlarını, diğer bir deyişle, dış politikalarını belirlemesi de kolay olmayacaktır.

Son olarak devletlerin iç siyasi koşulları, kaynak yeterliliği, ekonomik durumu uluslararası sistemin gerektirdiği davranışlarda bulunabilmek için elverişli olmayabilir. Bu noktada yerel dinamikleri ve iç kısıtlamaları yadsımak doğru olmayacaktır. Ayrıca devlet toplum ilişkisi de sürecin bir parçasıdır. Devletler uluslararası sistemde politikayı tek başlarına yönlendiremezler; toplum dış politika sürecinde belirleyici bir unsurdur.

Neoklasik realizmin nasıl bir teori olduğu, neleri savunduğu, hangi hususlara dikkat çektiği, diğer realist teorilerle karşılaştırıldığında hangi eksiklikleri tamamladığı, hangi kusurları giderdiği, sistemsel faktörlerin ve iç faktörlerin rolü bu bölümde açıklandıktan sonra, bu bilgiler ışığında neoklasik realist bir değerlendirmeye dış politikanın nasıl olması gerektiği açıklamak da önem arz etmektedir.

1.1.3.3. Neoklasik Realizmin Dış Politika Anlayışı

Tezin bu bölümünde “Neoklasik Realizm” başlığı altında incelenen teorinin ileri sürdüğü varsayımlar daha küçük bir çerçevede dış politika bağlamında ele alınmaktadır. Bu şekilde neoklasik realist bir bakış açısıyla dış politika incelenmekte ve 1983-1989 dönemi Türk dış politikasının analizi için bir yol haritası çizilmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplini genel olarak kavrayabilmek ve özellikle de dış politikanın ne olduğunu anlayabilmek için uluslararası ilişkiler, uluslararası politika, diplomasi gibi uluslararası olguların tanımlanması faydalı olacaktır. Çünkü bu kavramlar uluslararası olguların analizinde birbirini bütünleyen kavramlardır.

Uluslararası ilişkiler en genel tabiriyle devletlerin birbirleriyle temasları olarak açıklanabilmektedir. Uluslararası ilişkiler daha geniş bir perspektife sahiptir, sistemik bir niteliği vardır ve devletlerin birbirlerinden etkilenmelerini de kapsamaktadır. Uluslararası politika ise farklı devletlerin birbirinden farklı dış politikalarından etkilenen ve aynı zamanda onları da etkileyebilen uluslararası siyasi ilişkiler alanının genel olgularıdır. Dış politika kararlarının birbirleriyle temasından doğmaktadır; onların bir kesişimi niteliğindedir. Dış ilişkilerin ve dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerin tamamına diplomasi adı verilmektedir (Kürkçüoğlu, 1980, s.311-312). Kısacası diplomasi, uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar ve kurallardır.

Dış politika kavramı üzerine ise pek çok tanım yapılmıştır. Siyaset Bilimi profesörü George Modelski (1962, s.6) dış politikayı “Devletlerin kendi davranışlarını uluslararası ortamla uyumlu hale getirmek ve başka devletlerin davranışlarını değiştirmek amacıyla gerçekleştirdiği eylemler bütünüdür” şeklinde tanımlamıştır. Christopher Hill (2016, s.6) de dış politikanın “uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından yönetilen resmi ilişkilerin toplamı olduğunu” vurgulamaktadır. Dış politika üzerine yapılan pek çok tanımdan hareketle konuyu özetlemek gerekirse, dış politika, bir devletin başka bir devlete/devletlere yönelik ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alandaki tutum ve davranışlarıyla izlediği politikadır. Belirli bir alanda varlık gösteren ve yetki sahibi bir devletin, sınırlarının diğer tarafındaki egemen başka bir devletle kurduğu ilişki, kendi sınırları içinde kurduğu ilişkiden farklıdır. Sınırları dışındaki yabancıların varlığı, devletlerin sınırlarını ve egemenliğini korumaya yönelik tüm pratiklerini ortaya çıkarmasına neden olmuştur (İnat ve Balcı, 2007, s.213). Buna da dış politika adı verilmektedir. Dış politika teorileri, en genel haliyle devletlerin dış alanda neyi ne zaman başarmaya çalıştıklarını açıklamayı hedeflemektedir (Rose, 1998, s.145). Küreselleşme, uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler, aktör ve konu bağlamındaki gelişmeler ışığında dış politikayı günümüz koşullarında daha iyi analiz edebilmek için neoklasik realizmin dış politikasını incelemek yerinde olacaktır.

Neoklasik realizm, önceki bölümlerde ifade edildiği gibi bir dış politika analizi kuramıdır. Neoklasik realizm teorisine göre dış politika analizinde görece güç dağılımları bağımsız değişken, iç kısıtlamalar ve lider/karar verici algıları ara değişkenler ve dış politika da bağımlı değişkendir. Bu çerçevede devlet

davranışlarını bu bakış açısıyla ele almaktadır. Bağımsız değişken olan uluslararası sistemin etkileri ara değişkenlerin dahil edilmesiyle anlamlı verilere dönüşmektedir. Ara değişkenler olan liderlerin algıları ve devletlerin iç yapısından kaynaklanan etmenler dış politika sürecinde etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle, dış politika, ülkenin sınırlarının dışına yönelik bir duruş ya da davranışlar bütünü olsa da iç politikadan etkilenen ya da iç politikayı etkileyen bir pratiktir (Ashley, 1987, s.51). Bu çalışmada neoklasik realist dış politika sırasıyla sistemsel faktörler (bağımsız değişken), iç faktörler (ara değişkenler) ve dış politika (bağımlı değişken) üzerinde durularak açıklanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi neoklasik realizm hem uluslararası sistemi hem de lider algıları ile iç faktörleri ve bunların karşılıklı etkileşimlerini inceleyen bir dış politika analiz teorisi. Bu teorinin temel amacı, uluslararası sistemdeki güç dağılımının, devletlerin uluslararası sisteme yönelik motivasyonlarının ve kendilerine özgü yapılarının dış politikaya ne şekilde etki ettiğini ve onu nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır (Firoozabadi ve Ashkezari, 2016, s.95). Ara değişkenler olan lider algılarının ve yerel faktörlerin yanı sıra anarşik uluslararası sistemdeki devletlerin görece gücü de devletlerin dış politikalarını etkileyen unsurdur. Dış politika analizinde önemli bir aktör olan görece gücün rolünün de incelenmesi neoklasik realist dış politika anlayışının ortaya konmasında faydalı olacaktır.

Neoklasik realizm sistemsel kısıtlamalara iç faktörler açısından açıklık getirmeye çalışmaktadır. Uluslararası görece güç dağılımındaki değişiklikler karşısında ya da tehdit, kriz veya risk durumlarında devletler birtakım stratejiler benimser ve davranışlarını bunlara göre şekillendirir. Devletler farklı zamanlarda farklı stratejiler benimsemek durumunda olabilir. Siyaset Bilimi profesörlerinden Randall L. Schweller'e göre (2014, s.267) devletin tehditlere ya da görece güçteki değişikliklere verdiği tepkilerde mekân ve zaman konusundaki çeşitliliği açıklayabilecek dört etmen vardır. Bunlar karar verici mutabakatı, hükümet/rejim zafiyeti, toplumsal uyum ve karar verici uyumdur. Karar verici mutabakatı ve uyum devletin denge sağlama isteğini etkilerken, hükümet/rejim zafiyeti ve toplumsal uyum da devletin kaynak bulma becerisini etkiler. Bu dört değişkenin kombinasyonu da devlet politikasının derecesini belirler.

Bu varsayıma göre görelî güçteki değişikliklere yönelik politika düzenlemelerinin nasıl gerçekleştiğine dair akış aşağıdaki gibidir (Schweller, 2014, s. 267):

Görelî güçteki değişiklikler → tehdidin doğası hakkında karar verici fikir birliği ve karar verici uyum derecesi → rejim zafiyetinin ve toplumsal uyumun bir fonksiyonu olarak harekete geçme engelleri → dış politikada süreklilik veya değişiklik (yani, dengeleme, çoğunluğa uyma, yatıştırma, yarım önlemler, vb.)

Tutarsızlığın hâkim olduğu devletlerde akış şu şekilde de olabilir:

Bir dış tehdidin yükselişi → toplumsal parçalanma → hükümet veya rejim zafiyeti → karar verici parçalanması → tehdide nasıl yanıt verileceği konusunda karar verici anlaşmazlığı veya tepkisiz kalma/tehdide gereken değeri vermeme/tedbirsiz ya da yanlış tepki verme konusunda karar verici fikir birliği → dengesizleştirme

Bir devletin denge kurma olasılığı, siyasi karar vericilerin ve toplumsal grupların tercihleriyle bağlantılıdır. Aktörlerin uluslararası kaygılardan ziyade yerel kaygılara dayandırdıkları tercihleri dengeleme politikası benimseme konusunda yeterince motivasyon sağlamaz. Bu, aktörlerin dengeleme “istekliliği” ile ilgilidir. Potansiyel yerel politik riskler ve dengelemenin yüksek maliyetli olması da aynı şekilde görelî güçlerdeki riskli değişimlere tepki vermede yetersiz kalınmasına neden olabilir. Bu da aşılması gereken siyasi ve maddi engeller göz önüne alındığında, aktörlerin dengeleme “yeteneği”dir. Karar vericilerin maliyet ve risk değerlendirmeleri üzerine inşa edilen bu tür bir analitik çerçeve, devlet idaresinin yalnızca belirli bir sistemik ortam tarafından sunulan belirli jeostratejik risklerin ve fırsatların bir fonksiyonu olmadığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda karar vericilerin dış çevreye ilişkin tercihlerinin ve algılarının, politika oluşturma sürecinde karar vericilerin hangi tercihlerinin ve algılarının önem taşıdığına, belirli dış politika tercihleriyle ilişkili iç siyasi risklerin ve karar vericilerin farklı risk alma eğilimlerinin devlet idaresinde büyük rolü vardır (Schweller, 2014, s.266-267). Neoklasik realizmin de savunduğu gibi dış politika analizlerinde yerel faktörler ve lider/karar vericiler de etki eden unsurlardır. Lider algıları, kültür, devlet ve toplum arasındaki ilişki, yerel kurumlar gibi devletlerin yerel dinamikleri de devletlerin politikalarını oluşturmada ya da analiz etmesinde oldukça önemlidir.

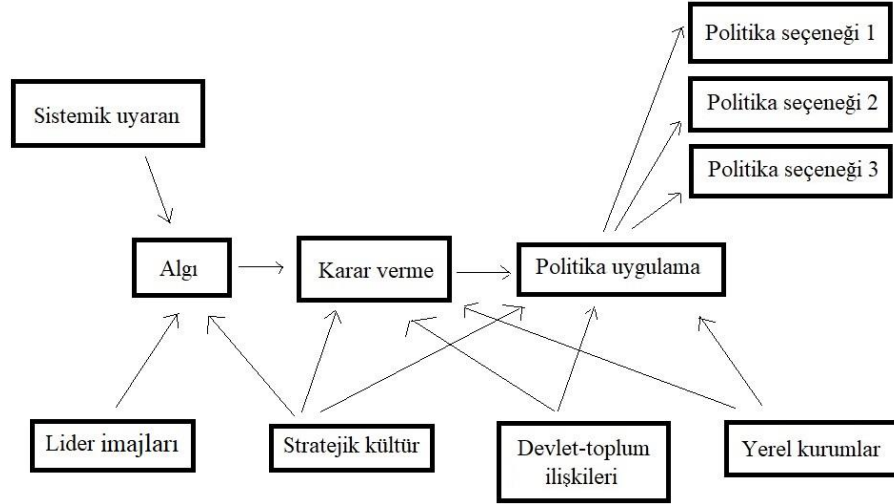
Özetlemek gerekirse ara değişkenler bağlamında temel aktör, bilişsel yapılarının karar verme sürecinde etkili bir rolü olan lider/karar vericiler ve onların algılarıdır. Bunu toplumsal ve kültürel yapı izlemektedir. Alınan kararlar toplumu ilgilendirdiği gibi toplum ve içinde bulunduğu kültürel yapı da alınacak kararları etkilemektedir. Üçüncüsü devlet ve toplum arasındaki ilişkidir. Farklı kurumların ve farklı toplumsal grupların birbirleriyle etkileşimi de karar alma sürecinde etkili bir unsurdur. Son olarak da askeri bürokrasi, medyanın etkinliği gibi aktörler ve yerel kurumlar da sürece dahil olmaktadır. Bu ara değişkenlerin de dahil edilmesiyle yapılan analiz dış politikalarda yaşanan değişiklikleri açıklamada yardımcı olmaktadır.

Neoklasik realist teoriye göre dış politika stratejileri bağımlı değişkendir. Devletlerin neden farklı dönemlerde farklı stratejiler yürüttüğünü, devletlerin davranışlarını açıklamayı amaçlamaktadır. Neoklasik realistler, devletlerin güvenlik arayışında olduğunu varsaymak yerine, uluslararası anarşinin belirsizliklerine karşı dış çevrelerini kontrol etme ve şekillendirme arayışında olduğunu varsaymaktadır. Devletler dışarıyı kontrol ederek ve onu şekillendirmeye çalışarak anarşik ortamla mücadele etmeye çalışırlar (Çakırca, 2021, s.236). Bu noktada dış politika, devletlerin dış çevrelerini kontrol etmesine yardımcı olan ve beklenen tehditlere yönelik harekete geçebilmelerini sağlayan bir araç niteliğindedir. Gücün yanı sıra sınırların dışındaki “öteki”nden beklenen tehditlere yönelik, özünde güvenlik dürtüsü olan stratejik planlamalar ve yetenekleri artırma amaçları da dış politika kapsamına girmektedir (Campbell, 1998, s.64).

Dış politika devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını belirlemekte ve güvenliklerini sağlamaktadır. Neoklasik realizme göre iyi bir dış politika teorisi öncelikle uluslararası sistemin ulusal davranış üzerindeki etkisinin ne olduğunu sormalıdır. Çünkü uluslararası ilişkilerde bir devletin en güçlü genellenebilir özelliği, onun uluslararası sistemdeki göreceli konumudur (Rose, 1998, s.151). Ancak devletler dış çevreyi kontrol edebilmeyi ve şekillendirebilmeyi ancak kapasiteleri oranında yapabilmektedirler. Neoklasik realizme göre, uzun vadede ülkelerin sahip olduğu göreceli maddi güç kaynakları miktarı, dış politikalarının büyüklüğünü ve arzusunu şekillendirmektedir. Devletlerin, göreceli güçleri arttıkça, uluslararası sistemde daha fazla etkiye sahip olacaklarını; göreceli güçleri azaldıkça eylemlerin ve arzularının buna göre küçüleceğini öngörmektedir (Rose, 1998, s.152). Bu bağlamda dış politika

da hayati bir önem taşır; çünkü devletler güvenliklerini sağlamak ve uluslararası sistemde konumlarını belirleyebilmek için iyi bir dış politikaya ihtiyaç duyarlar.

Neoklasik realist dış politika modeli şu şekildedir:

Şekil 1. Neoklasik Realist Dış Politika Modeli

Kaynak: Ripsman, N.M. (2011, s.9)

Şekil 1’de sunulan neoklasik realist dış politika modelinde aracılarn algısı, yorumu, seçimi siyasi sonuçları belirlemede etkilidir. Karar verme ortamı karmaşık yapıdadır. Modelden de anlaşılacağı üzere sistemik uyarılara yönelik davranış ve tutumların belirlenmesinde amaç en uygun politikayı seçmek değil; sistemik kısıtlamalar ve iç kısıtlamalar karşısında yolu bulabilmek için birden fazla politika seçeneği arasından seçim yapmaktır (Ripsman, 2011, s.8). Devletlerin dış çevrelerindeki benzer değişikliklere verdikleri tepkilerdeki çeşitlilik, o devletteki siyasi ve sosyal aktörlerin tercihlerine ve bu aktörler için kısıtlamalar ve fırsatlar oluşturan toplumun ve hükümetin benzersiz yapısal özelliklerine dayanmaktadır (Schweller, 2014, s.266).

Bu çerçevede, neoklasik realizm sistemik uyarılar ve dış politika arasında aktarım görevi gören ara değişkenleri sürece dahil etmektedir. Bunlar algılarıyla belirleyici rol oynayan liderler, devletin tepkilerini ve davranışlarını şekillendiren stratejik kültür, kararları yürürlüğe koyma ve uygulama sürecini etkileyen devlet-

toplum ilişkileri ve liderleri/karar vericileri destekleyebilen veya kısıtlayabilen yerel siyasi kurumlardır.

Tezin kuramsal çerçevesini oluşturan bu bölümünde, dış politikayı açıklama amacı taşıyan teorilerden neoklasik realizm diğer realist kuramlardan ayırt edici özellikleri, varsayımları ve dış politika anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır. 1983-1989 dönemi Ege sorunu özelinde dış politikaya odaklanan bu tezin neoklasik realist açıdan değerlendirilebilmesi için rehber görevi görecek olan bu bölümden sonra konunun tarihsel çerçevesine odaklanmak uygun olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE: TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE EGE SORUNU

Bu bölümde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkide belirleyici olaylar aktarılarak, iki ülkenin anlaşmazlık yaşadığı Ege sorununa odaklanılmaktadır. Ege sorunu kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve FIR hattı, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar, adaların silahlandırılması ile arama ve kurtarma yetki sorunu başlıkları altında 1983 yılına kadar incelenmektedir. 1983-1989 dönemi dış politikada Ege sorunu, tezin üçüncü bölümünde neoklasik realist bakış açısıyla ele alınacaktır.

2.1. Ege Denizi Özelinde Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Ege Denizi, batıda ve kuzeybatıda Yunanistan, doğu ve kuzeydoğuda Türkiye ile çevrili yarı kapalı bir denizdir. Kuzeyde Karadeniz ve Marmara ile Akdeniz'i birleştiren önemli bir su yoludur. Deniz ticaretinde ve ulaşımında önemli bir yere sahip olan Ege Denizi konumu itibariyle jeopolitik, askeri, siyasi ve stratejik açıdan da oldukça önemlidir. Yüzölçümü 214.000 km² civarında olan bu denizde irili ufaklı yaklaşık 1.415 ada ve adacık bulunmaktadır ("Aegean Sea", 2022).

Ege Denizi'ndeki adaları coğrafi, jeopolitik ve stratejik önemleri, egemenlik devirleri, uluslararası antlaşmalarla tayin edilen statülerine göre beş grupta sınıflandırmak mümkündür. Buna göre Ege Denizi adaları Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporat Adaları, Kiklat Adaları olarak beşe ayrılmaktadır. Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları ve Menteşe Adaları aynı zamanda Doğu Ege Adaları olarak da adlandırılmaktadır (Kurumahmut ve Başeren, 2004, s.48). Ege Denizi haritası EK-A'da, adaların isimleri ise EK-B'de sunulmuştur. Adaların sayısının fazlaca oluşu, böyle geniş bir deniz alanının egemenlik açısından belirsiz oluşu ve konumu itibariyle önemi düşünüldüğünde Ege Denizi'nin Türkiye ve Yunanistan arasında tartışmalı bir konu olması doğal bir olgudur. İki ülke arasındaki ilişkinin öncesi de dikkate alındığında konu daha karmaşık hale gelmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege sorununa değinmeden önce iki ülke arasındaki ilişkiyi belirleyen önemli hususlardan bahsetmek ve ilişkinin tarihsel

sürecini ortaya koymak, Ege Denizi özelinde yaşananların daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Türkiye-Yunanistan ilişkilerini belirleyen etmenlerin tarihi geçmiş deneyimlere dayanmakta olup bu sorunlar büyük ölçüde çözülemeyen gerilimler ile karşılıklı güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Uzun yıllar Osmanlı yönetimi altında varlık gösteren Yunanlılar 1821 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma başlatmış ve bu ayaklanmanın sonucunda 1830 yılında bağımsız Yunanistan devleti kurulmuştur (Gülboy, 2014, s.251). Bu zamana kadar ortak bir geçmişi paylaşırken bağımsız olduktan sonra Yunanistan'ın ulus-devlet olma yönündeki girişimleri iki ulus arasında karşıtlık ve çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Ulus-devlet olma ortak kültür, gelenek, dil gibi unsurların ön plana çıktığı, devletin sınırlarını belirleyen ulusun kimliğini inşa edeceği toprakların önem kazandığı bir süreçtir. Yunanistan tarafından kurulan ulus-devlette çizilen coğrafi sınırların Rumların çoğunlukla yaşadıkları İstanbul, Selanik gibi bölgeleri kapsamaması; Yunan topraklarının katılımıyla meydana gelecek bir yurt oluşturma fikrinin benimsenmesiyle ve buradan hareketle özellikle Anadolu ve Makedonya topraklarını Yunan devletine katma isteğiyle sonuçlanmıştır. Yunanistan'ın izlediği bu yayılcı politikanın (Megali İdea) aksine Türkler daha çok ulus-devletin kurulduğu mevcut toprakların korunması yönünde bir politika benimsemişlerdir (Özkırımlı ve Sofos, 2013, s.95).

Megali İdea düşüncesiyle Yunanistan bağımsız bir devlet olduktan sonra dış politikasını Osmanlı Devleti topraklarını ele geçirerek büyüme olarak belirlemiştir. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kaynaklarının üstünlüğünün karşısında Yunanistan Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşa girişmemiştir. Yine de o dönemdeki uluslararası sistem Yunanistan için birtakım fırsatlar yaratmıştır. Örneğin 1864'te İyon Adaları (Yedi Ada), 1881'de Teselya ve Epir'in bir bölümü Yunanistan'a geçmiştir. 1895 yılında Girit'te çıkarılan ayaklanma, Yunanistan'ın müdahalesiyle genişlemiş olup sonrasında 1897'de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Savaşın sonunda Osmanlı'nın zaferine rağmen Osmanlı ordularının girdiği Teselya yeniden Yunanistan'a verilmiş ve Girit'e özerklik tanınmıştır.

1897 yılındaki yenilgiyle birlikte Yunanistan 1910'lara kadar durgunluk dönemi yaşamıştır. 1910'da Elefterios Venizelos'un başbakan olmasıyla Megali İdea yönündeki girişimler yeniden hız kazanmaya başlamıştır. 1912 yılında gerçekleşen Balkan Savaşı Yunanistan için bir fırsat yaratmıştır. Birinci Balkan Savaşı'nın

sonunda Osmanlı ordusunun yenilmesiyle Girit ve Oniki Ada dışındaki hemen hemen bütün Ege Adaları Yunanistan'ın eline geçmiştir (Gürel, 1993, s.32-33). Bu savaşın sonunda topraklarını neredeyse iki kat büyüten Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'nı Megali İdea ümidine bir adım daha yaklaşılabildiğini sağlayacak bir olay olarak görerek girişimlerini sürdürmeye devam etmiştir.

1914 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti ittifakına savaş açmış; onların Balkanlardaki hakimiyetine son vermek için Yunanistan'ın da savaşa girmesini arzu etmiştir. Yunanistan da bu savaşı Megali İdea yolunda daha fazla toprak ele geçirebilmek için bir fırsat olarak görmüştür (Kocabaş, 1984, s.115-116). Ancak Kral I. Konstantin ile savaşa girme konusunda anlaşmazlığa düşen Venizelos 1916 yılında Selanik'te ayaklanma hareketi başlatmıştır. İngiltere ve Fransa hükümetlerinin Venizelos'u desteklemeleri üzerine Kral I. Konstantin'in tahttan çekilmesiyle Venizelos yeniden başbakan olmuş ve Yunanistan savaşa girmiştir (Gürel, 1993, s.34). Savaş sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devletince yetkili kılınan Donanma Bakanı Rauf Bey ile İngiltere hükümetince yetkili kılınan Oramiral Sir Arthur Cough Calthorpe tarafından Limni Mondros limanında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır (Soysal, 1983, s.12). İmzalanan bu antlaşmanın "müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunduğunu" belirten yedinci maddesi diğer tüm maddeleri anlamsız kılmış; müttefiklere herhangi bir olayın ardından istedikleri yeri işgal edebilme hakkını sağlamıştır (Oran, 2001a, s.111-112).

Egemen devletlerin topraklarını büyütmeye arzusu neticesinde Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan bir süre sonra işgaller başlamıştır. Yunan ordularının İzmir'e çıkışı ve Türk Kurtuluş Savaşının başlaması ile 1919 yılından itibaren yaklaşık üç yıl süren Türk-Yunan savaşı sonucunda Türk ordusunun 9 Eylül 1922'de İzmir'i geri almasıyla savaşın yerini diplomatik ilişkilerin alacağı Mudanya Ateşkes Antlaşması görüşmelerine 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlanmıştır. 1918 yılında imzalanan Mondros'un yerini alan Mudanya Ateşkes Antlaşması, Türk Hükümeti temsilcisi İsmet İnönü ve Müttefik Devletlerce 11 Ekim 1922 günü imzalanmış, savaşın durdurulması ve kalıcı barışın yolunun açılmasına yönelik olarak Lozan Barış görüşmelerinin de zeminini oluşturmuştur (Sonyel, 1991, s.288-289).

21 Kasım 1922’de konferans görüşmeleri başlamıştır. 4 Şubat 1923’te kesintiye uğramasının ardından, 23 Nisan 1923 tarihinde görüşmeler yeniden başlamış ve nihayetinde 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması ve ekleri imzalanmıştır (Gönlübol ve Sar, 1996, s.48). Lozan Antlaşmasıyla iki devlet arasındaki kesin sınırlar saptanmış ve bu sürecin bir sonucu olarak meydana gelen zorunlu göçle Müslüman olmayan Rumlar Anadolu’yu terk ederken Müslüman Türkler de ülkeye taşınmak durumunda kalmışlardır (Gürel, 1993, s.11). Bu zorunlu göç ulus-devlet kimliği kazanmaya çalışan bu iki ülke arasındaki hem toplumsal/kültürel hem de siyasal ilişkilerinde büyük dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

Karşılıklı güvensizliğin, çatışma ve rekabetin hâkim olduğu Türk-Yunan ilişkilerinde iki ülkenin iş birliği içinde olduğu dönemler de olmuştur. 1930’larda mevcut uluslararası düzenden memnun olmayan revizyonist devletler bu durumu değiştirmeye yönelik eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Özellikle İtalya’nın Doğu Akdeniz ve Orta Doğu’ya yönelik emperyalist söylemleri iki ülkeyi de huzursuz etmiştir. Bu tehlike üzerine iki ülke birbirine yakınlaşmaya başlamış; Balkan Paktı ile aralarındaki sorunları ortadan kaldırmaya yönelik adım atmışlardır (Fırat, 2001a, s.343). 1946’dan sonra Sovyetler Birliği ve Batılı devletler arasında patlak veren Soğuk Savaş dönemi de iki devlet arasındaki yakınlaşma için zemin hazırlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte oluşan belirsizlikle ve II. Dünya Savaşı sonrasında giderek artan küresel kutuplaşmayla Türkiye ve Yunanistan, Doğu Avrupa’yı tamamı ile kontrolü altına alan Sovyetler Birliği’ni yayılcı bir tehdit olarak algılamışlardır. (Yorulmaz, 2014, s.123). 1949 yılında Soğuk Savaş en hareketli dönemini yaşarken Batılı devletler Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ittifakını kurmuş; Türkiye ve iç savaştan çıkan Yunanistan’ı bu ittifakın dışında tutmuştur. Türkiye ve Yunanistan’ın 1949 yılında başlayan NATO’ya üye olma çabaları, 1952 yılında sonuca ulaşmış olup bu durum iki devletin birbirlerine daha da yakınlaşmasını sağlamıştır (Gürel, 1993, s.51). Ancak ortak bir tehdit karşısında yakın ilişkiler kuran Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilim tam anlamıyla yok olmamış; NATO’ya üye olunması da bu iki devlet arasındaki sorunları ortadan kaldıramamıştır. 1954 yılına kadar süren bu sorunsuz dönem Kıbrıs sorunu ile sona ermiştir.

Kıbrıs'ta biri Rum toplumuna dayalı ve Yunanistan'a yönelik, diğeri ise Türk toplumuna dayalı ve Türkiye'ye yönelik iki milliyetçi ideoloji mevcutken bu iki ideoloji arasındaki bir iletişim ya da anlaşmanın kurulamamış olması sorunların tekrar gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçerek adanın egemenliğinin İngiltere'ye verilmesini kabul eden Türkiye, adadaki Türklerle ilgilenmeye devam etmiş ve gelişmeleri yakından takip etmiştir. Ancak siyasal açıdan geri planda kalmayı tercih etmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş koşullarında ülke çıkarlarını ön planda tutarak İngiltere ile sorun yaşamamak adına daha pasif bir tutum sergilemiştir (Gürel, 1985, s.85-86). Bu pasif tutum Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın adım atmasında etkili olmuş ve Kıbrıs Rumlarını iki yönlü bir Enosis stratejisi uygulaması konusunda teşvik etmiştir. Bu strateji bir başkaldırı kampanyasıyla adadaki İngiliz yönetimine karşı gelmek ve etkin bir propagandayla konuyu uluslararası boyuta taşıyarak Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamak yönünde kendini göstermiştir (Gazioğlu, 1998, s.59). Kıbrıslı Rumlar İngiliz yönetimi döneminde Enosis amaçlı birtakım girişimlerde bulunmuş olup amaçlarını gerçekleştirme yönünde atılacak en etkili adımlardan birinin konuyu Birleşmiş Milletler (BM)'e taşıyarak uluslararası bir boyut kazandırmak olduğuna karar vermiş ve harekete geçmiştir. Yapılan sistematik girişimlerin İngiltere tarafından reddedilmesiyle Yunanistan Başbakanı Papagos, Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkı talebini 1954'te Genel Kurul'a sunmuştur. Bu resmi talep üzerine Türkiye adaya olan ilgisini dile getirerek Türkiye'nin iş birliği ve rızası olmadıkça hiçbir şeyin adalet ve hakkaniyete dayalı olarak kabul edilemeyeceğini öne sürmüştür. Türkiye bundan sonraki dönemde Kıbrıs sorununa yönelik daha aktif bir politika benimsemeye başlamıştır. O dönemde Yunanistan'ın talebi BM tarafından rafa kaldırılrsa da Yunanistan 1958 yılına kadar her yıl bu konuyu BM gündemine almaya devam etmiştir (Stavrinides, 1975, s.16).

İngiltere 1955 yılında Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs da dahil olmak üzere Doğu Akdeniz'i etkileyen siyasi ve savunma sorunlarını görüşmek amacıyla Londra'da düzenlenen bir konferansa davet etmiştir. Konferansta Yunan hükümeti yine Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi gerektiğini savunurken Türkiye Kıbrıs'ta statükonun devamının sağlanmasının gerektiğine vurgu yapmıştır (Armaoğlu, 1963, s.141-143). Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs'ta özerk bir yönetim biçimini önermiş olsa da her iki devlet de bu tasarımı geri çevirmiştir. 1958 tarihinde

Türkiye ve Yunanistan üçlü görüşmelerinden sonra Kıbrıs sorununun çözümü için birlikte hareket etmeye karar vermişler ve bu durum taraflar arasında uzlaşmacı bir antlaşmanın göstergesi olmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih Antlaşması, 19 Şubat 1959 tarihinde de Londra Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Kıbrıs'ın bağımsızlığı, Türk ve Yunan halklarının ortaklığı ve kararlaştırılan yapının İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilmesi konularında uzlaşma sağlanarak 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur (Özarslan, 2007, s.27). Kıbrıs sorununun uzlaşmayla çözüme kavuşturulması iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasına öncülük etmiş ancak bu yakınlaşmada istikrar sağlanamamıştır. Kıbrıslı Rumların Türklere tanınan haklara yönelik kısıtlama çabaları gerginliklerin ve çatışmaların tekrar meydana gelmesine zemin hazırlamıştır (Sandıklı ve Kaya, 2012, s.211). Bu çatışmalar, Yunanistan'ın Enosis hedefine ulaşma yönünde adımlar atmaya devam ettiği ve Megali İdea ülküsünden vazgeçmediğini gösterirken; Türkiye'nin adaya 1974 yılındaki müdahalesi de Türkiye'nin Yunanistan tarafından askeri bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur (Ayman, 2004, s.222). Bu durum da iki ülke arasında eskiden beri süregelen karşılıklı güvensizlik ortamını yeniden güçlendirmiştir.

Yunan hükümeti desteğiyle Kıbrıs Rumları tarafından kurulan ve Enosis amacına ulaşmayı hedefleyen silahlı örgüt EOKA-B ile Yunan General Grivas'a bağlı Milli Muhafız Gücü silahlandırılmış ve 15 Temmuz 1974'te Makarios'a karşı darbe düzenlenmiştir. Kıbrıs Hellen Cumhuriyetinin kurulması ve Enosis hedefine ulaşma isteği olan bir Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü (EOKA) üyesinin devlet başkanlığının ilan edilmesi Türkiye'nin hareket geçmesine neden olmuştur. Anayasal düzenin bozulmasını antlaşmaların ihlali olarak gören Türk hükümeti, Kıbrıs'a yapacağı askeri müdahale için gerekli hazırlıkları başlatmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş çıkmaması için görüşmeler başlatılmasını istemiş olsa da girişimlerinden olumlu sonuçlar elde edememiştir. Bu karmaşık ortamda Kıbrıslı Türklerin haklarını savunmak ve adaya barış getirmek amacıyla Türkiye 20 Temmuz 1974 günü adaya asker çıkarmıştır. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısında bulunmuş; her iki devlet de bu çağrıya olumlu yanıt vermiştir. Bunun üzerine 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla Birinci

Cenevre Konferansı gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda imzalanan Cenevre Protokolü ile Türkiye'nin yapmış olduğu askeri müdahalenin meşru olduğu onaylanmıştır; Türk askerlerinin geri çekilmesinin ön koşulu olan adada barışın ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi sağlanmıştır; Kıbrıs'ın anayasal statüsünün geleceği konusunda mutabakat sağlanmıştır; adada iki toplumun varlığı ve Kıbrıs Türk toplumunun özerk olduğu kabul edilmiştir (Fırat, 2001b, s.739-745). Kıbrıs'ın anayasal düzenini kurmak amacıyla bir ay sonra İkinci Cenevre Konferansı icra edilmiştir; ancak uzlaşma sağlanamadığından herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Türk hükümetinin Kıbrıs'ta coğrafi esaslara dayalı bir federatif devlet biçiminin benimsenmesine, adanın %34'ünü kapsayacak sınırları belirlenmiş alanın Kıbrıs Türk Federe Devletini teşkil etmesine, merkezi hükümetin yetkilerinin adanın iki devletten oluştuğu esasına dayalı bir şekilde belirlenmesine yönelik önerilerinin karşısında Yunan hükümetinin konuyu görüşmek maksadıyla 36 saatlik bir süre istemiştir. Bu süreyi kabul etmeyen Türk hükümeti 14 Ağustos 1974'te İkinci Barış Harekâtı'nı başlatmıştır (Arık, 2011, s.18-19). Türkiye'nin Kıbrıs Türk Federe Devleti sınırı olarak belirledikleri hatta ulaşmalarının ardından 16 Ağustos 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı ateşkes kararına uyarak harekâtı sonlandırmıştır (Armaoğlu, 1992, s.806).

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik askeri müdahalesi yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Türkiye, adanın sınırları açısından sorunu çözmüş olsa da mevcut durum nihai bir hukuki çözüme kavuşturulamadığından, Kıbrıs sorunu, gündemi meşgul eden bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Türk-Yunan ilişkileri açısından da Kıbrıs odak haline gelmiş, 1970'lerde ortaya çıkan Ege sorununun çözümüne ilişkin atılacak adımlarda bir engel teşkil etmeye başlamıştır (Fırat, 2001b, s.749).

2.2. Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Ege Sorunu

Türkiye ve Yunanistan Ege Denizi özelinde kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve FIR hattı, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar, adaların silahlandırılması ve arama ve kurtarma yetki sorunu gibi konularda anlaşmazlık yaşamaktadır (Heraclides, 2010, s.77). Ege sorunu ana başlığı altında toplanabilen bu altı konu alt başlıklar şeklinde ayrı ayrı incelenecektir.

2.2.1. Kıta Sahanelığı

Çoğunlukla jeologlar ve coğrafyacılarda tanımlanan ve araştırma konusu yapılan kıta sahanlığı kavramı, devletlerin deniz üzerindeki egemenliğı ve haklarından yararlanma noktasında çıkarlarının çatışmasıyla hukuki ve siyasi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kıta sahanlığı en genel anlamıyla devletin kara parçasının jeolojik olarak devamı niteliğinde sayılan denizin altındaki doğal uzantısı olarak tanımlanabilir. Hukuki zeminde kıta sahanlığı kavramı ilk olarak ABD Başkanı Truman'ın 28 Eylül 1945 tarihli bildiriyle ortaya konmuştur. Söz konusu bildiri akabinde ABD Hükümeti tarafından yapılan açıklamada, kıta sahanlığının deniz yatağının 200 metre derinliğine kadar olan alanı kapladığı belirtilmiştir (Pazarcı, 2003, s.277-278). Truman bildirisinden sonra birçok devletin kendi kıta sahanlığını ilan etmesi üzerine konuyla ilgili olarak uluslararası alanda hukuki bir düzenlemeye gidilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede ilk hukuksal düzenleme, 29 Nisan 1958'de Cenevre'de imzalanan kıta sahanlığı sözleşmesiyle ortaya konmuştur. Sözleşmenin birinci maddesi (a) fıkrasında, kıta sahanlığının kıyıya bitişik fakat karasularının dışında, 200 metre derinliğe kadar olan veya bu sınırın ötesinde suların derinliğinin söz konusu alanlardaki doğal kaynaklarının işletilmesine ve kullanılmasına izin verdiği yere kadar olan deniz yatağı ve toprak altını kapsadığı, (b) fıkrasında adaların kıyılarına bitişik benzer denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını kapsadığı, ikinci maddesinde de kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde egemenlik haklarını kullanabileceğı ifade edilmektedir (Convention on the Continental Shelf, 1958).

Kıta sahanlığı ile ilgili Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın 20 Şubat 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı davaları kararının 85'inci paragrafında kıyı devletlerinin kıta sahanlığının kendi topraklarının doğal uzantısı olması gerektiğı ve başka bir devletin topraklarının doğal uzantısına müdahale etmemesinin esas olduğu belirtilmiştir (North Sea Continental Shelf Cases, 1969).

Kıta sahanlığı ile ilgili bir başka önemli husus da 10 Aralık 1982 tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesidir. 1958 Cenevre Kıta Sahanelığı Sözleşmesi'nde kıta sahanlığında derinlik kriterinden bahsedilirken, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile genişlik ölçütüne dikkat çekilmiştir. Sözleşmenin kıta sahanlığının tanımını yapan 76'ncı maddesinde kıta

uzantısı 200 deniz mili mesafesine kadar olanlar 200 deniz milini, 200 deniz milinin ötesine uzananlar için ise ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 350 deniz milini veya 2500 metre derinlikten itibaren 100 deniz milini aşmayacağı belirtilmiştir. Aynı sözleşmenin 121'inci maddesinde de insan yerleşimine elverişli ve kendine özgü ekonomik bir yaşamı bulunması koşuluyla adaların da kıta sahanlığına sahip olacağı ortaya konmuştur. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 311'inci maddesinde bu sözleşmenin 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin yerine geçeceği bildirilmiştir. Bu bağlamda 1982 Sözleşmesi'nin 83'üncü maddesi gereği kıta sahanlığının sınırlandırılması hususunda ilgili devletler arasında bir anlaşma bulunmaması durumunda, uluslararası hukuka uygun olarak hakkaniyet gözetilerek anlaşma yoluna gidileceği hükmüne varılmıştır (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982).

Yunanistan ve Türkiye arasında çözüm bulamamış sorunlardan biri olan Ege Denizi kıta sahanlığı, bölgenin ekonomik ve stratejik öneminden dolayı iki ülkenin de hassasiyet gösterdiği bir konudur. Yunanistan 1963 yılında arama ruhsatları dağıtarak Ege Denizi'nde aktif olarak petrol araştırmalarına başlamıştır (Bölükbaşı, 2004, s.239). Buna karşılık Türkiye ise yaklaşık 10 yıl sonra 18 Ekim 1973 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na Ege Denizi kıta sahanlığı içerisinde 27 adet petrol arama izni verdiğini 1 Kasım 1973 tarihli Resmi Gazete'de ilan etmiştir (Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, 1973). Yunan hükümeti, Türkiye'nin petrol araştırma alanlarının Limni, Bozbaba, Midilli, İpsara, Sakız ve Andiipsara adalarının kıta sahanlığının ihlal edildiğini öne sürerek, Türkiye'nin petrol araştırma ruhsatları vermesini 7 Şubat 1974 tarihinde protesto etmiştir. Yunanistan'ın bu notasına karşılık Türkiye de 27 Şubat 1974 tarihli notasıyla, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na araştırma izinlerinin verilmesinden önce, konunun uluslararası hukuksal boyutunun incelendiğini, arama ruhsatı verilerek araştırma yapılacak yerlerin Anadolu yarımadasının doğal uzantısı olduğunu ve Yunanistan'a bağlı adaların kıta sahanlığının bulunmadığını, buna karşılık sorunun çözümü için uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ikili diyalog ile anlaşma yolları aranması gerektiğini belirtmiştir. Yunan hükümeti 24 Mayıs 1974 tarihinde vermiş olduğu notasında 1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi ile uyumlu olması şartıyla görüşmeye hazır olduğunu bildirmiştir (Aegean Sea Continental Shelf Case, 1974, s.21-25). 29 Mayıs 1974 tarihinde Türkiye yeni bir sismik araştırmada bulunmak üzere altı gün

süre ile Türk savaş gemilerinin de eşlik ettiği TCG Çandarlı'yı Ege'ye göndermiştir. Karşılıklı petrol aramalarının ve bunun sonucunda artan gerilimin de etkisiyle iki ülke arasında Yunanistan tarafından kıta sahanlığının ihlal edildiğine, Türkiye tarafından ise aramaların uluslararası hukukun ilke ve kurallarına uygun yapıldığına dair karşılıklı nota değişimleri olmuştur (Hayta, 2006, s.319-320).

1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar neticesinde Türkiye'nin iç siyasi dinamiklerinde değişimler olmuştur. Başbakan Bülent Ecevit'in istifa etmesinden sonra Sadi Irmak hükümeti başa geçmiştir. Yunanistan tarafının Ege'de yaşanan sorunların UAD'de çözümlenmesine yönelik açıklamalarına benzer düşüncede olan Irmak hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nden gerekli güven oyunu alamamış; akabinde yeni koalisyon hükümeti olarak Süleyman Demirel başa geçmiştir. 19 Mayıs 1975 tarihinde iki ülkenin dışişleri bakanları Roma'da bir araya gelmiştir. Yunan hükümeti tarafından kıta sahanlığı sorununun çözümüne yönelik UAD'ye başvuru hazırlıkları çalışmaları yapılması fikri ortaya atılmış, ancak Türk hükümetince öncelikle karşılıklı görüşme ve anlaşma yoluna gidilmesi fikri benimsenmiştir (Gürel, 1993, s.85-86). Roma görüşmelerinden on iki gün sonra 31 Mayıs 1975'te Brüksel'de gerçekleşen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde görüşen Demirel ve Karamanlis bu görüşme sonucunda ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride iki liderin iki ülke arasında gerçekleşen sorunları gözden geçirme fırsatı bulduğu, bu sorunların karşılıklı görüşme yolu ile barışçıl bir şekilde çözümlenmesinin, Ege Denizi kıta sahanlığı sorununun ise La Haye'deki UAD tarafından çözümlenmesinin kararlaştırıldığı beyan edilmiştir (Wilson, 1979-80, s.7). Ancak Yunan hükümetinin sorunun hemen Divan'a taşınması konusunda ısrarlı olması üzerine Türk hükümetince 30 Eylül 1975'te nota verilmiştir. Bu notada, sorunun uluslararası zeminde tartışılmasından önce ikili müzakerelerle uzlaşma yoluna gidilmesinin, aksi takdirde karşılıklı anlaşılmadan konunun doğrudan UAD'de görüşülmesi durumunda iki ülkenin de çıkarlarına uygun bir sonuç elde edilemeyeceği belirtilmiştir. Yunanistan'ın konunun Divan'a götürülmesi yönündeki ısrarının 25-27 Eylül 1975 tarihlerinde Paris'te düzenlenmesi öngörülen görüşmelerin askıya alınmasına yol açması sebebiyle sorunun çözümü için bir fırsatın kaçırıldığı; ancak Türk hükümetince ikili görüşmelere hazır olduğu da bildirmiştir (Aegean Sea Continental Shelf Case, 1974, s.35-36).

Bülent Ecevit tarafından hükümetin Türkiye'nin Ege'deki gücünü kaybetmesine neden olabilecek eylemlerde bulunduğu eleştirisi üzerine iç politikada etkisini kaybetmek istemeyen Başbakan Süleyman Demirel, daha sonra Sismik-I adını alacak olan Hora isimli sismik araştırma gemisini Deniz Kuvvetlerinin 11 adet savaş gemisi refakatinde araştırma yapmak üzere 6 Ağustos 1976'da Ege Denizi'ne göndermiştir. Bir gün sonra Yunanistan, Sismik-I gemisinin araştırma sahalarının Yunanistan kıta sahanlığı içerisinde bulunduğunu ve bu alandaki tüm haklarını saklı tuttuğunu, Türkiye'nin ihlalde bulunduğunu ve bunun tekrarlanmamasına yönelik acilen önlem alması gerektiğini Türkiye'ye nota ile bildirmiştir. Türkiye'nin 8 Ağustos 1976 tarihli notasında Ege Denizi kıta sahanlığının sınırlandırılmasının henüz yapılmadığını, dolayısıyla Yunanistan'ın egemenlik haklarının ihlali iddiasının asılsız olduğunu, yapılan bilimsel araştırmayı engellemeye yönelik kışkırtıcı her türlü faaliyetten uzak durulması gerektiğini Yunanistan'a bildirilmiştir. Sismik-I gemisinin 10 Ağustos günü Çanakkale'ye dönmesiyle Yunanistan tek taraflı olarak aynı anda hem Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne hem de UAD'ye başvurmuştur (Fırat, 2001b, s.756-757).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25 Ağustos 1976 tarihinde almış olduğu 395 no.lu karar ile sonuca yönelik açıklama yapmaktan kaçınmış; iki ülke arasında BM ilkelerine uygun olarak uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik görüşmelerin başlatılmasına ve UAD'nin de muhtemel katkılarına değerlendirmelerine yönelik öneride bulunmuştur (Gross, 1977, s.31-32). Yunanistan'ın UAD'ye yapmış olduğu başvuru sonucunda Divan Türkiye'den görüş talep etmiştir. Yunanistan'ın Türkiye'nin petrol aramaları neticesinde kıta sahanlığı haklarına zararlar verdiği ve Yunan adalarının kıta sahanlığının sınırlandırılmasının ne şekilde yapılacağına belirlenmesi başvurusuna karşılık Türkiye Divan'a gönderdiği mektupta Divan'ın davaya bakmaya yetkili olmadığını belirtmiştir. Divan 11 Eylül 1976'da Türkiye tarafından yapılan araştırmaların Yunan kıta sahanlığında yapılmış olsa bile kıta sahanlığına herhangi bir zarar vermediği kararını almış olup 19 Aralık 1978'de de iki ülke arasındaki kıta sahanlığı sorununa bakmaya yetkili olmadığı kararını vermiştir (Fırat, 2001b, s.756).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin sorunların çözümüne yönelik karşılıklı müzakerelerde bulunulmasını tavsiye etmesi ile iki ülke arasında 2-11 Kasım 1976 tarihleri arasında Bern'de görüşmeler başlamıştır (Yarma, 2008, s.50).

Yayınlanan Bern Bildirisi ile müzakerelerin dışında hareket tarzından kaçınılması, Türk-Yunan ilişkilerinde tarafların kendi kendilerine fayda sağlayacak davranışlarda bulunmamaları bildirilmiştir. Bern Bildirisi'nden sonra oluşan dostluk rüzgarlarının etkisiyle iki ülke arasında 1981 yılındaki Andreas Papandreu'nun yeni başbakanlığı dönemine kadar Dış İşleri Bakanlıkları Genel Sekreterliği düzeyinde on bir görüşme gerçekleştirilmiş ve nihai bir sonuca varılamamıştır (Bölükbaşı, 2004, s.287).

2.2.2. Karasuları

Karasuları kavramı, deniz ticaretinin gelişmeye başlaması ile yaşanan tartışmaların sonucunda modern uluslararası hukuk kuralı niteliği taşımaya başladığı 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. En temel anlamıyla karasuları devletin kara sınırının devamı niteliğinde bulunan o devletin egemenlik haklarına sahip deniz alanıdır ("Territorial Waters", t.y.).

Denize kıyısı bulunan ülkeler için denizler siyasi ve ekonomik faaliyetleri ile güvenlik algıları açısından önem arz etmektedir. Aynı denizde sınır komşuluğu yapan Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine karşı duyduğu güvensizlik Ege Denizi'ne hâkim olma isteklerini artırmıştır. Bu durum zamanla iki ülke arasında özellikle uluslararası alanda çözüme kavuşturulması gereken bir sorun halini almıştır.

Lozan Antlaşması döneminde Ege'de iki ülkenin birbirine dostane tavırlar sergilemesiyle karasularına yönelik bir denge kurulmuştur. Ancak bu denge, Yunanistan'ın 230 sayılı kanuna dayanarak, 1936'da tek taraflı karasularını 6 mil olarak ilan etmesiyle bozulmaya başlamıştır. Türkiye ise bundan 28 yıl sonra 476 sayılı karasuları kanununu çıkartmıştır. Bu kanun ile karasuları genişliğinin 6 deniz mili olacağı, karasuları daha geniş devletlere karşı mütekeliyet esasının uygulanacağı, komşusu bir devlet kara ülkesine mesafesi iki devletin karasuları genişliğinden az olması durumunda ise aralarında anlaşma bulunmuyorsa Türk karasuları dış hududunun orta hat ile tespit edileceği belirlenmiştir (Özman, 1988, s.176-177). Lozan Barış Antlaşması'nda açıkça bir karasuyu sınırı belirtilmese de antlaşma döneminde uygulanan ve antlaşmanın 12'nci maddesinde belirtilen 3 deniz mili sınırı bir ilke olarak kabul edilmiş, ancak iki ülkenin karşılıklı 6 deniz mili uygulamaları ile bu genel ilke ortadan kalkarak yeni bir anlaşmazlık süreci başlamıştır. Karasularının 6 mil olarak uygulanması ile yaklaşık olarak Türk karasuları %5'ten %7,47'ye, Yunan karasuları %22'den %38,66'ya, egemenliği

devredilmemiş adaların karasuları %2,5'tan %5,37'ye genişlemiş, uluslararası sular ise %70'ten %48,85'e inmiştir (Başeren, 2006, s.108).

Uluslararası alanda denizler üzerinde yaşanan anlaşmazlıkların sona erdirilmesi çalışmaları adına 1958 ve 1960 yıllarında Cenevre'de Deniz Hukuk konferansları düzenlenmiştir. 1958 konferansında karasuları gibi deniz hukukunu ilgilendiren sorunlar çözülememiş ve sonrasında yeni bir konferansın toplanmasının gerekliliği ortaya konmuştur. 17 Mart 1960 tarihinde yapılan ikinci konferansta da karasularının genişliğinin 6 mil ile 12 mil olmasını isteyen devletlerin görüş birliği sağlayamaması üzerine karasuları genişliğine yönelik bir çözüm bulunamamıştır (Kuran, 2014, s.93-94). Karasularının genişliğine yönelik bulunamayan çözüm ve devletlerin farklı karasuları genişliği uygulamaları nedeniyle üçüncü bir deniz hukuku konferansı 1973 yılında çalışmalarına başlamış, 30 Nisan 1982'de Türkiye, ABD, Venezuela ve İsrail tarafından kullanılan ret oyuna karşılık 130 olumlu, 17 çekimser oy sonucunda Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi genel kurulda kabul edilmiş ve sözleşme 10 Aralık 1982'de 119 devlet tarafından imzalanmıştır (Law of the Sea, 1982, s.178).

Türkiye 20 Mayıs 1982 tarihinde yayınlamış olduğu 2674 sayılı karasuları kanunu ile karasuları genişliğini 6 deniz mili olarak ilan etmiş, belirli denizler içinse o denizlerin özellikleri ve hakkaniyet ilkesine uygun olmak koşuluyla söz konusu denizlerde 6 deniz milinin üstünde karasuları genişliğinin uygulanabileceği yönünde Bakanlar Kurulu'na yetki vermiştir (Karasuları Kanunu, 1982). Yunanistan, Türkiye'nin taraf olmadığı Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin üçüncü maddesinde belirtilen karasuları sınırını her devletin kendisinin belirleme hakkına sahip olması ve karasuları genişliğini 12 mile kadar çıkarabileceği hükmüne dayanarak 12 mil uygulamasına hakkı bulunduğunu iddia etmiştir. Yunanistan'ın karasuları genişliğini 12 deniz miline çıkarması durumunda Ege Denizi'nde yaklaşık olarak Türk karasuları %8,76'ya, Yunan egemenliği altında bulunan adaların sayıca fazla olması sebebiyle Yunan karasuları %60,33'e, egemenliği devredilmemiş adaların karasuları %10,65'e genişleyecek, uluslararası sular ise %19,71'e inecektir. 12 deniz mili uygulanması durumunda Ege'deki dengenin Türkiye'nin aleyhine orantısız bir şekilde değişeceği ve uluslararası suların oranındaki azalmanın da özellikle Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin ulaşımını da etkileyeceği Türkiye tarafından belirtilmiştir (Başeren, 2006, s.109). Yunanistan'ın karasuları sınırını 12

mile genişletme hakkına sahip olduğunu belirtmesi üzerine Türkiye'nin ortaya koyduğu bu durum, iki ülke arasında deniz sınırı belirlenmesi yönünde bir anlaşmaya varılmadığını ve sorunun nihai bir çözüme kavuşturulamadığını göstermektedir.

2.2.3. Hava Sahası ve FIR Hattı

Ulusal ve uluslararası olmak üzere hava sahası iki ana başlık üzerinden değerlendirilmektedir. Ulusal hava sahası bir ülkenin egemenliği altında olan kara ülkesi ve yanındaki iç su ile karasularının üzerinde bulunan hava sahasıdır. Bu alan dışında kalan saha ise uluslararası hava sahasını oluşturmaktadır (Pazarcı, 2003, s. 293).

Ege'de iki tarafın yaşadığı sorunlardan biri olan hava sahası sorununun temelinde, Yunanistan'ın karasuları sınırını 3 mil olarak uygularken hava sahasını 6 Eylül 1931 tarihinde yayınlamış olduğu Sivil Havacılık ve Kontrolü Amacıyla Karasularının Genişliğinin Belirlenmesine Dair Kararname'ye göre 10 mil olarak belirlemiş olması yatmaktadır. Yunanistan bu kararını iç hukuk düzenlenmesi gibi almış olup 1974 yılında 10 millik hava sahası uygulamasını Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'ne bildirmiştir. Türkiye ise 1975 yılının Nisan ayında ICAO'ya, 5 Mayıs 1975 tarihinde de Yunanistan'a 10 millik hava sahası uygulamasını kabul etmediğini iletmiştir. Yunanistan 10 mile kadar olan hava sahası içerisine giren Türk uçaklarının kendi hava sahasını ihlal ettiğini iddia etmiştir (Önel, 2008, s.98-99). Türkiye 1944 tarihli Şikago Sözleşmesi'nin ilk iki maddesinden yola çıkarak hava sahası genişliğinin devletin karasuları genişliği ile sınırlandırılmış olduğunu savunmuş, Yunanistan tarafından uluslararası alanda ilan edilen 10 millik genişliğe itiraz ederek Yunanistan hava sahasının karasuları gibi 6 mil olarak uygulanabileceğini belirtmiştir (Gürel, 1993, s.78).

Havacılığın gelişmesiyle birlikte sivil havacılığa dair faaliyetlerin uluslararası alanda güvenli bir şekilde yürütülmesinin sağlanması amacıyla Şikago'da 54 devletin katılımıyla uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Söz konusu konferans sonucunda dört sözleşmeyi bünyesinde barındıran Şikago Sözleşmeleri imzalanmış ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) kurulmuştur (ICAO, t.y.). Sözleşme bünyesinde uçuş emniyetinin sağlanmasına yönelik ulaşım kolaylıkları, meteorolojik hava olayları gibi her türlü uyarıcı bilginin sağlanacağı Uçuş Bilgi Bölgesi anlamına gelen FIR (Flight Information Region) alanları saptanmıştır. Ege'ye yönelik FIR hattı

ICAO'nun İstanbul'da 1950 yılında gerçekleştirdiği toplantı sonucunda belirlenmiştir. Buna göre Türkiye ile Yunanistan'ın hakimiyetinde bulunan doğu Ege adaları arasındaki bir çizginin batısı Atina FIR'ı olarak adlandırılarak Yunanistan'ın kontrolüne verilmiştir. Bu husus 1952 yılında Paris'te toplanan Avrupa Bölgesi devletleri tarafından görüşülerek onaylanmış, Ege'de Türkiye tarafından Yunanistan istikametine uçan uçakların Türk hava sahasından ayrılırken Atina kontrol merkezine uçuş bilgilerini vermesi kararlaştırılmıştır (Pazarcı, 2003, s.297-299).

1963 yılına kadar iki ülke arasında büyük bir sorun meydana gelmemiştir. 1963'ten sonra artan Kıbrıs olayları neticesinde Türkiye'nin Ege'de askeri uçuşları artmıştır. Yunanistan Türk uçaklarının Atina FIR'ı içinde karışıklığa yol açtığını ileri sürerek NATO'ya Ege'deki erken ihbar hattının Atina FIR hattıyla çakıştırılması talebinde bulunmuş ve kabul ettirmiştir. Bu durum 1974 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı başlatmasıyla iki ülkenin Ege'de savaş riskine karşılık Türkiye 685 sayılı NOTAM ile Ege ve Akdeniz'i tehlikeli hava sahaları ilan etmiş, hareketin sona ermesiyle 1 Ağustos tarihinde bu NOTAM'ı kaldırmıştır. Ardından Türkiye 6 Ağustos 1974'te 714 sayılı NOTAM ile Ege'de kuzeyden güneye ilerleyen bir hattın doğusunda kalan uçakların İstanbul uçuş kontrol merkezine uçuş bilgileri raporunu vermelerini bildirmiştir. Bunun üzerine Yunanistan 1066 ve 1157 sayılı NOTAM'larını yayımlayarak Ege Denizi'nin bütününe hava trafiğine kapatmıştır (Başeren, 2006, s.185-204).

1975'ten 1980 yılına kadar iki ülke arasında çeşitli görüşmeler yapılmış ancak bir sonuç elde edilememiştir. 1974'te NATO'nun askeri kanadından çekilen Yunanistan 1977'de yeniden NATO'nun askeri kanadına dönmek için başvuruda bulunmuş, 1981 yılında NATO'nun askeri kanadına dönüşü onaylanmıştır. Bu süreçte Türkiye 1974'ten önce geçerli olan Yunanistan'ın Ege'deki yetkilerinin yerine yeni bir düzenleme yapılmasını talep etmiştir. Türkiye ABD'nin girişimi sonucunda 1980 yılında 714 sayılı NOTAM'ı, Yunanistan ise 1157 sayılı NOTAM'ı yürürlükten kaldırmış ve Ege sivil hava trafiğine açılmıştır (Gürel, 1993 s.80-82).

2.2.4. Egemenliği Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıklar

Tarihsel süreçte adalar denizi olarak anılan Ege Denizi kapladığı 214.000 kilometrekarelik alan ile içerisinde birçok ada, adacık ve kayalık bulunduran,

Akdeniz havzası içerisinde dünyada örneği bulunmayan kendine has karaktere sahip yarı kapalı bir denizdir (Erinç ve Yücel, 1978, s.6-7).

1958 Cenevre Sözleşmesi 10. Maddesinde ada; su ile çevrili, denizin yüksek olduğu zamanlarda dahi su yüzeyinde kalan, doğal yoldan oluşmuş kara kütlesi olarak belirtilmiştir (Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone, 1958).

Ege Denizi'nde bulunan adalar; tarihi hakimiyet mücadeleleri, uluslararası antlaşmalarda ele alınma şekilleri, coğrafi birliktelikleri itibariyle Trakya ve Boğazönü adaları, Kuzey Sporad adaları, Saruhan adaları, Kiklad adaları, Menteşe adaları ve Güney Ege adaları grubu olmak üzere 5 grupta değerlendirilmiştir (Ak, 2014, s.287).

Girit adasının 1669 yılında Osmanlı tarafından alınması ile Ege Denizi'nde bulunan bütün adalar Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Ege Denizi Osmanlı İmparatorluğu'nun iç denizi halini almıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği 24 Nisan 1830 yılından 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşmaları'na kadar devam eden tarihsel durum içerisinde Ege'de bulunan adalar tüm Ege Denizi'ne hâkim olabilme adına iki komşu ülke adına da hayati bir önem arz etmiştir. (Uluyurt, 2008, s.149). 1830'da Osmanlı'nın Yunanistan'ın bağımsızlığını tanınmasıyla Eğriboz adası, Kuzey Sporadlar ve Kiklad adalarından oluşan Batı Ege adaları Yunanistan'a bırakılmıştır (Pazarıcı, 1988, s.151).

1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı esnasında Menteşe Adaları (Oniki Ada) olarak adlandırılan bölgede 16 ada İtalya tarafından işgal edilmiştir. 1912'de İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Uşi Antlaşması'nın ikinci maddesi ile İtalya işgal ettiği adalardan çekileceğini taahhüt etmiştir. Ancak başlayan Balkan Savaşı ile İtalya adalardan çekilmekten vazgeçmiştir. (Uluyurt, 2008, s.149-150). Balkan Savaşı esnasında Osmanlı hakimiyetinde bulunan adalar Yunanistan tarafından ele geçirilmek istenmiştir. İlk olarak 21 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti Telgraf İdaresi'nin 2297 numaralı telgrafı ile Osmanlı Hariciye Nezareti'ne Limni adasına Yunan kuvvetlerinin asker çıkardığı bildirilmiş, takip eden günlerde de Menteşe Adaları'nın kuzeyinde bulunan Doğu Ege Adaları Yunanistan tarafından işgal edilmiştir (Bostan ve Kurumahmut, 2003, s.370).

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı sonunda 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile Girit Adası'ndaki haklarından feragat etmiş, diğer Ege adalarının geleceğinin tayinini ise büyük devletlerin kararına bırakmıştır. 14 Kasım 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında imzalanan Atina Antlaşması'nda 1913 Londra Antlaşması'na uymayı kabul etmişlerdir. 13 Şubat 1914 tarihinde Ege adaları ile ilgili karar almak üzere Londra'da toplanan altı büyük devlet Bozcaada, Gökçeada ve Meis Adası dışındaki adaların askeri faaliyetlerde kullanılmamak ve silahlandırılmamak koşuluyla Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu altı büyük devletin aldığı bu karara karşı çıkarak Bozcaada, Gökçeada ve Meis Adası'nın iadesini kabul ettiğini, ancak diğer adalara yönelik taleplerinden vazgeçmeyeceğini bildirmiştir (Başeren, 2006, s.39-40).

Büyük devletlerin almış olduğu kararlar resmîyet kazanmadan I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş sonunda imzalanan Sevr Antlaşması ile Rodos, Meis ve Oniki Ada'nın İtalya'ya, diğer adaların Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılmış ancak bu antlaşmanın Türkiye tarafından imzalanmaması neticesinde adalar ile ilgili kararların alınması Lozan Barış Konferansı'na kalmıştır (Hayta, 2006, s.241).

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Ege'de bulunan adaların egemenlik haklarını içeren düzenlemeler yapılmıştır. Antlaşmanın 12'nci maddesinde Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları ile altıncı maddesinde değinilen 3 mil ilkesi çerçevesinde Asya kıyısına üç milden yakın bulunan adalar Türk egemenliğine bırakılmıştır. Yine 12'nci madde de Midilli, Limni, Semadirek, Sakız, Sisam ve Ahikerya adaları ismen belirtilerek; Bozbaba, Taşoz, ve İpsara Adaları ise Altı Büyük Devlet Kararı uyarınca Yunanistan egemenliğine bırakılmıştır. Antlaşmanın 12'nci maddesi gibi 15'inci maddesi de egemenlik devrine yönelik hükümler içermektedir. Antlaşmanın 15'inci maddesi gereği Menteşe Adaları bölgesinde bulunan ve ismen belirtilen on üç ada ve bunlara bağlı adacıklar ile Meis Adası İtalya'ya bırakılmıştır (Soysal, 1983, s.88-90).

Lozan Barış Antlaşması sonrası Türkiye ile İtalya arasında Kara Ada ile Meis Adası civarında bulunan ada, adacık ve kayalıkların hakimiyeti ile ilgili yaşanan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla iki ülke hazırladıkları tahkimname ile 30 Mayıs 1929 tarihinde Lahey Adalet Divanı'na başvuruda bulunmuştur. Dava Adalet Divanı tarafından Haziran 1930'da gündeme alınmış, görüşmeler devam ederken tarafların

aralarında anlaşmaya varması ile 4 Ocak 1932’de “Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Cihet-i Aidiyeti Hakkında İtilafname (Anadolu Kıyıları ile Meis Adası Arasında Karasularının Sınırlandırılması Hakkında Sözleşme)” isimli sözleşme imzalanmıştır. Aynı zamanda sözleşme Milletler Cemiyeti’ne de 3191 sıra numarası ile tescil ettirilmiştir (Malkara, 2022, s.66).

II. Dünya Savaşı’ndan galip ayrılan müttefik devletler, savaşın mağlubu olan mihver devletler bloğu ile yaşadıkları sorunları çözmek üzere bir dizi barış konferansları düzenlemiştir. Yapılan görüşmelerden kesin sonuç alınamaması üzerine 29 Temmuz 1946’da Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. 15 Aralık 1946 tarihine kadar çalışmalarına devam eden Konferans antlaşma metninin hazırlanması ile görüşmeler son bulmuştur. Müttefik devletler ile 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan antlaşmaya ayrı ayrı olarak İtalya, Bulgaristan, Romanya ve Finlandiya taraf olmuştur. İtalya ile imzalanan antlaşma metnlerine Yunanistan’ın da talebi doğrultusunda on iki ada deyimi eklenmiş ve egemenlik devrine konu olacak adalar ismen sayılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nın 15’inci maddesine dayandırılan bu talep Paris Antlaşması’nın 14’üncü maddesi içerisinde yer almıştır (Hayta, 1996, s.837-843).

Lozan’ın 15’inci maddesinde devir konusu olacak adalar ve bunlara bağlı adacıklar ifade edilirken, Paris Antlaşması’nın 14’üncü maddesinde bağlı yerine bunlara bitişik adacıklar ifadesi kullanılmıştır. Kullanılan iki ifadenin birbirinden farklı olması İtalya’nın Türkiye’den devir konusu olan adalar ve bunlara bağlı adacıkları almasına karşılık aynı adaları Paris Antlaşması gereği Yunanistan’a devrederken bitişik adaları da vermesi sorununu yaratmıştır. Bu durum Türkiye ile Yunanistan’ın konuyu yorumlamada farklılaşmasına ve doğal olarak bu adacıkların egemenlik haklarının tartışılmasına yol açmıştır (Denk, 1999, s.87-89).

2.2.5. Adaların Silahlandırılması

Askerden arındırma kavramının tarihi modern devletlerin doğuşuna kadar uzanmaktadır. Askerden arındırma belirli bir coğrafi alanın gelecekte olası çatışmaların önüne geçilmesiyle maksadıyla iki ülke arasında tampon bölge oluşturulması olarak tanımlanmaktadır (Lamb, 1999, s.4-9). 1949 Cenevre Sözleşmelerine 1977’de ilave edilen ek protokolün 60’ıncı maddesinde askerden

arındırılmış bölgede tüm askeri teçhizatın tasviye edilmesi, bölgenin askeri operasyon ve faaliyetlerde kullanılmaması belirtilmiştir (Protocol Additional to the Geneva Conventions, 1977).

Silahsızlanma kavramı 1860'larda Batı Avrupa'da militarizm ile ilgili tartışmalar sonucu ortaya konulmaya başlamıştır (Lamb, 1999, s.4). Silahsızlanma, devletlerin karşılıklı güvenliğinin sağlanması ya da korunması, kalıcı bir barış durumunun tesis edilmesi maksadıyla sahip oldukları silahlarda kısmen ya da tamamen kısıtlamalara gidilmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğanalp, 2016, s.22).

Ege adalarının silahsızlandırılmasına yönelik bağlayıcı hükümler Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve 1947 Paris Barış Antlaşması ile belirlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 13'üncü maddesinde barışın kalıcı olabilmesi adına, ismen sayılan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında deniz üssü kurulamayacağı, istihkam yapılamayacağı, Yunan askeri uçaklarının Anadolu kıyısında, Türk uçaklarının bu adalar üzerinde uçamayacağı, bu adalarda bulunan Yunan askeri ve güvenlik kuvvetlerinin sayıca sınırlandırılacağı hükmü bulunmaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nın 12'nci maddesinde ise Limni ve Semadirek adaları ismen sayılarak, 6 büyük devletin 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan hükümetine bildirilen kararı gereği silahsızlandırılarak Yunanistan egemenliğine bırakılmıştır. Yine Limni ve Semadirek adalarının Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4'üncü maddesi ile silahsızlandırılması hükmü verilmiştir. 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14'üncü maddesi gereği Oniki Ada askerden arındırarak Yunanistan egemenliğine bırakılmıştır (Pazarıcı, 1992, s.6-23).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ile 9'uncu maddeleri arasında Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nın kıyıları ile Emir-Ali Adası dışındaki bütün Marmara Denizi adalarına askerden arındırılma hükmü verilmiştir. Yine aynı sözleşmede, boğazlardan geçişin düzenlenmesi ve denetlenmesi üzerine Milletler Cemiyeti garantörlüğünde Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasına yönelik maddeler imza altına alınmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2017, s.60-61). Lozan'ın imzalanmasından sonra Türkiye, değişen şartlar içerisinde yaşadığı güvenlik kaygısı ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin kendi egemenlik haklarının kullanımında kısıtlamalar getirdiğini düşünmüş ve boğazlara yönelik yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu 1933-1935 yılları arasında çeşitli konferans ve toplantılarda gündeme getirmiştir. İsteddiği sonucu alamayan Türkiye, 11 Nisan 1936 tarihinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin imzacı

devletlerine göndermiş olduğu nota ile talebini yenilemiştir. Türkiye'nin talebini görüşmek üzere 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montreux şehrinde toplanan konferans, 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile görüşmeleri tamamlamıştır (Uzun, 2017, s.398). Bu sözleşme ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde hükmedilen askerden arındırılmış sahalardan Boğazlar Komisyonu'nun uygulamaları kaldırılmış, Türk Boğazları'nın geçiş ve ulaşım kontrolü Türkiye'ye bırakılmıştır (Kuran, 2014, s.126).

Lozan ve 1947 Paris Barış Antlaşmaları'nda belirlenen adaların silahsızlandırılmış statüleri, Yunanistan'ın 1960'lı yıllardan itibaren ilgili hükümleri ihlal etmeye başlaması ile iki ülke arasında sorun oluşturmaya başlamıştır. Türkiye 29 Haziran 1964 tarihli notasında Yunanistan'dan Rodos ve İstanköy adalarında yapılan tahkimatın uluslararası antlaşmalara uyularak sona erdirilmesini talep etmiştir. Yunanistan, Temmuz ayında verdiği cevap ile iddiaları reddetmiş ve antlaşmalara bağlı kaldığını belirtmiştir. Zaman içerisinde Yunanistan'ın faaliyetlerine devam etmesi, Türkiye'nin Nisan 1969'da Yunanistan'a yeni bir nota vermesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye tarafından verilen notada, Limni'de silahsızlandırılmış statünün ihlal edildiği ve yapılan alt yapı çalışmaları ile ilgili antlaşmalara uyulmadığını bildirmiştir. Yunanistan'ın Mayıs 1969 tarihli cevabında antlaşmalara uyulduğu, çalışmaların sivil havacılık talepleri doğrultusunda yapıldığı belirtilmiştir (Hayta, 2006, s.329-330).

Türkiye'nin 1970 tarihli ihlale yönelik notasına ise Yunanistan yasal sınırlar içerisinde kaldığı cevabını vermiştir. Adaların silahlandırılmasına yönelik Yunan tarafı Limni ve Semadirek adalarının Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4'üncü maddesi ile silahtan arındırıldığı hükmünün 1936 Montreux Sözleşmesinin Lozan'ın yerini almasıyla ortadan kalktığı, Midilli, Sakız, Sisam, Sakız ve İkarya adalarının silahsızlandırılmasına yönelik özellikle 1960'lı yıllarda yaşanan Kıbrıs gerilimi, Türkiye tarafından 4'üncü Ordu'nun kurulması neticesinde oluşan güvenlik algısı ile şartların değişmiş olması nedeniyle meşru müdafaa hakkını doğurduğu, Oniki Ada'nın silahsızlandırılması ile ilgili olarak ise Türkiye'nin 1947 Paris Antlaşması'na taraf olmadığı görüşlerini resmi ya da gayri resmi olarak ortaya koymuştur. Türk tarafı ise 1936 Montreux'da ismi geçen Yunan egemenliğindeki adalardan bahsedilmediği gibi bu sözleşmenin Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasına yönelik hazırlandığı, meşru müdafaa hakkına yönelik olarak Kıbrıs'ta

ilk tehdidin Yunanistan tarafından geldiği, 4'üncü Ordu'nun adaların silahlandırılmaya başladığı dönemden sonra kurulduğu, Oniki Ada'nın statüsünü belirleyen 1947 Paris Antlaşması'nın ise tüm devletlerce kabul edilen uluslararası bir antlaşma olduğunu belirtmiştir (Heraclides. 2003, s.214-217)

2.2.6. Arama ve Kurtarma Yetki Sorunu

Arama ve Kurtarma (AK), herhangi bir kaza veya doğal afete maruz kalmış kazazedenin özel donatımlı ve eğitimli personel tarafından aranması, kurtarılması, hayati tehlikesi bulunan kazazedeye ilk yardım yapılarak güvenli bir yere alınması faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Sevim, 2019, s.171). Temel amacı hayat kurtarmak olan AK hizmetleri, denizlerde yaşanan kazalarda önceleri yazılı olmayan kurullarla gelenekler kapsamında yapılırken, sonraları denizcilik ve havacılık alanlarında gelişen teknolojiyle birlikte küresel bir zorunluluk olarak kendini göstermiş ve devletler arasındaki deniz egemenlik ve yetki alanları kapsamında özel düzenlemelerle yürütülmesi zorunlu hale gelmiştir.

AK kavramı ilk kez Türkiye'nin ve Yunanistan'ın taraf olduğu 1944 tarihli Şikago Sözleşmesi olarak bilinen Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nde geçmektedir (Convention on the International Civil Aviation, 1944). Hava Seyrüsefer Komisyonu (ANC) tarafından AK hizmetleri konusunda standartlar ve prosedürler oluşturmak amacıyla geliştirilen ve 25 Mayıs 1950 tarihinde ICAO tarafından kabul edilerek söz konusu sözleşmenin eki olarak yürürlüğe giren "Search and Rescue/Arama ve Kurtarma" başlıklı Ek-12'de AK hizmetlerinde önerilen tavsiyeler ile gerekli ekipman ve uygulamalar ortaya konmuştur. Ek-12'nin arama ve kurtarma bölgelerine ilişkin 2.2. maddesinin 2.2.1.1. Tavsiye kısmında deniz arama ve kurtarma bölgelerinin uygulanabilir olduğu ölçüde ilgili uçuş bilgi bölgeleriyle (FIR) örtüşmesi önerilmiştir. Ayrıca aynı maddede sözleşmeye taraf devletlerin içinde AK hizmeti sağlayacakları bölgelerin belirlenmesi, belirlenen bölgelerin birbirleriyle çakışmaması gerektiği, birbirine komşu bölgelerin bitişik olacağı, komşu devletlerin tek bir bölge içinde AK hizmetleri için iş birliği yapabileceği, arama ve kurtarma bölgelerinin teknik ve operasyonel hususlar temelinde belirleneceği ve bölgelerin belirlenmesinin devletler arasındaki sınırlarla ilgili olmayacağı hükmedilmiştir (Annex 12, 2004).

1958 tarihinde Cenevre’de imzalanan Açık Deniz Sözleşmesi’nin 12’nci maddesinde her devlet kendi bayrağı altında seyreden gemilerden yapabildiği ölçüde denizde tehlike altında bulunan kişiye yardım sağlaması, bir kaza durumunda tehlikede olan kişileri kurtarması, denizde ve denizin üstünde yeterli ve etkili AK hizmetlerinin uygulanmasını sağlaması ve gerekirse komşu devletlerle iş birliği yapması hükmü bulunmaktadır (Convention on the High Seas, 1958). 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri kapsamında imzalanan dört ana sözleşmeden biri olan Açık Deniz Sözleşmesi’ne Türkiye taraf değildir ve tezin “Kıta Sahaneliği” başlıklı bölümünde de belirtildiği gibi söz konusu sözleşmeler yerini 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne bırakmıştır.

AK hizmetlerine değinen bir diğer sözleşme de Denizde Can Emniyeti Sözleşmesi’dir (SOLAS-Safety of Life at Sea). İlki Titanik kazasından sonra 1914’te, ikincisi 1929’da, üçüncüsü 1948’de ve dördüncüsü 1960’ta kabul edilen SOLAS Sözleşmesi ticari gemilerin güvenliğini konu alan önemli sözleşmelerden biri olup yürürlükteki versiyonu 1974 tarihlidir ve sürekli güncellenmektedir. (SOLAS, 1974). Söz konusu sözleşmenin seyir emniyeti ile ilgili beşinci bölümünde hükmedilen arama ve kurtarma başlıklı Kural 15’te, sözleşmeye taraf olan devletlerin kıyıların çevresinde tehlike altında bulunan kişilerin kurtarılması ve kıyı güvenliğinin sağlanması için gerekli düzenlemeleri yapması konularında yükümlü oldukları belirtilmiştir. Sözleşmede bu düzenlemelerin, deniz trafiğinin yoğunluğu ve seyrüsefer tehlikeleri göz önünde bulundurularak gerekli görülen deniz güvenlik tesislerinin kurulmasını, işletilmesini ve bakımını içermesi ve mümkün olduğu ölçüde kişileri aramak ve kurtarmak için yeterli araçları sağlaması gerektiği ortaya konmuştur (International Convention for the Safety of Life at Sea, 1974). Türkiye SOLAS 1974, SOLAS 1978 Protokolü ve SOLAS 1988 Protokolü’ne taraftır (IMO Sözleşmeleri, t.y.).

SOLAS 1974 Sözleşmesi’nin AK hizmetleri konusunda birbirinden bağımsız hükümleri bulunurken sistematik anlamda AK hizmetlerini bir bütün olarak ele alan uluslararası sözleşme Hamburg’da düzenlenen konferans sonucunda kabul edilen 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi’dir. Temel amacı AK hizmetlerinin etkin bir biçimde uygulanması olan bu sözleşmede arama ve kurtarma bölgesi belirli boyutlara sahip, içinde arama ve kurtarma hizmetlerinin sağlandığı bölge olarak tanımlanmış ve bu bölgelerin ilgili taraflar arasında anlaşma

yoluyla tesis edileceği belirtilmiştir. Sözleşmede, ilgili taraflar arasında bir arama ve kurtarma bölgesinin kesin boyutları konusunda anlaşmaya varılamaması durumunda, tarafların bu alan içerisinde arama ve kurtarma hizmetlerinin eşit ve kapsamlı koordinasyonunu sağlayacak uygun düzenlemeler konusunda anlaşmaya varmak için mümkün olan bütün çabayı gösterecekleri hükmedilmiştir. Ayrıca sözleşmede arama ve kurtarma bölgelerinin sınırlarının tespitinin devletler arasındaki sınırlarla bağlantılı olmadığı ve bunlara hanel getirmeyeceği hükmü de bulunmaktadır (Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi, 1979).

Türkiye ve Yunanistan söz konusu sözleşmeye taraftır. Ancak Yunanistan sözleşmenin arama ve kurtarma bölgesi tespiti ile ilgili 2.1.4. ve 2.1.5. sayılı maddelerine çekince koyarak Yunanistan için arama ve kurtarma bölgesinin 1944 tarihli Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi, ICAO'nun Bölgesel Hava Seyrüsefer planı ve 1960 tarihli SOLAS Sözleşmesine uygun olarak halihazırda arama ve kurtarma sorumluluğunu üstlendiği bölge olduğunu ve bu bölgeyi Yunanistan Deniz Ticaret Bakanlığı'nın 44/7.1.1975 sayılı belgesi ile Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne bildirdiğini belirtmiştir (Ratification and Accessions, 1989). Türkiye ise Yunanistan'ın çekincesine 13 Kasım 1989 tarihinde itiraz ederek ilgili maddelerde arama ve kurtarma bölgelerinin anlaşma ile tesis edileceğini ve tek taraflı belirlenemeyeceğini hükmettiğini, Yunanistan'ın atıfta bulunduğu 1944 tarihli Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'ne göre belirlenen arama ve kurtarma bölgelerinin sadece hava seyrüseferiyle ilgili AK hizmetleriyle ilgili olduğunu, 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi'nin kapsamı dışında kaldığını ve bu sözleşmeyi etkilemeyeceğini bildirmiştir (Objection, 1989).

Türkiye, uluslararası antlaşmaların bağlayıcı hükümleri karşısında AK faaliyetlerinin sorunsuz yürütülmesi maksadıyla 11 Aralık 1988 tarihinde Türk Arama ve Kurtarma Yönetmeliği'ni yürürlüğe almıştır. Yunanistan ise 1989 yılında Ege Denizi üzerinde AK faaliyetlerini yürüteceği sahaları Atina FIR hattından yola çıkarak belirlemiş ve ilan etmiştir. Yunanistan'ın ilan etmiş olduğu bu sahaların Türk AK sahalarını da içine alması ve bu alanları deniz yetki sahaları gibi değerlendirmesi Türkiye açısından sorun oluşturmuştur (Olgaç ve Töz s.51). Yunanistan ise Türkiye'nin yayınlamış olduğu AK sahası ile Ege Denizi'nin yarısını kapsamış olduğunu bu durumda çoğunlukla Yunan adalarını içine aldığı ileri sürmüştür. Buna karşılık Yunanistan tarafından 1944 yılından itibaren Ege Denizi'nin tamamını

kapsayacak şekilde AK sorumluluğunun yerine getirildiği, bu faaliyetlerin de Yunanistan'a hak sağladığı belirtmiştir. İki ülke arasında Ege Denizi'nde AK faaliyetlerine yönelik sınırların belirlenmemiş olması nedeniyle sorun devam etmektedir. (Başeren, 2006, s.243).

Bu bölümde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde Ege özelinde yaşanan anlaşmazlıklar, 1980'li yıllara kadar detaylı bir şekilde incelenmiştir. İki ülkenin tarihinde önemli bir yere sahip ve yıllar boyunca çözüme kavuşturulamamış Ege sorunu alt başlıklarla kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Genel bir tarihsel çerçevenin ortaya konduğu bu bölüm, tezin üçüncü bölümü için bir hazırlık niteliğindedir. Tezin üçüncü bölümünde, kuramsal ve tarihsel çerçevenin aktarıldığı ilk iki bölüm bütüncül bir anlayışla ele alınmakta ve konu neoklasik realist bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE 1983-1989 DÖNEMİ EGE SORUNU VE TURGUT ÖZAL FAKTÖRÜ

Türkiye ve Yunanistan arasında geçmişten beri süregelen karşılıklı güvensizliğin oluşmasında tezin ikinci bölümünde de belirtildiği gibi tarihsel süreçte yaşananların izini görebilmek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde 1983-1989 dönemi Türk-Yunan ilişkilerine Ege sorunu özelinde odaklanılmakta ve sorun neoklasik realist perspektiften ele alınmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle dönemin başbakanı Turgut Özal'ın hayatından, kişiliğinden, liderlik özelliklerinden ve dış politika anlayışından bahsedilecek ve 1983-1989 döneminde Ege sorununun Türk-Yunan ilişkilerini nasıl etkilediği ve karşılıklı atılan adımlara değinilecektir. Neoklasik realizm perspektifinden 1983-1989 dönemi Ege sorunu sistemsel faktörler ve iç faktörler bağlamında incelenecek ve dış politikada karar verici konumunda olan Turgut Özal faktörüne odaklanılacaktır.

Dış politika en genel haliyle birim düzeyinde aktör tarafından yönetilen bir hükümet eylemi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası alanda meydana gelen her durum, bütün olup biten birim düzeyinde insan karar vericilere dayanmaktadır. Dış politika analizi de temelde dış politikayı kimin yönettiği, kararların kimin tarafından ne şekilde alındığı sorularına yanıt bulmaya çalışmaktadır. Karar verici konumundaki bireyler, dış politika analizinde rasyonel aktörler olarak devletle eşdeğer olarak kabul edilmektedir (Hudson, 2005, s.1-2). Diğer bir deyişle, karar vericiler/liderler dış politika analizinin merkezinde yer almaktadır.

Bireylerin uluslararası alandaki karar verme süreçleri ve sonuçları ile karar vericileri etkileyen faktörler dış politika analizinin kapsamına girmektedir. Karar verme süreci, bireyler tarafından sorunun tanınması, kapsamının ortaya konması, algılanması, seçeneklerin değerlendirilmesi, davranış tarzının ve önceliklerin belirlenmesi gibi birtakım aşamalardan oluşan bir süreçtir (Mintz ve DeRouen, 2010, s.3-4). Bu süreci açıklama çabasında olan dış politika analizi karar mekanizmasının çok yönlü olduğunu ve ara değişkenlerin bu sürece önemli bir etkisinin olduğunu kabul etmektedir. Neoklasik realizme göre uluslararası sistemin kısıtlamalarının ve

baskılarının dış politika davranışına aracılık etme sürecindeki yerel düzeydeki değişkenlerin rolü dış politikaya yönelik kararları açıklamada oldukça önemlidir.

Bu bağlamda, dış politika davranışının kararlaştırılması ve uygulanması açısından liderlerin rolüne ışık tutmak, dış politika çıktılarının anlaşılması için önemli bir husustur. Çalışmanın bu bölümünde Turgut Özal'ın 1983-1989 dönemi Ege sorununa yönelik dış politika davranışları neoklasik realizm açısından değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, öncelikle dış politika pratiklerinde karar verici aktör olan Turgut Özal'ın siyasi kimliği, kişiliği ve liderlik özellikleri ortaya koyulacaktır.

3.1. Siyasi Kimlik Olarak Turgut Özal

Neoklasik realist teorinin de ön plana çıkardığı gibi liderler/karar vericiler, uluslararası ilişkiler çalışmalarında ve dış politika analizlerinde merkezi bir konuma sahiptir. Bu bağlamda dış politika davranışını tam anlamıyla açıklayabilmek için uluslararası sistem ve yerel dinamiklerin yanı sıra liderlerin algılarının, motivasyonlarının ve hedeflerinin de belirleyici rolü bulunmaktadır. Turgut Özal 1983-1989 yılları arasında kesintisiz yürüttüğü başbakanlığı süresince kendine has üslubu ve öne çıkan kişilik özellikleri ile Türk dış politikasının oluşturulması ve uygulanmasında ön planda olmuştur.

Kararların alınmasında önemli role sahip siyasi liderlerin öncelikle gerçek motivasyon kaynağını ve eylemlerinin altında yatan nedenleri anlayabilmek önemlidir. Bunun için de kişiliklerinin ve davranış tarzlarının anlaşılması gerekmektedir. Ancak, siyasi liderlerle yüz yüze görüşmek ya da psikolojik analiz yapmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Eğer lider hayatta değilse işler biraz daha karmaşıklaşmaktadır.

Liderlerin söylemlerindeki, davranış biçimlerindeki, hareketlerindeki ve kararlarındaki ipuçlarıyla ve halkın erişimine açık konuşmaları ve röportajlarından ya da onlar hakkında yazılan anılardan ve kitaplardan faydalanarak genel bir analiz yapmak mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada da Turgut Özal'ın kişiliği, dünya görüşü ve dış politikadaki etkisini anlayabilmek ve başbakanlığı dönemindeki Ege sorununa ilişkin olaylardaki etkisini değerlendirebilmek için, söylemlerini, biyografisini, hatıralarını ve politikasını kaleme alan yazarların tespitleri incelenmiştir. Özal'ın ön plana çıkan kişilik ve liderlik özellikleri ile dış politika

anlayışı incelenerek, dış politika alanındaki duruş ve davranışlarının başbakan olduğu dönemde izlemiş olduğu dış politikadaki yansımaları değerlendirilmiştir.

3.1.1. Hayatı ve Kişiliği

Turgut Özal, Ziraat Bankası'nda memur olan baba ve ilkokul öğretmeni olan annenin ilk çocuğu olarak 13 Ekim 1927 tarihinde Malatya'da dünyaya gelmiştir. Babasının görevinden dolayı Bilecik'in Söğüt ilçesine taşınmaları ile Turgut Özal ilkokula Söğüt'te başlamış, yine babasının atanması nedeniyle ilkokulu Silifke'de bitirmiştir. Orta okulu ise yine ailesi ile gitmiş olduğu Mardin'de okumuştur. Özal, Konya'da başladığı lise eğitimini Kayseri'de tamamlamıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünü 1950 yılında bitiren Özal ilk evliliğini yapmış, 1952'de boşanarak Semra Yeyinmen ile ikinci evliliğini yapmıştır. Aynı sene mühendislik ekonomisi eğitimi almak üzere Amerika'da Texas Tech Üniversitesi'ne devlet bursuyla gönderilmiştir.

Türkiye'ye geri döndüğünde Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde Genel Müdür Yardımcılığı görevini yürütmeye başlamıştır. Özal, 1959 yılında yedek subay olarak Ankara Ordonat Okulu'nda, 1961 ve 1962 senelerinde Millî Savunma Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak askerlik hizmetini yerine getirmiştir. Bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu Üyesi ve 1967–1971 senelerinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevlerini yürüten Özal, Teşvik ve Uygulama Dairesi ile Kalkınma Fonu'nu kurmuştur (Laçınok, 2007, s.538-539). Özal, 1971-1973 yılları arasında Dünya Bankası'nda danışmanlık yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek bir süre özel sektörde çalışmış, ardından 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarı olarak atanmıştır. 1980 askeri müdahalesi sonrasında oluşturulan hükümette ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görevlendirilmiş, 1982 senesinde bu görevinden istifa etmiş ve 20 Mayıs 1983'te Anavatan Partisini kurmuştur. Partisinin 1983 genel seçimlerini kazanması üzerine Özal Türkiye Cumhuriyeti'nin 19'uncu Başbakanı olmuştur. 1987 senesinde yapılan genel seçimlerde de çoğunluğu sağlaması üzerine Özal 46'ncı hükümetin Başbakanı olmuştur. 31 Ekim 1989 tarihinde TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 9 Kasım 1989 tarihinde görevine başlamıştır. Özal, 17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı olarak görev yaparken rahatsızlanarak vefat etmiştir ("Turgut Özal", t.y.).

Turgut Özal, yetiştirilmiş olduğu çevrenin de etkileriyle muhafazakâr ve milliyetçi bir yapıya sahip biri olmuştur. Temmuz 1988’de eşi Semra Özal ile birlikte hacca giden Başbakan Turgut Özal muhafazakarlığı, örf ve adetlerin korunarak geçmişin kültürel mirasına saygı unsuru olarak görmüştür. İmam-hatip liselerinin sayısının artırılması, medyada alkol satışıyla ilgili reklamların sınırlandırılması, hacca gidişin kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması, cami ve okul çevresinde alkol satışının yasaklanması gibi uygulamalar izlediği muhafazakâr politikalarından bazılarıdır (Akpınar ve Uysal, 2015, s.97-98). Özal’ın, aynı zamanda Osmanlı Devleti’ne hayranlık duyduğu ve bazı sorunların çözümünde o dönemdeki bakış açısından esinlendiği de söylenmiştir (Demirel, Güzel, Sungurlu, Bedük ve Ertosun, 2014, s.194).

Turgut Özal’ın kendine has kişilik özelliklerine sahip olması ve görev aldığı devlet kademelerinde bu özelliklerinin hemen hemen her kararında etkili olması onu diğer devlet adamlarından ayıran önemli bir unsur olmuştur. Özal,

- kendisine söyleneni yapmamak için beklenmedik kararlar alabilecek kadar inatçı (Cemal, 2013, s.63),
- aldığı kararları uygulamada kararlı, kaybetmeyi sevmeyen, kazanmaya yönelik cesur hamleler yapabilen, kafasına koyduğu bir işi bitirmeye çalışan, sonuç odaklı yapısı ile her kesimle iletişim kurabilen, özgüveni yüksek, ılımlı ve sakin (Zariç, 2017, s.83-88),
- bilgisayar ve teknolojiye meraklı, teknolojik gelişmelere ayak uyduran donanımlı insanlar sayesinde XXI. yüzyılda ülkelerin gelişebileceğine inanan, çok yönlü (Birand ve Yalçın, 2016, s.276),
- kendine güvenen ve bilgili (Şıvgın, 2015, s.106),
- vizyon sahibi ve geleceğe dönük (Bozkurt, 2001, s.179),
- olaylar karşısında kendi yöntemlerini kullanarak bürokrasiden uzak, hızlı ve somut sonuçlar alma isteği olan (Cemal, 2013, s.83) bir kişi olarak anılmıştır.

Özal’ın dış politika yaklaşımını değerlendirebilmek için kişilik özelliklerinin yanında liderlik özelliklerine de değinmek gerekmektedir.

3.1.2. Liderlik Özellikleri

Liderler daha çok kamusal imajlarıyla tanınmaktadır. Birey hakkındaki tüm bilenebilir ve erişilebilir materyallerle kişiliğini ve motivasyonlarını irdeleyerek ve bireysel özelliklerinin hangi yönlerinin aldıkları kararları etkilediğini açıklamakta güvenilir olduğunu inceleyerek tümevarımsal bir sonuç elde etmek mümkündür. Kamunun erişimindeki metinlerdeki söylemlerinden yola çıkarak bir analiz yapılabilmektedir. Çünkü siyasi metinler, stratejik siyasi pratiğin somut çıktılarında olup, yazan kişinin politika anlayışı hakkında önemli bilgiler taşımaktadır (Laver, Benoit ve Garry, 2003, s.311).

Ölçülen özellikler ve güvenilir verilerle bireyin davranışlarını değerlendirmek ve kişisel özelliklerin siyasi davranış üzerindeki etkisine ilişkin öngörülerde bulunmak mümkündür (Winter, 2005, s.21- 22). Liderlik özellikleriyle ilgili veri elde edebilmek için Lider Özellikleri Analizi (LTA) ve Operasyonel Kod Analizi yöntemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemlerle elde edilen veriler ve gözlemlenen davranışların birleşimiyle hipotezler öne sürülebilmektedir.

Margaret G. Hermann'ın Liderlik Özellikleri Analizi yöntemi, liderlerin sözlü ve yazılı beyanlarından kişiliği hakkında veri elde edilebileceğine dayanan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem liderin motivasyonları, inançları, davranış ve karar verme tarzı gibi bireysel özelliklerinin dış politika davranışını da şekillendirdiğini savunmaktadır (Hermann, 1980, s.8). Dış politika analizlerinde yaygın bir şekilde kullanılan liderlik özellikleri analizi yönteminde, liderin söylemlerinde kullandığı sözcükler liderlik tarzının belirlenmesinde kullanılan yedi özelliğe dair verileri oluşturmada ve bu sözcüklerin kodlanıp analiz edilmesiyle sayısal değerler elde edilmektedir. Bu yöntemle göre altı Türk liderinin kişiliklerini ve tarzlarını belirlemek üzere yapılan bir araştırmada Turgut Özal'ın aktif-bağımsız bir lider olduğu belirlenmiştir (Çuhadar, Kaarbo, Kesgin ve Özkeçeci Taner, 2021, s.12). Liderlik özellikleriyle ilgili elde edilen bulgulara göre Özal'ın,

- dış politikada aktif rol oynamak isteyen,
- politika yapma sürecinde sorumluluk sahibi olan ve kendi kararlarını alan,
- hedefine ulaşabileceği konusunda kendine güvenen,
- bireysel davranmaya eğilimli olan,
- karar alma ve uygulama konusunda kontrol sahibi olmayı isteyen,

- dış politika eylemlerinde cesur olmaktan ve alışılmadık kararlar almaktan çekinmeyen,
- çözüm odaklı ve sorunlarla başa çıkabilen,
- stratejik davranabilen ve seçenekleri rasyonel olarak değerlendiren,
- fırsatlardan avantaj sağlamaya istekli bir lider olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir diğer liderlik profili analiz yöntemi de ilk kez Nathan Leites tarafından ele alınan operasyonel kod analizidir. Sonrasında Alexander George ve Ole R. Holsti tarafından geliştirilen operasyonel kod analizi, liderlik tarzı ve siyasi alanda karar vermeye ilişkin davranışsal analiz için gerekli olan inanç sistemi üzerine yapılan bir araştırmadır (George, 1969, s.220-221). George'un geliştirdiği felsefi ve araçsal inançlara yönelik sorularla liderin davranışları hakkında veriler elde edilmeye çalışılmış, Holsti'nin bir kodlama sistemi oluşturmasıyla da yöntem sistematikleştirilmiştir. Walker, Schafer ve Young (1998, s.177) ise liderlerin yazılı metinler şeklindeki açıklamalarında yer alan kelimelere odaklanarak, sayısal veriler elde etmesiyle operasyonel kod yöntemine farklı bir boyut kazandırmıştır. Çağdaş operasyonel kod analizi ile liderlerin dış politika kararları üzerindeki bilişsel ve duygusal etkilerine ilişkin bulgulara erişilebilmektedir. Bu yöntemden yola çıkarak sayısal verilerden ziyade Turgut Özal'ın söylemleri üzerinden yapılan bir operasyonel kod analizinde elde edilen bulgulara göre Özal'ın (Gürsoy Mahdy, 2021, s.290-291),

- uyumlu ve çatışmadan sakınan,
- iş birliğine, uzlaşmaya ve diyaloga önem veren,
- sorunlara çözüm odaklı yaklaşan,
- vereceği kararların sonuçlarını öngörebilen,
- sonuç odaklı hareket eden,
- ihtiyatlı bir dış politika izlemeyi tercih eden,
- rakibinin mevcut statükoyu kabul etmeyen ifadelerine karşılık kuvvet kullanma tehdidinde bulunabilen,
- barışçıl bir yaklaşım tercih eden bir lider olduğu sonucuna varılmıştır.

Turgut Özal iç ve dış politika kararlarında çoğu zaman Türkiye'nin tek karar vericisi konumunda olmuştur. Bir karar aldıktan sonra da gelen eleştirilere kulak

asmadan, hiçbir tereddüt yaşamadan doğrudan kararını uygulamıştır (Zariç, 2017, s. 114).

İç ve dış politikada yerinde ve hızlı kararlar almak isteyen Özal, bürokratik engellerle zaman kaybetmemek için genellikle kurumlar yerine kişilerle çalışmayı tercih etmiştir. Kurumlar arasında var olan hiyerarşinin yaratacağı zaman kaybını bir ayak bağı olarak görmüştür. Karar verdiği bir işi zaman kaybetmeden sonuçlandırmayı istemiş, buna yönelik olarak da kendisi gibi düşünen, iş bitirici gördüğü, güvendiği kişilerle çalışma yolunu seçmiştir (Özdemir, 2014, s.119-120). Özal, bürokratik formalitenin azaltılması için Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı'nın kurulması, resmi makamlara yapılan müracaatlarda istenen belgelerin azaltılması ve işlemlerin kolaylaştırılması, nüfus idare sisteminde ve trafik kanununda süreci hızlandırmaya yönelik yenilikler yapılması gibi birçok düzenleme yapmıştır (Vurgun, 2015, s.43-44).

Özal, sorunların çözümüne yönelik kararlar almaya eğilimli, sürekli bir proje üzerinde çalışmaya heveslidir. İktidara geldikten hemen sonra 19 Aralık 1983 tarihli 45.Cumhuriyet Hükümetinin (I. Özal Hükümeti) Programını Sunuş konuşmasında Türkiye'nin genel durumunu ve milli birliğin, asayişin temini, iktisadi ve sosyal sorunlar gibi öncelikli meselelerini detaylı bir şekilde ortaya koyduktan sonra bu meselelere yönelik yapılması gerekenleri tek tek ele almıştır. Her meseleye yönelik belirlemiş olduğu hedefleri dile getirerek bu hedeflere ulaşmak için geliştirdiği projelerden bahsetmiştir. Hem ulusal alanda hem de dış politika kapsamında kısa zamanda sonuca ulaşacak ve kendini kısa zamanda geri ödeyecek projeleri benimsediğini de dile getirmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014, s.113-115). Özal'la ilgili anlatılan anılarda, projelere ne kadar önem verdiği açıkça görülmektedir. Bunlardan birinde Özal'ın iktisadi kalkınmaya yönelik gelen projeleri görünce büyük bir heyecan duyduğu, projenin hemen hayata geçirilebilmesi için hızlıca incelediği aktarılmıştır (Birand ve Yalçın, 2016, s.37).

Özal'ın Türkiye'nin çıkarlarını gözetirken uluslararası sistemdeki gelişmeleri de yakından takip ettiğini söylemek mümkündür. Fırsat ve teşvikleri değerlendirmeye yönelik ihtiyatlı davranırken, diğer devletlerin davranışlarını da değerlendirmekte, onlarla ilişki kurmaya açık bir şekilde davranmaktadır. Dış politikada, uluslararası alanda olup biteni de yakından takip ederek zaman

kaybetmeden, yerinde hamleler yapabilmek isteyen Özal, Çankaya Köşkü'ne birden fazla televizyon ve bilgisayar aldırması, böylelikle yabancı basını yakından takip etme fırsatını yakalamıştır (Dündar, 2016, s.9-10).

Özal'ın liderlik tarzının dış politikadaki yansımalarını ele almak lider olarak olaylardaki etkisinin ortaya konması açısından önemlidir. Öncelikle Özal'ın aktif-bağımsız liderlik tarzıyla dış politika yaklaşımını incelemek doğru bir hareket noktası olacaktır.

3.1.3. Dış Politika Anlayışı

Özal iktidara geldiğinde, Türkiye iç dinamikleri açısından olduğu kadar dış politika açısından da zorlu bir dönemin içine girmiştir. Özal, Türkiye'nin uluslararası alanda itibarını güçlendirmeye çabalamış, Türkiye'ye dış politikada etkili bir imaj kazandırmaya çalışmıştır. Özal'ın idari, siyasi ve ekonomik yapıyı dönüştürme isteği, sorunları çözme arzusu ile aktif, geleceğe dönük ve pragmatik tarzı, dengelerin yeniden kurulduğu bu süreçte, dış politika söylemlerinde ve pratiklerinde kendini göstermektedir (Laçınok, 2007, s.545). Özal iş birliğini geliştirmek arzusuyla aktif ve atak bir dış politika izlemiştir. Alışılmış politika yaklaşımlarından uzaklaşarak ancak ihtiyatlı hareket ederek riskler almaya, yeni alternatifler yaratmaya ve seçenekleri artırmaya yönelik bir dış politika yaklaşımını benimsemiştir.

Turgut Özal'ın dış politika anlayışında, ekonomi merkezli hamlelerin, uluslararası alanda barışçıl ve samimi ilişkilerin ön planda tutulduğu bir anlayışın hâkim olmasından bahsedilebilir. Bu durum onun, klasik ya da alışlagelmiş bir dış politika anlayışına sahip olmadığı anlamını da taşımaktadır. Özal'ın ekonomi merkezli bir dış politika anlayışı benimsemesinde, Türkiye'nin ekonomik gelişiminin sağlanarak refah düzeyinin artması ve buna bağlı olarak diğer devletler karşısında istenilen siyasi güce ulaşılması hedefinin olduğundan söz edilebilir (Gürbey, 2016, s.232). Özal, Türk ekonomisinin istenilen seviyeye gelebilmesi için, Dışişleri'ne 10 yıllık süre ile barışın korunarak bölgesel ve ulusal aktörlerle kavga edilmemesi talimatı vermiştir (Cemal, 2013, s.240).

Özal, Ocak 1984 tarihinde Neb Near East Briefing dergisinde yayımlanan röportajda "Günümüz dünyasında hemen her olayda iktisadi problemler ağırlığını hissettirir. Ülkelerin birbiriyle olan dostluklarında, çatışmalarında ekonomi ön

plandadır” diyerek ekonominin dış politikadaki ağırlığından söz etmiştir (Başbakanlık, 1984, s.88).

Özal’ın ABD’de ekonomi alanında eğitim alması, kamuda ve özel sektörde tecrübe kazanması onun ekonomi alanında söz sahibi olmasını sağlamıştır. Liberal görüşlü bir lider olması Özal’ın izlediği dış politikaya yansımaktadır. (Daban, 2017, s.85). Özal 30 Mart 1989 tarihli basın toplantısında ülkenin gelişmiş ülkeler seviyesine çıkması için iki konudan bahsetmiştir. Özal, “iki konudan bir tanesi, Türkiye’de ne şekilde olursa olsun serbest düşüncenin, fikir, din ve vicdan hürriyetinin aynen ileri ülkelerde olduğu gibi olmasıdır. İkincisi, bir ülkenin gene ileriye gidebilmesinin önemli ayağı serbest teşebbüsler” diyerek Batı’dan geri kalınmasının sebebi olarak serbest ekonomi düzeninin olmamasını göstermiştir (Başbakanlık, 1989, s.130).

Özal, dünyada değişen siyasal koşullara göre gerekli risklerin alınarak dinamik ve aktif bir dış politika anlayışı izlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Buna yönelik olarak Türkiye’nin, ağır işleyen bürokrasisinden kurtulmuş, hızlı kararlar almış ve önüne çıkan fırsatları değerlendirmiş olması gerektiğini savunmuştur (Gürbey, 2016, s.233). Soğuk Savaş sonrası Türk devletlerinin bağımsızlığını ilan etmesini tarihi bir fırsat olarak değerlendiren (Yılmaz, 2016, s.234), 1988’de Filistin’in bağımsızlığını tanıyan ilk NATO ülkesi olarak Türkiye’nin Orta Doğu’da güçlü bir role sahip olma fırsatını yakaladığını düşünen Özal (Yavuz, 1994, s.253), herhangi bir durum karşısında Türk dış politikasında fırsatların kaçırılma lüksünün bulunmadığını dile getirmiştir.

Özal, daha önce dış ilişkilerin kesintiye uğradığı ülkelerle ve mesafeli durulan coğrafyalarla ilişkileri geliştirmeyi düşünmüştür. Bir yandan Amerika ile güçlü bir iletişim başlatırken bir yandan da Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya’ya yönelik ilgisini belirtmiş, Türkiye’nin ekonomik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak oluşabilecek fırsatları değerlendirmek istemiştir (Arslan, 2016, s.142).

Muhafazakâr geleneğinin de etkisiyle Osmanlı coğrafyasında aktif olmak istemiş, bu durum ise ona yöneltilen Neo-Osmanlı söylemlerini beraberinde getirmiştir. İslam ülkelerine yönelik iş birliği girişimlerinde fazla zaman harcamamış, ABD’ye yakın olmayı tercih etmiş, ancak ABD ile arzuladığı boyutta ticari ilişkileri ve ekonomik ortaklığı da sağlayamamıştır (Çakmak, 2013, s.119).

Özal, Dışışleri Bakanlığı haricinde farklı özel ve kamu kurumları ile bunlara bağılı şirketleri dış dünyaya açarak özgüven kazandırmıştır. Yurtdışı gezilerine iş adamlarının götürülmesi de ilk olarak Özal ile başlamıştır (Çakmak, 2013, s.120). Özal, pek çok yurtdışı ziyareti gerçekleştirmiş, hem ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hem de dünyadaki yeniliklerin takip edilmesi için iş adamlarının ve bürokratların da bu ziyaretlerde bulunmasını önemsemıştır. Başta ekonomi alanında olmak üzere izlemiş olduğı cesur politikaları, Avrupa Topluluğı'na üyelikle taçlandırmak isteyen Özal, toplumsal alanda yapılan reformları Avrupa Topluluğı ülkelerini tek tek gezip anlatarak aktif ve sonuç odaklı bir liderlik sergilemiştir (Bozer, 2015, s.13-14).

Özal, politika ile ekonomi arasındaki sıkı bağı dayandırdığı dış politika anlayışında ekonomik bütünleşme ve iş birliğinden yola çıkarak kurulan karşılıklı menfaatlerin, barış ve istikrarın sağlanmasında en önemli unsur olduğunu savunmuştur (Tuncer, 2015, s.35). Özal, iyi niyet göstergesi olarak Türkiye'nin Yunan vatandaşlarına uyguladığı vizeyi kaldırmıştır. Özal bu hamlesiyle, Yunan vatandaşlarının turizm ve alışveriş için Türkiye'ye geleceğini, iki ülke halkı arasında sağlanacak yakınlaşmanın liderler düzeyinde kurulacak diyalogda da etkili olacağına inanmıştır (Ertosun, 2016, s.47).

Özal'ın hem iç hem de dış politika pratiklerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin düşüncesi ve olayları kontrol edebilme isteğı, onun daha etkin dış politika yürütmesinde etkili olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin sıcak ilişkiler kurmadığı SSCB, Irak, İran gibi ülkelerle ticari ilişkiler kurma çabası da bunun önemli bir sonucudur (Kurt, 2018, s.160-161).

Özal, başbakanlığının ilk zamanlarına denk gelen 13 Aralık 1983 tarihinde 187 sayılı ve 8 Haziran 1984 tarihinde iki tane kanun hükmünde kararname çıkarmıştır. Bu kararnamelerde Dışışleri Bakanlığı'nın yetkisinde bulunan bazı konular için farklı bakanlıklar yetkilendirilmiştir (Çakmak, 2013 s.118). Pek çok yabancı liderle yakın ilişkiler kurmaya gayret etmiş ve Dışışleri Bakanlığı'nı, bürokratları ve diğer devlet görevlilerini devre dışı bırakarak kararları kendi almayı tercih etmiştir (Duman, 2010, s.392). 1989 yılında Bulgaristan'dan göç eden mülteciler konusunda süreci tek başına yönetmesi ve bunun üzerine dönemin Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın istifa etmesi Özal'ın bu davranışına bir örnek teşkil etmektedir.

Özal, baskın kişiliğinin etkisiyle kararları çoğunlukla tek başına almak isteyen bir lider olmuştur. Bakanlar kurulunda kendisine yapılan eleştirileri genellikle dikkate almamıştır (Özen, 2011, s.168). Özal, kendi liderliğine meydan okunmasını da istememiştir. Örneğin, kendisine eleştiriler yönelten ve kısa bir süre sonra adı birtakım skandallara karışan Hasan Celal Güzel görevden ayrılmış (Kalaycıoğlu, 2002, s.47), Özal'ı kararları tek başına almakla suçlayan Maliye Bakanı Vural Arıkan bakanlıktan azledilmiştir (Tokatlı, 1999, s.50).

Turgut Özal iç siyasette ve dış politikada aktif bir karakter olmuştur. İngiltere Başbakanı Thatcher'dan Evren'e gelen mesaj karşısında İngiltere Büyükelçisi'ne başbakanlarının muhatabının kendisi olduğunu söylemiş ve mesajın değiştirilmesini istemiştir. Bu örnek, Özal'ın dış politikada pasif bir tutumda olmayı kabul etmeyeceğini göstermektedir (Özdemir, 2014, s.192). Öte yandan Özal'ın, inisiyatif olarak Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapması, benimsediği aktif dış politika anlayışıyla değerlendirilebilir (Laçiner, 2009, s.182). Özal, AT üyeliğiyle Türkiye'nin mal ve hizmetlerinin, AT mal ve hizmetleriyle rekabete gireceğini ve bunun Türkiye açısından kaliteyi arttıracığını düşünerek, AT üyeliğini özellikle ekonomik açıdan önemsemiştir (Ataman, 2002, s.143).

Kurduğu samimi ikili ilişkiler ile sorunları çözebileceğine ya da mevcut ilişkileri geliştirebileceğine inanan Özal, uyumlu bir lider profili çizmiştir. Karşılaştığı olaylarda siyasi sorumluluğu eline alarak iş birliğine dayalı ve çözüm odaklı yaklaşım göstermiştir. Türkiye'yi küresel sisteme entegre etmeye çalışan, evrensel düşünebilen, dışa dönük bir lider olmuştur.

Neoklasik realist teorinin lideri/karar vericiyi dış politika davranışında ana aktör olarak kabul etmesinden yola çıkılarak, dış politikaya yön veren kararlarıyla Turgut Özal'ın, Türk dış politikasında bir dönüşüm yaratması ve bu durumun Ege sorunu özelinde ne şekilde karşılık bulduğu bir sonraki alt başlıkta incelenecektir.

3.2. 1983-1989 Döneminde Ege Sorunu

Turgut Özal'ın liderlik yaptığı Anavatan Partisi (ANAP) 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonucunda iktidara gelmiştir. Özal, başbakan olarak göreve başlaması sonrası, donma noktasında olan Türk-Yunan ilişkilerinin uzatılacak dostluk eli ile canlanacağına, iki ülke arasında süre gelen sorunların çözülebileceğine inanmıştır. Turgut Özal, 19 Aralık 1983 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında,

Türkiye'nin Yunanistan'a dostluk elini uzattığını ve yapılacak şeyin sorunların ortadan kaldırılması ve bunun için şartların oluşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın ortak çıkarları olduğunu ve bu çıkarlar doğrultusunda iki ülke arasındaki sorunların barışçı yollarla ve adaletli bir şekilde zamanla çözülebileceğini ve ilişkilerin iyileştirilerek ticaret, iktisat ve turizm alanlarında da iş birlikleri kurulabileceğini dile getirmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014, s.135). Özal, 22 Aralık 1983 tarihli konuşmasında da yine dostluk ve iş birliği vurgusu yapmıştır. Önce müzakerelerle ilişkileri yumuşatıp sonra ticareti ve turizmi geliştirerek çözülemeyen meselelerin çözümüne yönelik adımlar atmanın iki ülkenin de faydasına olduğunu vurgulamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014, s.149). Özal, 7 Ocak 1984 tarihli basın toplantısında iyi niyet yaklaşımını tekrarlamış ve Türkiye'nin bir karış Yunan toprağında gözü olmadığını bildirmiştir (Başbakanlık, 1984, s.127).

Yunanistan'da ise 18 Ekim 1981 seçimleri sonucunda Andreas Papandreu'nun liderliğinde Panhelenik Sosyalist Hareket (PASOK) iktidara gelmiştir. PASOK'un dış politikada değişimi hedefleyen seçim beyannamesinde milli meseleler ön planda tutulmuştur. Papandreu, Yunanistan'ın NATO'dan çıkmasını, ülkede ABD üslerinin kapatılmasını, Avrupa Topluluğu (AT) ile ilişkilerde referanduma gidilmesini savunmuş ayrıca seçim kampanyalarında sıklıkla Türkiye ile yaşanan sorunlara yer vermiştir. Türkiye'yi Doğu'dan gelen bir tehlike olarak tanımlayan Papandreu, NATO'dan Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın korunmasını talep etmiş ancak beklediği karşılığı bulamamıştır (Armaoğlu, 1991, s.254-255).

Papandreu'nun Türk-Yunan ilişkilerine karşı soğuk bakış açısı, kendisinden önceki hükümet zamanında Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü içeren Rogers Planının uygulamalarında da görülmüştür. Plana göre Türkiye Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne onay verecek, Ege'deki komuta kontrol sahaları ise iki ülke arasında varılacak anlaşma ile düzenlenecektir. 3 Aralık 1980 tarihinde Atina'da başlanan görüşmelere 16 Mart 1981'de iki ülkenin temsilcilerinin katılımıyla Ankara'da devam edilmiştir. İktidara gelen Papandreu, Türkiye ile Ege'de egemenlik haklarına yönelik bir görüşmenin yapılmayacağını, Türkiye'nin Kıbrıs'tan askerlerini çekmeden hiçbir konunun değerlendirilmeyeceğini, Rogers Planının önceki hükümetin uygulaması olduğunu ve kendi hükümetini ilgilendirmediğini söylemiştir (Fırat, 2001c, s.105).

13 Aralık 1983'te göreve başlayan Özal, 15 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs adasının Türk kanadı tarafından bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin ilan edilmesiyle uluslararası alanda ve Türk-Yunan ilişkilerinde sorunla karşılaşmıştır (Kamel, 2014, s.56). Özal, Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerin zarar göreceğini düşünmüş, Kıbrıs sorununun çözülmesinin ve Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesinin Türkiye'ye yatırımların gelmesinde olumlu etki yaratacağına inanmıştır (Gürbey, 2010, s.188). Özal, Kıbrıs sorununun uluslararası alanda Türkiye'nin aleyhine kullanılmasından duyduğu rahatsızlık ile sorunun çözümüne yönelik adımlar atmıştır. Özal Amerika'nın da desteğini alarak, Türk-Rum kesimleri ve Türkiye ile Yunanistan'ın katılacağı dördü bir konferans önerisinde bulunmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın Yunanistan Başbakanı Mitsotakis ile görüşerek Yunan tarafını konferansa ikna etmesi beklenirken ikili anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmeler tıkanmıştır (Şıvgın, 2015, s.85). Papandreu ise iki ülkenin sorunlarının konuşulmasını ya da çözümüne yönelik bir araya gelmesini istememiştir. Papandreu'nun dış politikada kullandığı aşırı milliyetçi dil, Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulunmasına engel olmuştur (Daban, 2017, s.91). Özal, Papandreu'nun Kıbrıs sorununu çözmek istemediğini, bu konuyu sürekli tartışma ve gerginlik unsuru olarak tutup, uluslararası alanda Türkiye'ye karşı kullanmak istediğini vurgulamıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1985, s.55).

Özal, iki ülkenin yıllardır anlaşmazlık içerisinde olduğunu, bu durumun her iki tarafa da hiçbir yararının olmadığını, tartışmalı konuların sadece kırgınlıkları artırdığını, öncelikle anlaşmanın mümkün olduğu konuları konuşarak ileride tartışmalı konulara da çözüm bulunabileceğini ve Yunanistan'a dostluk elini uzatmaya hazır olduklarını belirtmiştir (Başbakanlık, 1984, s.175). Özal'ın dostluk eli söylemlerine Papandreu ise karşılık vermemiş, katı tutumunu sürdürmüş, iki ülke arasında çeşitli krizler yaşanmıştır.

8 Mart 1984 tarihinde yaşanan ilk krizde, Yunan hükümet sözcüsü tarafından, tatbikattan dönen Türk Deniz Kuvvetleri'ne ait 5 hücumbotun Semadirek adası açıklarında, uluslararası sularda Yunan Deniz Kuvvetleri'ne bağlı savaş gemisine ateş açtığı, atılan mermilerin Yunan savaş gemisinin 200 metre yakınına düştüğü iddia edilmiştir. Yaşanan olay ile ilgili olarak Yunanistan, tüm Ege'de bulunan Silahlı Kuvvetleri'ni alarm durumuna geçirmiş, Ankara'da bulunan Yunan Büyükelçisini geri çağırılmış ve Atina'daki ABD elçiliği müsteşarı ile NATO üyesi

Ülkelerin bykelilerine bilgi vermiştir (Berberakis, 1984a, s.11). Yunan hükümeti bir gün sonra konu ile ilgili olarak yeni bir açıklama yaparak, Türk tarafının planlı bir hareketinin olmadığı konusunda ikna olduklarını ve Türkiye tarafından yapılan açıklamaları yeterli bulduklarını bildirmiştir. zal konu ile ilgili olarak önemli bir Şeyin olmadığını, Yunanistan'ın rol yaptığını söylemiştir (Berberakis, 1984b, s.1).

Ağustos 1984'te Yunanistan'ın, Lozan Antlaşması'na göre silahsızlandırılmış statüde bulunan Limni adasını NATO kapsamında silahlandırmak istemesi ile yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. NATO Başkomutanı General Rogers, Sovyet Rusya'ya karşı, Limni de o hat içerisinde olacak Şekilde Kuzey Ege'de oluşturulacak savunma hattını silahlandırma fikrini dile getirmiştir. Türkiye'nin Limni'nin silahlandırılması fikrine karşı çıkmaları ile tasarı gerçekleşmemiştir. Kasım 1984'te Limni sorunu yeniden gündeme gelmiştir. Yunanistan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Limni'nin silahlandırılmasının gerekli olduğunu öne srmştir (Armaoğlu, 1991, s. 258). zal, konunun bütün Ege sistemi içerisinde ele alınarak Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendirdiğini, bu konunun yıllardır devam ettiğini, Limni'nin silahlandırılmaması gerektiğini ve NATO'nun Limni'nin silahlandırılması konusuna taraf ya da karşı taraf olmaması gerektiğini söylemiştir (Balcı, 1984, s.7). 3-5 Aralık 1984 tarihlerinde gerçekleşen NATO Savunma Planlama Komitesi toplantısında Limni'nin silahlandırılması tasarısı Türkiye tarafından veto edilmiştir (Armaoğlu, 1991, s.259). zal, 15 Aralık 1984 tarihinde düzenlediği basın toplantısında, Yunanistan'a bir yıl boyunca bıkmadan uzattığı zeytin dalının ucundan karşı tarafın cesaret edememesi nedeniyle tutulmadığını, Başbakan Papandreu'nun NATO'da yarattığı suni Limni krizindeki tutumunun ne denli zararlı olabileceğini söylemiştir. zal, iki ülke arasında yaşanılan sorunların barışçıl yollar ile çözülebileceğini ve buna yönelik olarak Papandreu'nun uzatılan dostluk elini sıkacağına inandığını belirtmiştir (Dışışleri Bakanlığı, 1984, s.89).

Yunan Dışışleri ve Savunma Konseyi'nin 8 Ocak 1985 tarihli toplantısı sonucunda asıl tehdidin Türkiye'den geldiğine yönelik görüş bildirilmiş ve Bulgaristan sınırında bulunan Yunan glerinin Türkiye sınırına kaydırılması kararı alınmıştır. Türk Dışışleri Bakanlığı ise Yunanistan'ın bu kararına yönelik Türkiye'nin siyasal ve askeri önlemleri alacağını bildirmiştir (Tuncer, 2015, s.91). zal, Türk hükümetinin daveti zerine Türkiye'ye gelen Atina'da görevli yabancı gazeteciler ile 14 Mart 1985 tarihinde yapmış olduğu görüşmesinde, Yunanistan'a

diyalog çağrısını yenileyerek kapsamlı görüşme önerisinin bulunduğunu beyan etmiştir. Yunan hükümeti ise diyalog için, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'tan çekilmesi ve Türkiye'nin Ege'deki iddialarını bırakması şartını öne sürmüştür (Armaoğlu, 1991, s.260).

2 Haziran 1985'te Yunanistan'da yapılan seçim sonucunda Papandreu iktidarda kalmaya devam etmiştir. Papandreu'nun Türkiye'ye olan söylemlerinde değişiklik olmamış ve Türkiye'yi en büyük tehdit olarak görmeyi sürdürmüştür. Yunanistan tarafından 1985 seçimlerinden sonra Ege Bakanlığı kurulmuş, Ege Bakanı tarafından olası Türk işgaline karşı alınacak tedbirleri içeren açıklamalar yapılmıştır. Yunanistan, Özal'ın diyalog çağrılarını karşılıksız bırakarak Ege Adaları'nda 600 bin kişilik milis kuvveti kurma kararı almıştır (Tuncer, 2015, s.92).

Avrupa Sevk ve İdare Forumu tarafından 1 Şubat 1986'da Davos'ta düzenlenen toplantıda bulunan Özal ve Papandreu, Özal'ın girişimleri ile kahvaltıda bir araya gelmiştir. İkili ilk kez el sıkışarak kameralara poz vermiştir (Ertosun, 2016, s.48). Türk tarafının diyalog çabalarına karşılık Yunan tarafından Papandreu'nun Davos'ta Türk-Yunan sorunlarını görüşmek üzere bulunmadığı, baş başa görüşmelerin Papandreu tarafından onaylanmadığı bildirilmiştir. Davos'ta Papandreu'nun düzenlediği davete Özal katılmış, ancak Özal'ın düzenlemiş olduğu davete Papandreu katılmamıştır (Uluengin, 1986, s.1).

Mayıs 1986'da ABD ile Yunanistan, Limni'nin kriz durumlarında Amerikan takviye kuvvetlerince kullanılabilmesine yönelik anlaşmıştır. Limni'nin NATO savunma planlarına dahil edilmesi anlamını taşıyan bu durum Türk makamlarının tepkisine neden olmuştur. Özal, Limni ile ilgili görüşlerinin bilindiğini ve NATO'nun iki ülke arasında var olan sorunlara müdahil olmamasını, sorunların çözümünün iki ülke arasında olabileceğini söylemiştir. Yaşanılan bu durum ise iç politikada Özal'ın eleştirilmesine neden olmuştur. (Özal: Kimse karışmasın, 1986, s.1)

1987 yılında Türkiye ve Yunanistan kıta sahanlığı anlaşmazlığı sebebiyle neredeyse çatışmanın eşiğine gelmiştir. Yunanistan, 1976'da iki ülke tarafından imzalanan Bern Anlaşması'nı tek taraflı olarak tanımadığını, Ege'de petrol araştırması ve sondaj çalışmaları yapabileceğini beyan etmiştir. Türk hükümeti Yunanistan'a gönderdiği nota ile Yunanistan'ın Ege'de petrol araştırması yapması

halinde Türkiye'nin de benzer karşılık vereceğini bildirmiştir. Yunanistan Türkiye'yi saldırgan tavır sergilemekle suçlarken, Türk tarafı Yunanistan'ı Ege Denizi'ni Yunan gölü haline getirmeye çabalamakla suçlamıştır (Öztürk, 2014, s.144). Yunanistan'ın tavrını protesto etmek üzere Türkiye, Mart 1987'de Sismik-I gemisini Türk karasularının dışına yollamıştır. İki ülke silahlı kuvvetlerini alarm durumuna geçirmiş, Papandreu geminin kendi karasuları içerisine girmesi durumunda fiili önlemede bulunacaklarını, olası bir savaş durumunda ise Balkanlar'ın altına üstüne geleceğini söylemiştir (Berberakis, 1987, s.12). Özal, ABD'de geçirdiği ameliyatın ardından ülkeye dönerken uğradığı Londra'da olayı öğrenmiştir. O esnada yardımcısı Kaya Erdem kendisine vekalet etmesine rağmen Özal, yaşanan krizle ilgili Genelkurmay'ın "Sismik-I'e saldırı olmasının harp nedeni sayılacağı" açıklamasını sert bularak, Cumhurbaşkanı Evren ve Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nu aramıştır. Vahit Halefoğlu'na olayların tımandırılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve memleketi harbe sokma kararının bu kadar kolay alınamayacağını söylemiştir. Otel odasında Britanya Yayın Kuruluşu (BBC)'na randevu vererek, konuyla ilgili video hazırlamıştır (Cemal, 2013, s.238). Özal, Yunanistan'ın uluslararası sularda petrol aramaktan vazgeçmesi durumunda Türkiye'nin de aynısını yapacağını ifade etmiştir. Yaşanılan kıta sahanlığı krizinde, Türkiye'nin kararlı tutumu ve Amerika'nın araya girmesiyle Papandreu Özal'ın teklifini kabul etmiş, böylelikle Ege'de tansiyon düşmüştür (Armaoğlu, 1991, s.265).

Yaşanılan 1987 kıta sahanlığı krizinin ardından, iki ülke arasında kurulan iletişimin etkisiyle Özal ve Papandreu 30-31 Ocak 1988'de Dünya Ekonomik Forumu sırasında görüşme fırsatı bulmuşlardır. Görüşmelerin sonunda ortak bir basın toplantısı düzenleyen Özal ve Papandreu, iş birliği, karşılıklı iyi niyet, kalıcı ilişkiler temennileri ile ekonomik ve siyasal komite kurulması kararlarını içeren 9 maddelik bildiriye açıklamışlardır. Davos görüşmeleri sıcaklığını korurken ilk hamleyi yapan Türkiye, 5 Şubat 1988'de Yunan uyruklularının Türkiye'deki gayrimenkulleri üzerindeki haklarını donduran 2 Kasım 1964 tarihli kararnameyi yürürlükten kaldırmıştır. Özal ve Papandreu 3-4 Mart 1988'de Brüksel'de yeniden bir araya gelmiş ve Davos bildirisiyle uyumlu yeni bir bildiri yayınlamışlardır (Fırat, 2001c, s.114-115). Özal Brüksel görüşmelerinde, 1987 kıta sahanlığı krizinin yarattığı tehlikenin farkında olduklarını, iki ülke arasındaki iş birliğinin geliştirileceğini söylerken Papandreu'da hedeflerinin iki ülkenin birbirini tehdit olarak görmemesini

sağlamak olduğunu belirtmiştir (Berberakis ve Berberoğlu, 1988, s.1). Davos'ta oluşturulan komitelerin çalışmaları nihai bir sonuca varamamıştır. Özal iyi niyetli girişimlere devam ederek, Davos bildirisinde kararlaştırıldığı gibi Haziran 1988'de Atina'ya 170 kişilik bir ekip ile resmi ziyarette bulunmuştur. Papandreu ise Türkiye'yi ziyaretten kaçınmış ve Özal'ın ziyaretini iade etmemiştir. 1989 Yunanistan seçimlerinde PASOK'un iktidardan ayrılması ve Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi iki liderin yönettiği sürecin sonlanmasına neden olmuştur (Fırat, 2001c, s.115-116).

1983-1989 döneminde Ege sorunu özelinde yaşanan olaylar aktarıldıktan sonra, Ege sorununa yönelik dış politika davranışları, tezin kuramsal çerçevesi olan neoklasik realizm perspektifinden değerlendirilecektir. Söz konusu döneme ilişkin sistemsel faktörler ve iç faktörler detaylı bir şekilde incelenecek ve akabinde karar verici/lider konumundaki Turgut Özal'ın etkisi ortaya konacaktır.

3.3. Neoklasik Realizm Perspektifinden 1983-1989 Döneminde Ege Sorunu

Tezin birinci bölümünde de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi, neoklasik realizmde, bağımsız değişken olan uluslararası sistemik baskılar, bağımlı değişken olan dış politika davranışına etki etmektedir. Bu süreç devletlerin iç yapılarından kaynaklı kısıtlamalar ve lider/karar verici algıları olan ara değişkenlerin dahil edilmesiyle tamamlanmaktadır. Neoklasik realizme göre bir devletin dış politikasının kapsamı ve motivasyonu, her şeyden önce uluslararası sistemdeki konumu ve göreceli gücü tarafından belirlenmekte ve karar vericinin/liderin algılarıyla ve kendine has, iç yapısal özellikleriyle dış politika pratiğine dönüşmektedir. Diğer bir deyişle, sistemik güçler, iç dinamikler ve bireyler dış politika tercihlerinin analizinde birbirleriyle etkileşim halindedir.

Bu bölümde neoklasik realizm teorisinin üç ana bileşeninden öncelikle sistemsel faktörler ve iç faktörler üzerinden 1983-1989 döneminde Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorununa yönelik bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu üç ana bileşenden birincisi devletlerin uluslararası sistemde anarşik bir ortamda varlıklarını sürdürdükleri ve devletlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için çaba sarf ettikleridir. Bu noktadan hareketle bu bölümde dönemin uluslararası sistemi "Sistemsel Faktörler" alt başlığı altında incelenecektir. İkincisi yerel faktörlerin, sistemik koşullar ile dış politika pratiklerinin arasında aracılık görevi

üstlendiği ve lider kararlarına etki ettiğidir. Dönemin yerel aktörleri de bu bölümde “İç Faktörler” alt başlığı altında ele alınacaktır. Üçüncüsü ise birim düzeyindeki faktörlerin en önemlisinin siyasi lider olduğudur. Çünkü algılarıyla, hedefleriyle, anlayış ve görüşleriyle dış politika davranışını şekillendiren ve karar verici konumunda devlet davranışını belirleyen faktör odur. Çalışmanın odaklandığı, dönemin siyasi lideri olan Turgut Özal faktörünün ayrı bir başlık altında incelenmesinin, Turgut Özal’ın Ege sorunu özelinde dış politikaya etkisinin net bir şekilde ortaya konması açısından daha doğru olacağı değerlendirilmektedir.

3.3.1. Sistemsel Faktörler

Genel hatlarıyla ortaya konan dönemin Türk-Yunan ilişkilerine yönelik dış politika pratikleri neoklasik realist bakış açısıyla değerlendirilirken, öncelikle uluslararası sistemin etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Bu bölümde, 1983-1989 yılları arası yaşanan evrensel gelişmeler ile Türkiye’nin bu gelişmelerden ne şekilde etkilendiğinden ve bunun uluslararası aktörlerle olan ilişkilerine ne şekilde yansıdığından bahsedilmektedir. Uluslararası sistemde yaşananlar, çalışmanın sonraki bölümlerinde ele alınacak olan Turgut Özal’ın Yunanistan’la olan ilişkilerine ve Ege sorununa yönelik dış politika kararlarına ışık tutacaktır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi, serbest piyasa ekonomisinin küresel bir boyut kazanması ve tüm dünyaya yayılan demokrasi dalgası gibi olaylara sahne olan 1980’li yıllar, modern çağın temellerinin atıldığı karmaşık bir dönem olarak tarihte yerini almıştır (Davis, 2019, s.2-3). Değişim ve dönüşüm yılları olarak görülen 1980’li yıllarda yeni ittifaklar kurulmuş, yeni yöntemler ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. 1980’ler tüm dünya açısından siyasal dengelerin yeniden kurulduğu ve devletlerin silahlanma konusunda rekabet içinde olduğu bir dönem olmuştur (Tanör, 2014 s.29). Tüm dünyayı etkileyen küreselleşme, üretimin ve ticaretin çok uluslu bir hal almasını, ticaretin serbestleşmesini, sanayinin ve teknolojinin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu dönüşümün ekonomi ve teknoloji alanlarında olduğu kadar toplumsal ve siyasal etkileri de olmuştur. Bu değişimin hızına yetişemeyen devletler güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Sonunda ABD, egemen güç olmuş ve Batı, tek sistem olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır.

SSCB’nin, ABD karşısında etkisini kaybederek ödünler vermesi sebebiyle çift kutuplu uluslararası sistem yumuşamaya başlamış (Kurt, 2018, s.158), tüm dünyada

oluşan neoliberal ekonomik sistem yaygınlaşmış, ABD dünyanın en büyük gücü olma yolunda ilerlemesini sürdürmüş ve Avrupa Topluluğu gücünü gittikçe artırmıştır. Özal'ın 1989'a kadar sürdürdüğü dış politikasında, bütün bu değişimlerin etkisinden söz edilebilir (Özen, 2011, s.124).

Özal, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumlardan dolayı, ABD ve Avrupa ile yakın ilişkiler kurulmasının önemli olduğunu düşünmüştür. Özellikle Amerika'da eğitim aldığı ve Dünya Bankası'nda görev aldığı zamanlarda, ABD'nin gelişmişlik düzeyinden etkilenmiş, daha sonrasında da ABD'yi bir süper güç olarak görmüştür. Bu durum Özal'ın çok yönlü dış politika anlayışında, ABD'yi birinci sıraya koymasını sağlamıştır. Özal, Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunların çözümü yolunda Avrupa Topluluğu ile baş başa kalmak istememiş, ABD'nin de desteğini alarak hareket etme arzusunda olmuştur (Demirel, Güzel, Sungurlu, Bedük ve Ertosun, 2014, s.195).

CIA'in Özal ile ilgili hazırlamış olduğu biyografik istihbarat dokümanında, "gelmiş geçmiş en Amerikan yanlısı lider" olarak tanımlanan Özal (Güldemir, 1992, s.12), ikili ilişkiler kurarak ABD'den destek görebileceğine inanmıştır. ABD, 1983'te KKTC'nin ilan edilmesini sert bir dille eleştirmiş ve Güvenlik Konseyi'nde kınanması yönünde olumlu oy vermiştir. ABD, KKTC'yi tanıma hazırlığı yapan Pakistan ve Bangladeş'e de baskı yaparak tanınmasını engellemiş ve 1985'te Kıbrıs'la ilişkilendirerek Türkiye'ye yapılacak askeri yardımları kısıtlamıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.461). ABD'nin yardımları azaltması, Özal'ın hayal kırıklığı yaşamasına neden olmuştur.

Özal, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren azalan Amerikan yardımlarına karşılık, daha çok yardım yerine daha fazla ticaret talebinde bulunmuştur. Mart 1985'te yanında götürdüğü iş adamlarıyla birlikte ABD'yi ziyaret etmiştir. Bu gezide Türk-Amerikan İş Konseyi kurulmuş, ancak ticari etkinlikler beklentileri karşılamamıştır. 29 Mart 1980 tarihinde imzalanan ve 17 Aralık 1980'de yürürlüğe giren Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması (SEİA)'nın 5 yıllık süresi, 17 Aralık 1985'te sona ermiştir. Türkiye, ABD'den anlaşmanın uzatılmasını ve bununla birlikte birtakım isteklerde daha bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs'taki varlığını sorun olarak algılayan ABD tarafından bu istekler, Yunan lobisinin de etkisiyle kabul edilmemiştir (Laçınok, 2007, s.568-569). Türk-Amerikan ilişkilerini gerçekçi ve pratik bir zemine oturtmak isteyen Özal, "ben onlara üs veriyorsam,

karşılığında ticaretin arttırılmasını isterim” (Ergin, 1985, s.7) demesine rağmen beklediği karşılığı alamamıştır. İkili görüşmelerin sonucunda 16 Mart 1987’de SEİA’yı beş yıl süreyle uzatan ek mektup imza altına alınmıştır (Akerson, 1987, s.1.).

Türkiye’nin ABD’nin ekonomik desteğine ve siyasi gücüne ihtiyaç duyması, çoğunlukla bağımsız bir dış politika yürütmesine engel olmuştur. Türkiye’nin Rogers Planı kapsamında Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına dönmesini karşılıksız kabullenmesi, ABD’nin o dönemki mobil askeri birliği Çevik Kuvvet’e geçiş kolaylığı verilmesi, Wohlstetter Doktrini uygulamaları kapsamında Doğu Anadolu’ya havaalanı inşa edilmesi bu durumu gösterir niteliktedir (Oran, 2001b, s.30).

ABD, Türkiye ve Yunanistan arasında var olan gerginliklerde genellikle tarafsız kalmayı tercih etmiştir. İki ülke arasında yaşanan krizlerde, olası bir sıcak çatışmanın önlenmesi için iki tarafı sakinleştirici bir tutum sergilemiş, böylelikle özellikle Soğuk Savaş döneminde NATO’nun güneydoğu kanadında sıkıntı yaratabilecek sorunların önüne geçmek istemiştir (Kamel, 2014, s.134-135).

Türkiye ve Yunanistan’ın NATO ile ilişkilerine bakıldığında, her iki ülke de NATO üyeliğini önemli konularda siyasi destek sağlayacak ve kendi konumlarını olumsuz bir şekilde etkileyecek kararların alınmasını engelleyecek bir araç olarak görmüştür. Türkiye Ege’deki güç dengesini koruma konusunda, Yunanistan da tehlikelere karşı güvenliğinin temini konusunda NATO üyeliğini önemsemişlerdir (Krebs, 1999, s.366).

NATO Genel Sekreteri aracılığıyla, 27 Mayıs 1988 tarihinde Türkiye ve Yunanistan karşılıklı güvене dayalı Atina Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakat hükümlerine göre iki ülke birbirlerinin egemenlik haklarına, toprak bütünlüğüne ve Ege Denizi’ndeki açık deniz ve uluslararası hava sahaları kullanımına saygılı olacaklarını, 1 Temmuz-1 Eylül tarihleri arasında ve başlıca milli ve dini bayramlarda Ege Denizi’nde deniz-hava trafiğini engelleyecek şekilde tatbikat yapmayacaklarını taahhüt etmişlerdir (Ayman, 2012, s.70-71). İmzalanan Atina Mutabakatı’yla iki ülke, alınan askeri güven artırıcı önlemler ile birbirlerini anlamaya çalışarak aralarındaki mevcut sorunlara daha olumlu ve yapıcı bir biçimde yaklaşma fırsatı bulmuştur.

NATO'nun yanı sıra Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler üzerinde etkisi olabilecek bir diğer uluslararası aktör de Avrupa Topluluğu'dur. Türkiye'deki askeri rejimin kontrolünde oluşturulan sivil hükümetin başbakanı Bülent Ulusu AT'ye üye olunması yönünde bir hedef belirtmiştir. Buna paralel olarak Mart 1981'de Milli Güvenlik Kurulu da benzer hedeften bahsetmiştir. Ancak askeri rejimin insan hakları ihlaline yönelik uygulamaları, demokratikleşme sorunu gibi Türkiye'nin içte yaşadığı problemlerden dolayı AT, Mart 1982'de Türkiye ile olan ilişkilerini süresiz olarak askıya almıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.465).

Türkiye'nin dışa açılmaya başlaması ve demokratikleşmesi yönünde adım atması ile 1983'ten itibaren AT ile ilişkiler canlanmaya başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın başında olduğu dönemde Avrupa'ya yönelik karşıt görüşlerini dile getiren Özal (Karabulut, 2007, s.138), daha sonra Türkiye'nin, Doğu ve Batı arasında köprü kurarak, Avrupa Topluluğu'nda önemli bir yeri olabileceğini söylemiştir (Kanmaz, 1999, s.373). Özal hükümeti, Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasında fayda sağlayabileceği inancıyla başbakanlığı döneminde, başvuru şartlarını tam olarak sağlamadan, dönemin AT işlerinden sorumlu Ali Bozer'le birlikte AT'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, kararını 18 Aralık 1989 tarihinde bildirmiş olup ekonomik, sosyal ve siyasal konularda yeterli ilerlemenin sağlanamamış olmasını belirterek üyeliğe onay vermemiştir ("AB ile İlişkiler", t.y.). Türkiye'nin AT'ye yapmış olduğu üyelik başvurusunun reddedilmesi, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı Avrupa'da kurmaya çalıştığı denge stratejisini olumsuz yönde etkilemiştir (Yorulmaz, 2014, s.125).

Yunanistan'ın AT'ye üyelik başvurusuna kuşkuyla yaklaşan Türkiye'ye AT, bu üyeliğin Türkiye-AT ilişkisini etkilemeyeceğini ve AT'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklara taraf olmayacağını beyan etmiştir (Baştürk, 1997, s.45). Yunanistan 1981 yılında Avrupa Topluluğu'na üye olduktan sonra, Türkiye ile arasındaki anlaşmazlıklara destek sağlamak için AT'deki konumunu kullanarak ve Ege Denizi ile Kıbrıs konularını gündeme getirerek avantaj sahibi olmaya çalışmıştır. Yunanistan'ın bu çabaları Türkiye'nin topluluğa üyelik sürecinde engel teşkil etmiştir (Tan, 2016, s.43). Yunanistan, AT üyesi olarak elinde bulundurduğu veto gücünü hemen hemen her fırsatta Türkiye aleyhine kullanmıştır. 1984'te AT'nin Türkiye'ye vereceği kredinin Yunanistan'ın vetosu ile engellenmesi üzerine Özal

tepki göstererek Türkiye'nin AT'den gelecek paraya ihtiyacı olmadığını söylemiştir (Özal Avrupa'ya Karşı Çıktı, 1984).

Yunanistan'la Ege'de yaşanan anlaşmazlıklar, Batı Trakya'daki Türk nüfusunun eritilmesi politikaları ile Bulgaristan'ın sınırları içinde yaşayan Türklere yönelik baskı kampanyası uygulaması ve Yunanistan'ın bu olayları AT içinde sık sık Türkiye aleyhine dile getirmesi, Türkiye'yi Avrupa yollarının kapanması tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Yine bu dönemde yaşanan Ermeni ve Kürt milliyetçi örgütlerinin terör eylemleri, o dönemde Türk dış politikasını büyük ölçüde etkilemese de uzun vadede Batı'nın desteğinin alınması ve AT'ye üyelik gibi konularda Türkiye'yi olumsuz etkileyen diğer olaylar olmuştur (Oran, 2001b, s.27).

1983-1989 yılları arasındaki dönem, küreselleşmenin etkisiyle siyasal ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin olduğu bir dönem olmuştur. ABD'nin ve Batı'nın etkili olduğu uluslararası sistem içindeki güç dağılımı doğrultusunda Türkiye'nin dış politika davranışlarının değerlendirilebilmesi için, iç ortam ve dinamiklerdeki durumun da ele alınması gerekmektedir.

3.3.2. İç Faktörler

Neoklasik realist teori, sistemik uyarılar ve dış politika arasında aktarım görevi gören ara değişkenlerin önemine vurgu yaparak, iç faktörlerin dış politika oluşturma sürecinde etkili olduklarını belirtmiştir. Devletlerin kurumsal yapılarının, siyasetçilerin, ekonomik çevrelerin ve sivil kuruluşların dış politika kararları üzerinde etkisi bulunabilmektedir. Bu yaklaşıma göre, devletlerin yapısal unsurları liderleri gerektiğinde kısıtlayan ve savaş kararı almalarını dahi engelleyebilen değişkenlerdir. Bu değişkenler liderin, devletin gücünü kullanıp kullanmayacağına ve demokratik devletlerin uluslararası alanda güç değişimlerine kolayca adapte olup olmayacağına etki etmektedir (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s.76).

1983-1989 yılları arasında Türkiye'nin iç dinamiklerini etkileyen olayların başında 12 Eylül askeri müdahalesi gelmektedir. Bu olay Türkiye'yi siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan büyük ölçüde etkilemiştir. 12 Eylül 1980 tarihinde hükümetin feshedilmesinden sonra oluşturulan geçici anayasayla birlikte, TBMM'nin görev ve yetkileri beş generalden oluşan Milli Güvenlik Konseyi'ne,

cumhurbaşkanının yetkileri Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'e devredilmiştir.

Hazırlanan 1982 Anayasası'ndan sonra da Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Cumhurbaşkanı olmuştur. Temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gidilmiş, sendikalar, dernek ve vakıflar siyasetten uzak tutulmuş, siyasi partilerin faaliyetleri de sınırlandırılmıştır (Dursun, 2008, s.423). 1983'te 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yasası çıkarılarak kurulun etkinliği artırılmıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.432-436).

Özal, askerlerle ilişkisinde temkinli bir politika izlemiş, karşı karşıya gelmekten imtina etmiştir. Özellikle seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Çankaya Köşkü'nde yapmış olduğu toplantıda ordu için övgü dolu sözler söyleyerek, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve Milli Güvenlik Kurulu'na güvenli seçim ortamını sağladığı için teşekkür etmiştir (Cumhurbaşkanı Özal'ı Kabul Etti, 1983). Benimsediği ekonomi temelli politikalarına yönelik yapacağı girişimlerde askerlerin mâni olması endişesiyle onlarla müzakere yoluna gitmiştir. 1983-1985 yılları arasında dış politika kararlarını, Genelkurmay ve Kenan Evren ile karşılıklı görüşerek uyum içinde yürütmeye dikkat etmiştir. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Yunanistan Cumhurbaşkanı Konstantin Karamanlis'e gönderdiği mesajda, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının çözümü yolunda dostluk ve iş birliği vurgusunu yapmıştır. (Berberakis, 1984c, s.3).

Dış politika kararlarına yön vermek isteyen askeri rejim, Dışişleri Bakanlığı'na Vahit Halefoğlu'nun atanmasını sağlamıştır. 1985 yılından sonra ise çoğunlukla kararları Özal kendisi almıştır (Çakmak, 2013, s.121-123). Askeri vesayetin siyasi alanda etkinliğinin azaltılmasını isteyen Özal, 1983'te Bülent Ulusu'ya rağmen Meclis Başkanı olarak Necmettin Karaduman'ın seçilmesini sağlamıştır. 1987'de görev süresi bitecek olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ'un yerine, Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztoran'un atanması beklenirken, Özal yapılan plandan rahatsızlık duyarak, TSK teamülüne de uymadan, Genelkurmay Başkanlığı'na Necdet Toruntay'ı getirmiştir (Tanör, 2014 s.65).

Ordunun dış politika ve milli güvenlik konularında doğrudan ya da dolaylı olarak etkilerini görmek mümkündür. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Başbakan Turgut Özal arasında devlet kurumları arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesiyle

ilgili birtakım anlaşmazlıklar olmuştur. 1983 seçimleri öncesi ve sonrasında askeri hükümet Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve bazı farklı bakanlıkların yapılarında değişik yapmak istemiş, Özal'ın karşı çıkmasıyla bu değişikliklerin bazıları rafa kaldırılmıştır. Askerin dış politika ve milli güvenlik konularında açıklama yapması dolaylı etkiye, dış politika konularının Milli Güvenlik Kurulu'nda ele alınması ise doğrudan etkiye örnek teşkil etmektedir (Gürbey, 2010, s.67-68).

1983-1989 döneminde sivil-asker ilişkilerinde, yaşanan değişimlerin yanı sıra, ekonomik açıdan da bir dönüşüm söz konusudur ki bu durumda iş çevrelerinin dış politika üzerindeki etkisini artırmıştır. Özal, katkısının bulunduğu 24 Ocak kararlarının ışığında ekonomik kalkınmanın ve istikrarın sağlanmasına yönelik Aralık 1983'te ihracat teşvikleri, kamu iktisadi teşebbüslerinin idari yönden yapılandırılması, döviz rejiminin serbestleştirilmesi ve yeni bir beş yıllık planı içeren ekonomi paketi açıklamıştır. Özal'ın yapmış olduğu ekonomik reformların olumlu sonuçları zaman içinde görülmüştür (Barchard, 1985, s.35-36). 1980-1989 döneminde Türkiye'nin yıllık büyüme oranı %4.1 olarak gerçekleşirken, aynı dönemde dünya ortalaması %3.07 olarak, ayrıca Türkiye'nin aynı dönemde kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranı dünya ortalaması olan %1.29'un üzerinde %1.91 olarak gerçekleşmiştir (Ünal, 2015, s.244-245). Bunun yanında Özal'ın benimsemiş olduğu yeni ekonomi politikasının beraberinde fırsatçılığı da getirdiğine yönelik eleştiriler de mevcuttur. Türk ekonomisinin kuralsız ve plansız şekilde gelişmesinin aynı zamanda hayali ihracat, vergi kaçırma gibi yasal olmayan uygulamaların ve kişiye özel teşvikler, sermaye düzenlemeleri gibi keyfi uygulamaların önünü açtığı yönünde ciddi eleştiriler yöneltilmiştir (Uluç, 2014, s.126). Bir başka eleştiri de Özal'ın ikinci iktidarı döneminde enflasyonun neredeyse iki katına çıkması, büyüme oranlarının üçte bir oranında gerilemesi, iç-dış borçların artması, ekonominin kötüye gidişinin engellenememesi olmuştur. Bu durumun sebepleri olarak, serbest piyasa ekonomisine yönelik gerekli yasal düzenlemelerin yapılmamış olması, etkin vergilendirme sisteminin oluşturulmaması, kaynakların ve fonların doğru kullanılmaması ve denetlenmemesi, kamu harcamalarının artmasına karşılık gelirlerin artırılmaması gösterilmiştir (Özen, 2011, s.170-171).

Özal'ın ekonomiye ilişkin dış politika davranışlarına yönelik iş dünyasından olumlu tepkilerin yanı sıra eleştiriler de mevcuttur. Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)'nin sanayici ve iş adamları arasında yapmış olduğu

ankette, Özal hükümetinin izlemiş olduğu politikalara dair çeşitli sorular sorulmuştur. Çıkan sonuçlarda, üyelerin büyük bölümünün Özal'ın ekonomik politikalarının sorunları çözmede yetersiz olduğunu, sistemin doğru işlese de uygulamanın yanlış yapıldığını düşündüğü görülmüştür. Konsey Başkanı Sakıp Sabancı, hükümetle aralarında diyalog olduğunu, ancak sonuç alamadıklarını söylemiştir. Aynı ankette, Türkiye'nin AT üyeliğine %61.2 oranında umutla bakıldığı sonucuna da ulaşılmıştır (Tamer, 1988, s.1).

Öte yandan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), TÜSİAD ve Türk-İş gibi kuruluşlar Özal'ın AT'ye yaptığı üyelik başvurusuna destek vermiş, hatta geç kalınmış bir girişim olduğunu da vurgulamışlardır. Her bir meslek kuruluşu faaliyet gösterdikleri sektör açısından konuyu değerlendirmiş ve müzakere süreci için Türkiye'ye destek vermiştir (Oran, 2001b, s.97-98). Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin tartışıldığı konferansta, Türk özel sektörünün kendini yenileyerek kendilerine AT üyeliğine göre hazırladığını söylemiştir (Tamer, 1985, s.8). TOBB, müracaatın zamanlamasının iyi olduğunu, İstanbul Sanayi Odası Başkanı, başvuru karşısında mutluluk duyduklarını ve batılılaşmanın adımı olarak gördüklerini, TÜSİAD Başkanı, olumlu bulduğu başvurunun Avrupalılaşmanın yolunda başlangıç olacağını ifade etmiştir (TUİC Akademi, 2010). Tüm bu olumlu söylemler ve TÜSİAD'ın AT ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi ve düzeltilmesi (TÜSİAD, 1987, s.ii) önerisinden yola çıkarak, iş çevrelerinin AT, dolayısıyla Yunanistan ile sorun yaşamak istemedikleri ve Özal'ın iş birliği odaklı yaklaşımını destekledikleri söylenebilir.

Özal, ekonomiyi dışa açarak ihracatı artırmanın yolunun iş adamlarının desteğiyle olabileceğini düşünmüştür. Özal, ülkedeki yabancı yatırımcı sayısının artmasının, başbakan ya da bakanların iletişiminden ziyade, yurt dışı ziyaretlerinde yanında götürdüğü iş adamlarının, gittikleri ülkelerdeki iş adamlarıyla kuracakları iletişim sayesinde gerçekleşeceğine inanmıştır (Özyürek, 2015, s.315).

Neoklasik realist teorinin de savunduğu gibi, devletlerin iç ve dış politikalarına yönelik amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde ve uygulanabilmeleri için gereken araçların seçiminde karar vericilerin rolü büyüktür. Söz konusu dönemin dönüşüm yılları olarak görüldüğü ve değişimin karmaşık bir süreci olsa bile nihai olarak karar vericinin etkisiyle meydana geldiği düşünüldüğünde, neoklasik realist bir

değerlendirmenin önemi kendini göstermektedir. Dolayısıyla, Özal'ın liderliğinde Türk dış politikasının değişen modelini açıklama çabası da konunun neoklasik realizm açısından değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda son olarak, sürece doğrudan etkisi olan lider davranışlarına, yani dönemin lideri Turgut Özal faktörüne odaklanılacaktır.

3.4. Neoklasik Realist Dış Politika Modeli Bağlamında Özal Faktörü

Bireylerin önemini buldukları stratejik konum doğrultusunda açıklamak mümkündür. Herhangi bir durumda bireyin kararını ve davranışını ortadan kaldırdığımızda sonuçta önemli bir değişiklik meydana geliyorsa o durumda bireyin anahtar bir rolü var demektir. Stratejik konumlarda bulunan üst düzey yöneticilerin ve karar vericilerin etkileri alışılmadık, belirsiz ve hızlı tepki gerektiren durumlarda daha da artmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemde savaşlar, çatışmalar, krizler gibi beklenmedik ve acil durumlar ile büyük değişim süreçlerinde liderlerin davranışları daha fazla önem kazanmaktadır (Tayfur, 1994, s.137). Bu tür belirsiz durumlarda ya da zorunluluklarda bireylerin özellikleri ön plana çıkmaktadır. Karar vericinin konuyla ilgili güçlü algısı, karşı karşıya kaldığı duruma ilişkin yetkinliği, ayırt edici inançları ve kendine özgü hedefleri bireylerin davranışını diğerlerinden farklı ve tahmin edilemez kılmaktadır. Siyasi davranışlar liderlerin algıları, hafızaları, muhakeme becerileri, hedefleri, duygusal ifadeleri, motivasyonları ve davranış tarzlarının birleşiminin oluşturduğu kişisel özellikleriyle şekillenmektedir (Winter, 2003, s.110).

Bu bağlamda 1983-1989 döneminde Ege sorunu özelinde Özal faktörü ele alınmadan önce, Türkiye'de Özal'ın iktidar olduğu dönemde, eskiden Dışişleri Bakanlığı'nın yürütmekte olduğu dış ticaret, uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler gibi konuların Başbakanlık yetkisine verildiği vurgulanmalıdır. Ekonomi temelli dış politikanın bürokrasinin ağırlığı olmadan uygulanabilmesi için böyle bir değişimin faydalı olacağına inanan Turgut Özal, dış politikayı belirleyen ana aktör olmuştur (Gönlübol, 1996, s.626-627). Özal çoğunlukla Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bırakarak olaylar karşısında hızlı sonuçlar almak istemiştir. Özal'ın bu davranışına, Papandreu ile yüz yüze görüşmek istemesi ve bunun için resmi kanalları kullanmadan Enka Holding'in sahibi Şarık Tara ve Yunanlı bir iş adamı arkadaşıyla Papandreu'ya ulaşmayı denemesi örnek olarak verilebilir (Cemal, 2013, s.241).

Uluslararası sistemin bir aktörü olarak Türkiye, 1900'lü yıllarda yaşanan dünya savaşlarında edindiği tecrübeler doğrultusunda güvenlik eksenli dış politikasını şekillendirmiştir. Örneğin Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamış ve güvenliğini korumaya yönelik olarak NATO askeri ittifakına katılmıştır. Özal iktidara gelişiyle Türkiye'yi uluslararası ve bölgesel alanda güçlü bir aktör haline getirmeyi istemiş ve bu amaçla Türk dış politikasına ivme kazandırmaya yönelik ekonomik temellere dayanan girişimlerde bulunmuştur. Özal, öncelikle güvenlik eksenli bir tutum yerine esnek ve iş birliğine dayalı bir yaklaşımla Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşatılabileceğine ve bu şekilde iki ülke arasındaki sorunların çözülebileceğine inanmıştır. Özal'ın bu tutumu Türkiye'nin dış politikasına yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Dönemin Türk-Yunan ilişkileri incelendiğinde, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının oluşturulması ve uygulanmasında Özal, kişilik ve liderlik özellikleri ve dış politikaya duyduğu ilgiyle birinci derecede rol oynamıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi Özal, Yunanistan'a yönelik iş birliği odaklı bir dış politika yürütmüştür.

Özal konuşmalarında, Yunanistan'la olan sorunların çözümünün dostluk ve iş birliği kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini pek çok kez dile getirerek, iyi komşuluk ilişkileri kurmanın karşılıklı diyalogla sağlanabileceğini, Türkiye'nin bu yöndeki girişimlerini sürdüreceğini ve mevcut sorunların çözümünün ancak müzakere yoluyla elde edilebileceğini vurgulamıştır. Turgut Özal, uluslararası alanda da Yunanistan'a dostluk ve iş birliği çağrısında bulunduğunu tekrarlamıştır. Örneğin, ABD'ye yapmış olduğu ziyarette resmi temasların yanı sıra Türkiye'nin onuruna düzenlenen bir öğle yemeğinde, yine Yunanistan'a barış çağrısında bulunduğunu 9 Nisan 1985 tarihli konuşmasında ifade etmiştir. Söz konusu yemekte Özal, Yunanistan'a yönelik barışçı bir politika izlediğinin, ikili görüşmelere önem verdiğinin, sorunların müzakere yoluyla çözülebileceğine inandığının ve Yunan Başbakanı ile her zaman görüşmeye hazır olduğunun altını çizmiştir. Konuşmasında ayrıca, Türkiye'yi bir tehdit olarak gören ve her seferinde gerçekte olmayan bu durumu dünya kamuoyu gündemine getiren Papandreou'ya, iki ülke arasındaki mevcut sınırları karşılıklı olarak garanti edecek dostluk, iş birliği ve uzlaşma teklifinde bulunduğunu söylemiştir. ABD'de yapmış olduğu konuşmasının uluslararası alanda büyük ilgi çektiğini ve olumlu yankılar yarattığını da sözlerine

eklemiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2014, s. 278). Yunanistan Dışışleri'nde uzman olarak görev yapmış akademisyen Alexis Heraclides (2019, s.97) de konuyla ilgili olarak “Turgut Özal'ın, Türk-Yunan ilişkilerinde ekonomik iş birliğinin ve temasların olumlu rolünün değerini anlayan iki ülke arasındaki ilk lider olduğunu, Özal'ın savunduğu karşılıklı güveni oluşturabilecek ekonomik iş birliği ve temasların Ege sorununun çözümü yolunda atılan olumlu adımlar olduğunu” tespitinde bulunmuştur.

Türkiye ile diyalogu gereksiz gören Papandreu, çatışmacı tavırlarıyla Türk karar alıcılarının Yunanistan'a yönelik politikalarını etkilemeyi amaçlamıştır. Papandreu iş birliğini sadece kendi çıkarları doğrultusunda uygulamak isteyerek müzakereden uzak bir tutum sergilemiştir. Özal da uluslararası alanda gelişmeleri yakından takip ederek, gerektiğinde tedbiri elden bırakmadan rekabetçi davranarak, çoğunlukla da uyuma dayanan bir yaklaşımla kararlar almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası alanda etkinliğini artırmak ve Türkiye'yi bölgesel bir güç haline getirmek isteyen Özal, Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözümüne yönelik ağırlıklı olarak Yunanistan ile iş birliğini tercih etmiştir.

Özal'ın Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan uyuşmazlıkların giderilmesini sağlayabilmek için kurduğu en güçlü diyalogun Papandreu ile Davos'ta buluşmasının olduğu söylenebilir. Davos görüşmesiyle ilgili olarak yapılan sınırlı tartışmalarda, Davos'ta alınan kararların değerlendirilmesi çoğunlukla Özal'ın kişiliği üzerinden olmuştur. Özal'ın kararları genellikle bireysel olarak aldığı, Yunanistan'a yönelik geleneksel Türk dış politikası yerine kendi belirlediği politikayı izlemeyi tercih ettiği ve toplumsal çevrenin taleplerini dikkate almadığı değerlendirmeleri yapılmaktadır (Gürbey, 2010, s.222-225). Türk siyasi sisteminde karar vericilerin sahip olduğu güç, Özal'ın karar alma sürecinde bu denli etkili olmasına imkân tanıyan bir unsur olmuştur.

Aktif-bağımsız lider Turgut Özal, başbakanlığı süresince Ege Sorunu ile ilgili yaşanan krizlerde de benimsediği aktif ve ılımlı dış politikasını uygulamaya devam etmiştir. 1984 yılındaki Limni ve 1987 yılındaki kıta sahanlığı krizlerinde karar verici olarak Turgut Özal'ın etkisini görebilmek mümkündür. Yunanistan'ın 1984 yılında Limni Adası'nı silahlandırarak NATO kapsamında meşrulaştırmaya çalışması neticesinde yaşanan krizde Turgut Özal iş birliğine dayalı, ılımlı ve soğukkanlı ama

aynı zamanda Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda adaların silahlandırılmaması gerektiğini söyleyerek kararlı bir duruş sergilemiştir. Özal'ın müzakere temelli ve uyumlu yaklaşımı krizin artarak zarar verici bir boyuta gelmesini engellemiştir. Özal'ın müzakereci yaklaşımından yola çıkarak Yunanlı bir gazetecinin iki ülke arasında diyalogun hala kurulmadığını söylemesi üzerine Turgut Özal'ın "Ama savaş da çıkmadı" demesi (Yunanistan'la Diyalog Kurmak İstiyoruz, 1984), iç dinamiklerle uyumlu ve rasyonel bir tavır olarak yorumlanabilir. Bunun yanında Özal'ın, NATO'nun olaya taraf olmamasına yönelik söylemleri bir yandan kendine güvenini gösterirken diğer yandan da bağımsız liderlik özelliklerini öne çıkarmaktadır. Özal'ın Türkiye'nin ulusal çıkarlarını gözetmesi adına seçenekleri etraflıca değerlendirdiğini ve en doğru seçeneğin adanın silahlandırılmasının NATO bünyesinde meşrulaştırılmasını engellemek olduğuna karar verdiği söylenebilir. Bu noktada Özal'ın izlediği müzakereci politikayla da hedefine ulaştığını, rasyonel davrandığını, görev odaklı olduğunu, olayları doğru okuyup değerlendirebildiğini, sorunun çözümü için çaba gösterdiğini, tedbiri elden bırakmadan devletin çıkarlarını koruduğunu ifade etmek mümkündür. Özal'ın bu kişisel ve liderlik özellikleri sayesinde krizin tehlikeli bir boyuta varmadan yönetildiği ve ülkenin değer ve çıkarlarının korunduğu, diğer bir deyişle Turgut Özal'ın kendine has özelliklerinin ve dış politika anlayışının bu krizin yönetiminde etkili olduğu gözlemlenmektedir.

1987'de gerçekleşen krizde ise iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesi karşısında sorumluluk hissederek sorunun çözümüne birinci dereceden müdahil olmuştur. Özal, Yunanistan'ın Ege'de petrol araştırmalarında ve sondaj çalışmalarında ısrarcı olması durumunda kendisinin de bu yönde girişimlerde bulunacağını söylemiş; Yunanistan'ın kendi hamlesinden vazgeçmediği sürece Türkiye'nin de geri adım atmayacağını söyleyerek ülkesinin çıkarlarını korumaya önem verdiğini göstermiştir. Bu krizde Özal, Yunan tarafının olası hamlesini doğru okumuş ve doğru bir değerlendirme yapmıştır. Olayları etkileme gücüne olan inancıyla risk alarak bir anlamda rakibine meydan okumuş ve cesur bir duruş sergilemiştir. Ülkesinin değer ve çıkarlarını gözetmesi de pragmatik yapısının bir göstergesidir.

Yaşanılan her iki krizin sonucunda Turgut Özal'ın kişilik özelliklerinin etkisiyle iki ülkenin sıcak çatışmaya girmesinin engellendiği söylenebilir. Özal, Türkiye'yi zarara uğratacak herhangi bir adımdan uzak durarak tedbiri elden

bırakmamış, Yunanistan'la ilişkisinde uzlaşmacı yaklaşımıyla Türkiye'nin hak ve çıkarlarını korumayı görev bilmiştir. Bu yaklaşımın, Türkiye'nin mevcut Avrupa Birliği (AB) üyelik perspektifiyle de doğru orantılı olduğunu, tırmandırma veya sınırlı güç kullanım stratejilerinin AB nezdinde olumsuz imaj yaratacağını da belirtebiliriz.

Özetle, bu bölümde 1983-1989 dönemi Ege sorununa yönelik dış politikanın değerlendirilmesi kapsamında sistemsel faktörler ile iç faktörler incelenmiş, politikalara karar veren ve onları uygulayan ana aktör olan dönemin lideri Turgut Özal'ın etkisi irdelenmiştir. Bu değerlendirmeyi, tezin birinci bölümünde açıklanan ve sayfa 29'da şekil üzerinden aktarılan neoklasik realist dış politika modeli üzerinden de yapabilmek mümkündür.

Neoklasik realist dış politika modelinde ortaya konduğu şekliyle, analiz sürecinde sistemik uyarılar ile dış politika arasında aktarım görevi gören ara değişkenler mevcuttur. Devletin davranışlarını şekillendiren, politika kararlarını alma ve uygulama sürecini etkileyen devlet-toplum ilişkileri ve yerel kurumlar, dış politikada belirleyici rol oynayan liderleri/karar vericileri destekleyen, kısıtlayan, onların algılarını, karar verme süreçlerini ve dış politika pratiklerini doğrudan etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, bütün bu sistemik uyarılar ve iç faktörler, liderlerin algılarında, karar verme ve uygulama süreçlerinde etkilidir ve bu süreçte devletin politika seçeneklerini şekillendirmektedir. Bu nedenle, sistemsel uyarılara yönelik politikaların belirlenmesinde lider, sistemik kısıtlamaların ve iç kısıtlamaların etkisiyle en uygun tutumu benimsemek ve en doğru davranışta bulunabilmek adına mümkün olan politika seçenekleri arasından seçim yapmaktadır. Turgut Özal'ın dış politika anlayışında ve Ege sorununa yönelik dış politika pratiklerinde de bu karmaşık karar alma ve uygulama sürecini görebilmek mümkündür. Turgut Özal, özellikle kriz süreçlerinde dış politika davranışını belirlerken bireysel özelliklerinin yanında sistemsel ve iç faktörlerin etkisiyle en uygun davranışı seçmeye dikkat etmiş ve bu yönde bir tutum sergilemiştir.

Dış çevreden gelen benzer uyarılara her devletin farklı tepki vermesi, büyük ölçüde o devletteki yerel aktörlere ve liderlerin seçimlerine dayanmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın odaklandığı dönemde karar verici konumundaki Turgut Özal'ın

etkisinin vurgulanması da doğal bir gereklilik arz etmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada Turgut Özal'ın kişilik ve liderlik özellikleri anlatılmış, dönemin uluslararası sistemi ve güç dağılımları incelenmiş, Ege sorununa yönelik dış politikada sistemseller faktörlerin olduğu kadar iç faktörlerin de etkisi irdelenmiş ve son olarak Turgut Özal odak noktasına alınarak, konu neoklasik realist perspektiften değerlendirilmiştir.

SONUÇ

1983-1989 dönemi Ege sorunu özelinde Türk dış politikasını inceleyen bu çalışmada, Türk-Yunan ilişkileri ve Ege sorununun kapsamı ele alınmış ve dönemin başbakanı Turgut Özal'ın Ege sorunu özelinde dış politikayı ne şekilde etkilediği analiz edilmiştir. Sadece uluslararası sistemin ya da görece güç dağılımının dış politika davranışını açıklamada yetersiz kalması ve devletlerin yerel dinamiklerinin yanı sıra dış politika pratiklerine yön veren liderlerin bireysel özelliklerinin de dış politika davranışını şekillendirdiği göz önünde bulundurularak, bu tezde kuramsal çerçeve olarak neoklasik realizm seçilmiştir. Özal dönemine odaklanılmasının sebebi de farklı bir dış politika anlayışıyla Türk dış politikasına yepyeni bir ivme kazandırmış olmasıdır. 1980'li yıllarda uluslararası sistemde ve ulusal düzeyde yaşanan değişimlerin ve Turgut Özal'ın bireysel özelliklerinin dış politika anlayışına nasıl yansıdığı ve bunun somut çıktılar olan dış politika davranışını ne şekilde etkilediği değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, tezin ana problemi olan 1983-1989 dönemi Ege sorununun çözümüne yönelik dış politika uygulamalarında, dönemin başbakanı Turgut Özal'ın kişiliği, liderlik özellikleri ve dış politika anlayışının etkisinin olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Turgut Özal'ın iş birlikçi ve ılımlı yaklaşımının iki ülke arasındaki anlaşmazlığın çözümüne katkısının bulunup bulunmadığı irdelenmiştir. Bu nedenle önce Turgut Özal'ın birey olarak yarattığı farkı ortaya koyabilmek için sahip olduğu kişilik ve liderlik özellikleriyle nasıl bir siyasi ortamda ne şekilde davrandığı irdelenmiştir.

Aktif-bağımsız bir lider olarak Özal'ın öne çıkan liderlik özellikleri, esneklik, pragmatiklik, sonuç odaklılık, uygun zamanda ve gerektiği yerde risk almaya hazır olmak ve fırsatları fark edip onları etkili bir biçimde değerlendirmektir. Tezde ele alınan Ege sorununa ilişkin olaylarda, Turgut Özal'ın rolü, bu özellikleri ile değerlendirilirken aynı zamanda neoklasik realist teorinin de vurguladığı şekliyle mevcut sistem ve iç yapı üzerinden incelenmiştir.

Tezin tarihsel çerçevesinin ele alındığı bölümde de anlatıldığı gibi Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin kökeninde iki ulusun varlık, kimlik, bütünlük mücadelesi gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Ege Denizi'nin iki yakasında bulunan Türkiye

ve Yunanistan'ın tarih boyunca rekabet içinde olmaları, güvensizlik ve tehdit algılamaları yaratmış ve bu da iki ülke arasında bir güç yarışına neden olmuştur. İki ülke genellikle birbirini rakip, engellenmesi veya dengelenmesi gereken güç unsuru olarak görmüştür. Özal'ın liderliğiyle yeni bir döneme giren Türkiye, Ege'de dengenin Yunanistan lehine değişmesini engellemeye ve gücünü korumaya yönelik politikalar izlemiştir. Hem Türkiye hem de Yunanistan uluslararası sistemde haklılıklarını ispata yönelik faaliyetlerde bulunan, jeopolitik açıdan kurgulanmış devlet merkezli stratejiler benimsemişlerdir. Buna yönelik olarak Ege'de güç dengesini kendi lehine çevirmek isteyen taraf için diğer taraf doğal bir tehdit unsuru olmuştur. Bu durum Ege sorununun, iki ülke arasında kronikleşmiş bir hal almasına sebep olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasında zaman zaman kurulan dostane ilişkilere rağmen, iki ülke arasındaki geçmişten günümüze devam eden güvensizlik, sorunların çözülmesi yolunda engel teşkil etmektedir. İki ülkenin birbirine bakış açısında birinin kazancının diğerinin kaybı olacağı algısı var olduğu için, iki ülke arasındaki sorunlara çözüm bulmak oldukça zor bir hale gelmektedir.

Tarih boyunca yaşanan uyuşmazlıklarla birlikte, Türkiye ve Yunanistan Batı ittifakı içinde varlık göstermeye devam etmiştir. 1980'li yılların getirdiği küresel değişimle birlikte ülkeler, uluslararası sistem içindeki kendi konumlarını ve rollerini yeni koşullara uyarlayarak dış politikalarını buna göre şekillendirmeye başlamışlardır. Ülkelerin ulusal çıkarlarını ön plana alması ve yeni hedefler belirlemesi, zaten anarşik bir doğası olan uluslararası sistemde yeni çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri de bu sistemik faktörler ve Batı etkisi açısından ele almak doğru olacaktır.

Özal dış politikasında, çoğunlukla hem ekonomik fayda sağlayabilmek hem de bölgesel konularda desteğini alabilmek için büyük güç olarak gördüğü ABD yanlısı bir siyaset tarzı benimseyerek, özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlarda ABD'yi kendi tarafına çekmek istemiştir. Bununla birlikte ABD, NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan iki ülke arasında çoğunlukla eşit mesafede durmayı tercih etmiştir. Ayrıca hem kendisinin bölgesel çıkarları hem de Yunan lobbiesinin etkisiyle, genellikle Turgut Özal'ın istediği şekilde kararlar almamıştır. ABD'nin iki ülkenin yaşadığı krizlerde yapmış olduğu arabuluculuk ise yine

kendisinin ulusal çıkarlarına yönelik hamlelere dayanmıştır. Bu durum, 1986 Limni olayında ya da Yunan lobisinin engellemeleriyle kısıtlanan ABD yardımlarında gözlemlenmiştir. Özal'ın özellikle ABD'den destek beklediği zamanlarda hayal kırıklığı yaşamasına yol açan bu tutumun, Türk-Yunan ilişkileri içerisinde var olan sorunların derinleşmesine sebep olduğu söylenebilir.

NATO ve AB gibi uluslararası aktörlerin, iki ülke arasında yaşanan krizlerin giderilmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkisinin olduğu söylenebilir. İki ülkenin, NATO ve AB algılamalarının birbirleri arasındaki sorunlar üzerinde etkisi farklılık göstermektedir. İki ülkenin de NATO'ya üye olması, olası bir çıkar çatışmasında Türkiye ya da Yunanistan'a NATO bünyesinde kendilerini savunma şansı tanımıştır. Buna karşılık Yunanistan'ın AB üyesi iken, Türkiye'nin üye olmamasının, iki ülke arasındaki sorunların devam etmesinde etkisi bulunmaktadır. Yunanistan, AB'deki konumundan faydalanarak Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde veto yetkisini kullanmış, AB içerisinde yürüttüğü karşıt eylemlerle, Türkiye'ye karşı siyasi ve ekonomik üstünlük kurmak istemiştir. Özal, motivasyon kaynağını oluşturan başta ekonomik nedenler olmak üzere, Türkiye'yi bölgesel ve ulusal bir güç haline getirme isteği, Ege'de kurulan dengenin Yunanistan lehine bozulmasına engel olma düşüncesi ve Batı'nın bir parçası olmak gerektiği inancıyla AB içinde yer almak istemiştir. Yunanistan'ın Türkiye ile ilgili sorunlarını çözme çabasından ziyade, bu sorunları uluslararası alanda Türkiye aleyhine kullanma arzusu, iki ülkenin yaşadığı sorunların çözümünde engel teşkil etmiştir. Bu noktada Özal'ın uzlaşmacı ve iş birliğine yönelik hamleleri karşılıksız kalmıştır. Özal'ın iki ülke arasında yaşanan sorunların çözümünün bir parçası olarak gördüğü dönemin Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusu sonuçsuz kalmıştır ki bu da sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Özal'ın dış politika davranışlarını değerlendirirken, uluslararası sistemin yanı sıra, Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamın ve yerel dinamiklerin etkisinin de ele alınması önem arz etmektedir. Özal, askeri rejimin ardından, demokratikleşme adımı olarak yapılan seçimlerle iktidara geldikten sonra, hedeflediği ekonomik politikaları hayata geçirebilmek için askerle temkinli ve uyumlu bir profil çizmiştir. Türkiye'nin askeri rejimle yönetildiği dönemde, uluslararası alanda kaybettiği imajını ve ekonomik gücünü geri kazanabilmek için sivil siyasetin gelişmesine önem vermiştir. Özal'ın almış olduğu dış politika kararlarında, Cumhurbaşkanı Evren ile çoğunlukla

fikir ayrılıkları yaşamamaya özen göstererek, ordunun zorlayıcı etkisine fazla maruz kalmadığı söylenebilir.

Özal, dış politika kararları alımında ve uygulanmasında hızlı sonuç alabilmek adına bazı kurumların yapısını değiştirmiş, güvendiği kişilerle çalışmayı tercih ederek özellikle dışişleri bakanlığının etkisini azaltmıştır. Ayrıca iş çevreleri dış politikayı etkiler bir konuma sahip olmuştur.

Özal, dış politikasını ekonomik temellere oturtmuştur. İki ülkenin ilişkilerini karşılıklı ticari faaliyetlerle birlikte geliştirebileceğini düşünen Özal, ekonomiyi sorunların çözümüne de birinci dereceden etki eden bir faktör olarak görmüştür. Ona göre, devletler farklı sektörler üzerinden ticari faaliyetler kurarak ekonomik ilişkilerini geliştirdikleri takdirde, çatışmadan uzak duracaklardır. Bu bağlamda, Yunanistan'la olan ilişkilerinde de ticaret, turizm, yatırım gibi konuların ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu dönemde iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin istenilen düzeye çıkarılmadığı görülmüştür. İki ülkenin, ihracat ve ithalatla ilgili olarak ciddi bir faaliyet içine girmediklerini, Türkiye'nin Yunan vatandaşlarına yönelik vize uygulamasını kaldırmasının pozitif bir etkisi olsa da turizm sektöründe karşılıklı bir fayda sağlanamadığını, Özal'ın bürokratik işlemleri kolaylaştırmasının ve teşviklerinin Türkiye'de yatırım yapılması yönünde olumlu bir adım olsa da o dönem içinde ekonomik ilişkileri geliştirici kapasitede bir atılım olmadığını söylemek mümkündür. Ege sorunu özelinde bakıldığında ekonomik temelli dış politikaların sorunun çözümüne doğrudan etki etme açısından yetersiz kaldığı görülmüştür.

Turgut Özal'ın uzlaşmacı kişiliğiyle yapmış olduğu diyalog ve iş birliği çağrılarının, Yunanistan tarafından çoğunlukla karşılıksız bırakılması, 1983-1989 döneminde iki ülke arasında var olan sorunların çözümüne yönelik somut adımlar atılmasına engel olmuştur. Papandreu'nun çatışmacı yaklaşımı ve ikili görüşmelere birkaç olay dışında kapalı olması, uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik arzu edilen uygun bir ortamın oluşmasına imkân tanımamıştır. Papandreu'nun Türkiye'yi tehdit olarak gördüğünü sürekli dile getirmesi ve Türkiye ile sorunun çözümüne yönelik bir araya gelmek istememesi, Türkiye'ye duyduğu güvensizliğin bir karşılığı olarak görülebilir. Turgut Özal'ın ılımlı oluşu, barışçıl bir ortam oluşturma yönündeki çabası, olayları etkileme gücüne olan inancı, Yunanistan'a yönelik dış politikasında

müzakere çabalarıyla kendini göstermiş, ancak Yunanistan tarafından bir karşılık bulamadığı için sorunun çözümünde doğrudan etkili olamamıştır.

Bu çalışmada, liderlerin algılarında ve dış politika davranışlarında, içinde buldukları mevcut ulusal ve uluslararası koşulların da etkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Dönemin sorunlarına yönelik, iki liderin bakış açısının farklı olduğu gözlemlenmiştir. Turgut Özal'ın uyumlu tavrının, iş birliği ve müzakere odaklı yaklaşımının, Ege sorunu özelinde uyguladığı dış politika davranışlarını şekillendirdiği görülmektedir. Özal görev odaklı bir lider olarak, Ege sorununu bir bütün içerisinde ele almak ve bu sorunları çözmek istemiştir. Bu davranışındaki motivasyonlarından biri, aktif-bağımsız bir lider olarak kendisine ve ülkesine uluslararası alanda prestij kazandırma arzusudur. Papandreu ise Ege sorununu konuşmaktan genellikle kaçınmış, sorunların konuşulmasının ve çözülmesi yönünde girişimlerde bulunulmasının, kendisine özellikle iç siyasette prestij kaybettireceği algısıyla hareket etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası alanda prestij kazanmasının önüne geçmek istediği de söylenebilir.

Dönem içerisinde yaşanan 1984 Limni ve 1987 Ege kıta sahanlığı krizlerinde iki liderin farklı tutum sergiledikleri görülmüştür. Özellikle iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren 1987 krizinde, Papandreu'nun savaşı göze alabilecek boyutta bir çatışmacı tutum sergilediği gözlemlenirken, Turgut Özal'ın Genelkurmay Başkanlığı'nın gerilimi artırabilecek açıklamalarına rağmen, sakin kalarak krizi yönettiği ve iki ülkenin barışından yana tavır aldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AB ile İlişkiler. (t.y.). Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- Aegean Sea. (2022). Erişim Adresi: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Aegean_Sea
- Aegean Sea Continental Shelf Case. (1974, 7 February). *International Court of Justice, Pleadings, Oral Arguments, Documents*. Erişim adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/9481.pdf>
- Ak, G. (2014). Tarih, Deniz ve Egemenlik: Ege'nin İsporadları "Menteşe Adaları"nın Dünü ve Bugünü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (29), 283-313.
- Akerson, T. (1987, 17 Mart). ABD Üslerine 5 Yıllık Vize. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Akpınar, M. ve Uysal, İ. (2015). Özal'da Uzlaşma Kültürü: Anavatan Partisi (ANAP) ve Dört Eğilimin Buluşması. E. Ertosun ve E. Demirbaş (Ed.), *Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm* (s.89-109) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Annex 12 to the Convention on International Civil Aviation. (2004). Search and Rescue. Erişim Adresi: <https://www.pilot18.com/wp-content/uploads/2017/10/Pilot18.com-ICAO-Annex-12-Search-and-Rescue.pdf>
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3-21.
- Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990)*, Cilt (II). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1992). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt (I). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, M. M. (2016). Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi. Ş.Atakan Duman (Ed.), *Proceedings of International Turgut Ozal Symposium* (s.141-144) içinde. Ankara: Turgut Özal University Turgut Özal Research and Application Center.
- Ashley, R. (1987). Foreign Policy as Political Performance. *International Studies Notes*, 13(2), 51-54.

- Ataman, M. (2002). Leadership Change: Özal Leadership and Reconstructing in Turkish Foreign Policy. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1(1), 12-153.
- Ayman, S.G. (2004). Negotiation and Deterrence in Asymmetrical Power Situations: The Turkish-Greek Case. M. Aydın ve K. Ifantis (Ed.), *Turkish-Greek Relations, The Security Dilemma in the Aegean* (s.213-244) içinde. London: Routledge.
- Ayman, S.G. (2012). *İyi Komşuluğun Formülü: Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Babayiğit, M. (2005). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Ege Sorununun Hukuksal Boyutu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Balcı, K. (1984, 19 Kasım). Özal: NATO Limni Konusunda Taraf Olamaz. *Milliyet Gazetesi*, s.7.
- Barchard, D. (1985). *Turkey and the West*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Barnett, M. ve Duvall R. (2005). Power in Global Governance. M. Barnett ve R. Duvall (Ed.), *Power in Global Governance* (s. 1-32) içinde. New York: Cambridge University Press.
- Başbakanlık. (1984). *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları: 13.12.1983-12.12.1984*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Başbakanlık. (1989). *Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama, Mülakat ve Konuşmaları: 13.12.1988-31.10.1989*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Başeren, S.H. (2006). *Ege Sorunları*. Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Baştürk, A. (1997). *Türk-Yunan Uyuşmazlıkları Çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonunda Yunanistan Engeli (1959-1997)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berberakis, S. (1984a, 9 Mart). Yunanistan Ege'de Alarmda. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.11.
- Berberakis, S. (1984b, 10 Mart). Atina Havayı Yumuşattı. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Berberakis, S. (1984c, 12 Mayıs). Evren, Karamanlis'e Mesaj Gönderdi. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Berberakis, S. (1987, 28 Mart). Papandreu: Balkanlar'ın Altı Üstüne Gelir. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.12.
- Berberakis, S. ve Berberoğlu, E. (1988, 5 Mart). Brüksel'de Somut Adımlar. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.

- Birand, M.A. ve Yalçın, S. (2016). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Bostan, İ. ve Kurumahmut, A. (2003). *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bozer, A. (2015). Özal, Dış İlişkilerde İnsani Boyuta Birinci Derecede Önem Veren Bir Kişiydi. E. Ertosun (Ed.), *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak* (s.9-19) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, V. (2001). Geleceğin Toplumunu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal. İ. Sezal ve İ. Dağı (Ed.), *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet* (s.169-196) içinde. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Bölükbaşı, D. (2004). *Turkey and Greece-The Aegean Disputes: A Unique Case in International Law*. London: Cavendish Publishing.
- Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Carr, E.H. (2014). The Beginnings of a Science. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 35-38) içinde. New York: Routledge.
- Cemal, H. (2013). *Özal Hikayesi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Convention on the High Seas (1958, 29 April). United Nations Treaty Series. Erişim adresi: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1963/01/19630103%2002AM/Ch_XXI_01_2_3_4_5p.pdf
- Convention on the International Civil Aviation (1944, 7 December). United Nations Treaty Series (Sayı: 102). Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2015/volume-15-ii-102-english.pdf>
- Convention on the Continental Shelf (1958, 29 April). United Nations Treaty Series (Sayı: 499). Erişim adresi: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf
- Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone (1958, 29 April). United Nations Treaty Series (Sayı: 516). Erişim adresi: https://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_territorial_sea.pdf
- Cumhurbaşkanı Özal'ı Kabul Etti. (1983, 9 Kasım). *Milliyet Gazetesi*, s.3.
- Çakırca, B. (2021). Neoklasik Realizmin “Dış Politikayı” Açıklama Gücü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 231-239.
- Çakmak, H. (2013). Turgut Özal'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları. H.Çakmak (Ed.), *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları* (s.117-123) içinde. İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Çidem, O. (1999). *Devletler Hukuku Açısından Ege Sorunu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çuhadar, Ç.E., Kaarbo, J., Kesgin, B. ve Özkeçeci Taner, B. (2021). Turkish Leaders and Their Foreign Policy Decision-making Style: A Comparative and Multi-method Perspective. *Turkish Studies*, 22(1), 1-27.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Davis, J. (2019). *The Global 1980s: People, Power and Profit*. New York: Routledge.
- Demirel, G., Güzel, H.C., Sungurlu, O., Bedük, S.A. ve Ertosun E. (2014). 17 Nisan 2014, Turgut Özal'ı Anma Programı "Düşünce ve Hizmetleriyle Başbakan ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal". *Özel Sayı: Turgut Özal'ın Mirası*, 3(6), 183-201).
- Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi, 1979. (1986, 24 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı:19057). Erişim adresi: <https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/imo-sozlesmeleri/denizde-arama-ve-kurtarma-uluslararası-sozlesmesi-bkk.pdf>
- Denk, E. (1999). *Egemenliği Tartışmalı Adalar: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Devlet. (t.y.). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>
- Dışişleri Bakanlığı. (1984). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Basımevi.
- Dışişleri Bakanlığı. (1985). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Basımevi.
- Doğanalp, T. (2016). Uluslararası Hukukta Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanmaya Yönelik Girişimler. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 15-28.
- Donnelly, J. (2013). Realizm. S. Burchill ve diğerleri (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. M.Ağcan ve A.Aslan (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Duman, M.Z. (2010). *Türkiye'de Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *ÇTTAD Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(16-17), 421-433.
- Dündar, L. (2016). Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58, 1-20.

- Elman, C. (2007). Realism. M. Griffiths (Ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century* (s.11-20) içinde. Newyork: Routledge.
- Elman, C. ve Jensen, M.A. (2014). *Realism Reader*. New York: Routledge.
- Ergin, S. (1985, 28 Ekim). Üslere Karşı Ticaret. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.7.
- Erinç, S. ve Yücel, T. (1978). *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ersoy, E. (2014). Realizm. R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 159-187) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertosun, E. (2016). Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diplomasisi Örneği. *Bilge Strateji*, 8(15), 33-57.
- Fırat, M. (2001a). 1923-1939 Görelî Özerklik-1: Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1, s.325-356) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2001b). 1960-1980 Görelî Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1, s.716-765) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2001c). 1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2: Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2, s.102-123) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Firoozabadi, J.D. ve Ashkezari, M.Z. (2016). Neo-classical Realism in International Relations. *Asian Social Science*, 12 (6), 95-99.
- Foster, D.M. ve Keller J.W. (2014). Leaders' Cognitive Complexity, Distrust, and the Diversionary Use of Force. *Foreign Policy Analysis*, 10, 205-223.
- Foulon, M. (2015). Neoclassical Realism: Challengers and Bridging Identities. *International Studies Review*, 17, 635-661.
- Gazioğlu, A.C. (1998). *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs-III(1951-1959): Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).
- George, A.L. (1969). The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. *International Studies Quarterly*, 13 (2), 190-222.
- Glaser, C.L. (2014). The Necessary and Natural Evolution of Structural Realism. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 245-252) içinde. New York: Routledge.
- Goodman, J.S. (1965). The Concept of System in International Relations Theory. *Background*, 8 (4), 257-268. doi: 10.2307/3013730

- Gökdemir Işık, N. (2009). *Kıta Sahaneliği, Hukuki Rejimi ve Ege Sorunu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). 1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası, M.Gönlübol ve C.Sar (Der.) *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (s.3-133) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gross, L. (1977). The Dispute Between Greece and Turkey Concerning the Continental Shelf in the Aegean. *The American Journal of International Law*. 71(1), 31-59.
- Güldemir, U. (1992, 1 Mayıs). ABD Özal'a Nasıl Bakar? *Cumhuriyet Gazetesi*, s.12.
- Gürbey, G. (2010). *Arızalı Demokrasilerde Dış Politika*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Gürbey, G. (2016). Özal Dış Politika Anlayışı. İ.Sezal ve İ.Dağı (Der.), *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat, Zihniyet* (s. 225-245) içinde. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Gülboy, G.P.E. (2014). Yunanistan'ın Bağımsızlığı ve Elen Milliyetçiliğinin Dış Etkileri. Y. Okay (Ed.) *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler* (s.251-266) içinde. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Gürel, Ş.S. (1985). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Cilt (II). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gürel, Ş.S. (1993). *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Gürsoy Mahdy, Z. (2021). *Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Krizlerde Lider Algılamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hatsuse, R. (2010). International System. A.F.M. Maniruzzaman ve diğerleri (Ed.), *International Sustainable Development Law* (Cilt III, s.22-38) içinde. United Kingdom: EOLSS Publishers Co.Ltd.
- Hayta, N. (1996). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (36), 817,847.
- Hayta, N. (2006). *Ege Adaları Sorunu: 1911'den Günümüze*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Heraclides, A. (2003). *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*. M.Vasilyadis ve H.Millas (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heraclides, A. (2010). *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Heraclides, A. (2019). The Unresolved Aegean Dispute: Problems and Prospects. A.Heraclides ve G.A.Çakmak (Ed.), *Greece and Turkey in Conflict and*

Cooperation: From Europeanization to de-Europeanization (s.89-108) içinde. London ve Newyork: Routledge.

Hermann, M.G. (1980). Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders. *International Studies Quarterly*, 24(1), 7-46.

Hill, C. (2016). *Foreign Policy in the Twenty-First Century*. London: Palgrave.

Hudson, V.M. (2005). Foreign Policy Analysis: Actor Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, 1, 1-30.

ICAO. (t.y.). The History of ICAO and the Chicago Convention. Erişim Adresi: <https://www.icao.int/about-icao/History/Pages/default.aspx>

IMO Sözleşmeleri. (t.y.). *Türkiye'nin Taraf Olduğu IMO Sözleşmeleri*. Bilgi Notu, Deniz Hukuku Araştırma Merkezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: https://denizhukuku.bilgi.edu.tr/media/document/2022/10/13/imo_sozlesmeleri_2022_bilgi_notu.pdf

International Convention for the Safety of Life at Sea (1974, 1 November). United Nations Treaty Series (Sayı: 18961). Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201184/volume-1184-I-18961-English.pdf>

İnat, K. ve Balcı, A. (2007). Dış Politika: Teorik Perspektifler. Z. Dağı (Der.) *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye* (s.210-241) içinde. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (2002). The Motherland Party: The Challenge of Institutionalization in a Charismatic Leader Party. *Turkish Studies*, 3(1), 40-61.

Kamel, A. (2014). *1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kanmaz, G. (1999). *Turgut Özal Dönemi Türkiye Kronolojisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Karabulut, U. (2007). Anavatan Partisi İktidarı'nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri ve Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu. *ÇTTAD Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 137-159.

Karasuları Kanunu. (1982, 20 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı:17708). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2674.pdf>

Kayıran, M. ve Metintaş M.Y. (2017). Osmanlı Devleti'nin Dağılma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(2), 19-69.

- Kocabaş, S. (1984). *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Krebs, R.R. (1999). Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict. *International Organization*, 53(2), 343-377.
- Kuran, S. (2014). *Uluslararası Deniz Hukuku*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Kurt, V. (2018). Özal'ın Dış Politikası: Uluslararası Siyaset, Değişim ve Süreklilik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(55), 157-171.
- Kurumahmut, A. ve Başeren S.H. (2004). *The Twilight Zones in the Aegean: (Un)Forgotten Turkish Islands-Ege'de Gri Bölgeler: Unutul(may)an Türk Adaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 309-335.
- Laçiner, S. (2009). Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism. *Usak Yearbook*, 2, 153-205.
- Laçınok, N.Y. (2007). Turgut Özal. A.F. Demir (Ed.), *Türk Dış Politikasında Liderler* (s. 537-639) içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lamb, G. (1999). Demilitarisation: A Review of the Concept and Observations from the Southern African Experience, *Working Paper No:7*, 1-15, Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/326477484>
- Laver, M., Benoit, K. ve Garry, J. (2003). Extracting Policy Positions from Political Texts Using Words as Data. *The American Political Science Review*, 97(2), 311-331.
- Law of the Sea. Yearbook of the United Nations 1982 (Sayı: 36). Erişim adresi: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210601801/read>
- Lobell, S.E., Ripsman N.M. ve Taliaferro, J.W. (2009). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. New York: Cambridge University Press.
- Malkara, F. (2022). Egemenliği Antlaşmalarla Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar Sorunu. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2 (1), 62-69.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics* (Updated Edition). New York: W. W. Norton & Company, Incorporated.
- Mintz, A. ve DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. New York: Cambridge University Press.
- Modolski, G. (1962). *A Theory of Foreign Policy*. London: Pall Mall Press.
- Morgenthau, H.J. (1970). *Uluslararası Politika*. B.Oran ve Ü.Oskay (Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt 8. Erişim Adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz_genelkurul_konusmalari/basbakanlarimiz_cilt8.pdf
- North Sea Continental Shelf Cases (1969, 20 February). *International Court of Justice, Reports of Judgments* (Sayı: 327). Erişim adresi: 051-19690220-JUD-01-00-BI.pdf (icj-cij.org)
- Objection, International Convention on Maritime Search and Rescue (1989, 13 November). United Nations Treaty Series. Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201598/v1598.pdf>
- Oğuzlu, T. (2007). Soft Power in Turkish Foreign Policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61 (1), 81-97.
- Olgaç, T. ve Töz, A.C. (2020). Türk Arama ve Kurtarma Organizasyonu: Uluslararası İş Birliği Faaliyetleri ve Yaşanan Anlaşmazlıklar. *Gemi ve Deniz Teknolojisi Dergisi*, 217, 44-56.
- Oran, B. (2001a). 1919-1923 Kurtuluş Yılları: Mondros Silah Bırakışması. B. Oran (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1, s. 110-113) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2001b). 1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2. B. Oran (Der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2, s.9-33) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önel, M. (2008). Hava Sahası ve FIR Hattı. İ.K. Ülger (Der.), *Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunları* (s. 93-125) içinde. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Özal Avrupa'ya Karşı Çıktı. (1984, 21 Kasım). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Özal: Kimse Karışmasın. (1986, 23 Mayıs). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Özarslan, B.B. (2007). *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özdemir, H. (2014). *Turgut Özal: Biyografi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özen, H. (2011). Turgut Özal. E. Toros (Ed.), *Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar: Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan Örnekleri* (s.121-177) içinde. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Özkırımlı, U. ve Sofos, S.A. (2013). *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özman, M.A. (1988). Ege'de Karasuları Sorunu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43 (3), 173-194.

- Öztürk, D. (2014). Yunanistan'ın Pasok'lu Yılları ve Türkiye ile İlişkiler. Y. Okay (Ed.) *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler* (s.137-162) içinde. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Özyürek, H. (2015). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Mesleğinin Kurumsallaşmasında Özal'ın Rolü. E. Ertosun ve E. Demirbaş (Ed.), *Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm* (s.309-331) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (1988). Ege Adalarının Hukuksal Statüsü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43 (3), 151-162.
- Pazarcı, H. (1992). *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2003). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (1973, 1 Kasım). *Resmi Gazete* (Sayı:14699). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14699>
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Arms Conflicts (Protocol I) (1977, 8 June). *International Humanitarian Law Databases*. Erişim adresi: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-60?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>
- Ratification and Accessions, International Convention on Maritime Search and Rescue (1989, 4 September). United Nations Treaty Series. Erişim adresi: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201555/volume-1555-A-23489-English_French.pdf
- Ripsman, N.M. (2011). Neoclassical Realism. *Oxford Research Encyclopedias International Studies*, 1-20. doi: 10.1093/acrefore/9780190846626.013.36
- Ripsman, N.M, Taliefferro, J.W. ve Lobell, S.E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. New York: Oxford University Press.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51 (1), 144-172.
- Rosenberg, J. (2001). *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*. London: Verso.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). Teoriler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu. *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, 211-245.
- Schuett, R. (2010). *Political Realism, Freud, and Human Nature in International Relations: The Resurrection of the Realist Man*. New York: Palgrave Macmillan.

- Schweller, R.L. (2014). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 265-271) içinde. New York: Routledge.
- Sevim, A. (2019). Arama Kurtarmaya İlişkin Düzenlemeler ve Doğu Akdeniz’de Arama Kurtarma Sorumluluğu. D. Güler, A. Yıldız ve İ. Savaş (Ed.), *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz* (s. 169-205). İstanbul: TASAM Yayınları.
- SOLAS-International Convention for the Safety of Life at Sea (1974). International Maritime Organization. Erişim adresi: [https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Safety-of-Life-at-Sea-\(SOLAS\),-1974.aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Safety-of-Life-at-Sea-(SOLAS),-1974.aspx)
- Sonyel, S.R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt (I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası-1945-1991*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2019). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Stavrinides, Z. (1975). *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Cyprus: Loris Stavrinides Press.
- Stolberg, A.G. (2012). The International System in the 21th Century, *U.S. Army War College Guide to National Security Issues*, 137-150, Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12027.12.pdf>
- Şıvgın, H. (2015). Statükocu Anlayışı Özal Değiştirdi. E. Ertosun (Ed.) *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal’ın Dış Politikasını Anlamak* (s.79-106) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Taliaferro, J.W, Lobell, S.E. ve Ripsman N.M. (2014). Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 253-258) içinde. New York: Routledge.
- Tamer, M. (1985, 18 Mayıs). AET’cilerle Kavga. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.8.
- Tamer, M. (1988, 23 Kasım). Özal Sınıfta Kaldı. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Tan, Ö. (2016). Türkiye’nin Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs Sorunu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 40-47.
- Tang, S. (2009). Taking Stock of Neoclassical Realism. *International Studies Review*, 11, 799-803.

- Tanör, B. (2014). Siyasal tarih (1980-1995). S.Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye* (s.29-159) içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tayfur, M.F. (1994). Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review. *METU Studies in Development*, 21(1), 113-141.
- Territorial Waters. (t.y.). *Britannica Online Encyclopaedia* içinde. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/territorial-waters>
- Tokatlı, O. (1999). *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- TUİC Akademi. (2010, 14 Aralık). Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu (1987-1989) ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu (18 Aralık 1989). Erişim adresi: https://www.tuicakademi.org/turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu/#_ftn1
- Tuncer, H. (2015). *Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turgut Özal. (t.y.). Erişim adresi: https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/
- TÜSİAD. (1987). Avrupa Topluluğu ve Türkiye'nin Tam Üyeliği Sorunu: Makro Bir Değerlendirme. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Uluç, A.V. (2014). Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.
- Uluengin, H. (1986, 2 Şubat). Kahvaltı Randevusu. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Uluyurt, M. (2008). Ege Adaları ve Egemenliği Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıklar İ.K. Ülger (Der.), *Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunları* (s. 127-188) içinde. İstanbul: Derin Yayınevi.
- United Nations Convention on the Law of the Sea (1982, 10 December). *United Nations Treaties*. Erişim adresi: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e
- Uzun, H. (2017). Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 393-435.
- Ünal, U. (2015). Özal Dönemi Ekonomisine Genel Bir Bakış. E. Ertosun ve E. Demirbaş (Ed.), *Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm* (s.241-255) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Vurgun, L. (2015). Dönüştürücü Liderlik Konsepti ve Turgut Özal'ın İç ve Dış Politika, Ekonomi, Silahlı Kuvvetler, Yürütme ve Yargı Alanlarındaki Dönüştürücü Liderlik Uygulamaları. E. Ertosun ve E. Demirbaş (Ed.), *Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm* (s.57-87) içinde. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.

- Walker, S.G., Schafer M., ve Young, M.D. (1998). Systematic Procedures for Operational Code Analysis: Measuring and Modeling Jimmy Carter's Operational Code. *International Studies Quarterly*, 42(1), 175-189.
- Waltz, K.N. (2004). Neorealism: Confusions and Criticisms. *Journal of Politics and Society*, 15(1), 2-6.
- Waltz, K.N. (2014a). Political Structures. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 103-112) içinde. New York: Routledge.
- Waltz, K.N. (2014b). Realist Thought and Neorealist Theory. C. Elman ve M.A. Jensen (Ed.), *Realism Reader* (s. 124-128) içinde. New York: Routledge.
- Wilson, A. (1979-80). The Aegean Dispute. *Adelphi Papers No: 155*. Great Britain: Bartholomew Press.
- Winter, D.G. (2003). Personality and Political Behavior. D.O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis (Ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (s. 110-146) içinde. New York: Oxford University Press.
- Winter, D.G. (2005). Assessing Leaders' Personalities: A Historical Survey of Academic Research Studies. J. M. Post (Ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders* (s.11-38) içinde. USA: The University of Michigan Press.
- Yarma, Z. (2008). Kıta Sahanlığı Anlaşmazlığı. İ.K. Ülger (Der.), *Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunları* (s. 37-91) içinde. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Yavuz, M.H. (1994). İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994). F.Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 243-257) içinde. İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, S. (2016). Kazak Medyasında Turgut Özal. Ş.Atakan Duman (Ed.), *Proceedings of International Turgut Ozal Symposium* (s.234-238) içinde. Ankara: Turgut Özal University Turgut Özal Research and Application Center.
- Yorulmaz, M. (2014). "Değişen" Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.
- Yunanistan'la Diyalog Kurmak İstiyoruz. (1984, 7 Aralık). *Milliyet Gazetesi*, s.5.
- Zariç, S. (2017). *1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın Partideki Rolü*. İstanbul: Hiper Yayın.

EGE DENİZİ HARİTASI

Kaynak: Kurumahmut, A. ve Başeren S.H. (2004). *The Twilight Zones in the Aegean: (Un)Forgotten Turkish Islands-Ege'de Gri Bölgeler: Unutul(may)an Türk Adaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EGE DENİZİ'NDEKİ ADALARIN İSİMLERİ

NO.	BÖLGE ADI	OSMANLI LİTERATÜRÜNDEKİ ADI	HARİTALARDAKİ ADI
1	-	Ağriboz, Eğriboz veya İğriboz	Evvoia
2	Kuzey Sporad Adaları	İşketos, İşkatos veya İskados	Skiatos
3	"	İşkepolos veya İskabolos	Skopelos
4	"	Kırlangaç	Alonnisos
5	"	Güğercin	Peristera
6	"	Kardaşlar	Adelfi-Adelfopulo
7	"	İskandil	Skontzura
8	"	Bleko	Pelerissa
9	"	Şeytan veya İblislik	Giura
10	"	Arsura	Psathoura
11	"	Biber	Piperi
12	"	İşkiros veya İskiri	Skiros
13	Kiklad Adaları	Andre veya Andire	Andros
14	"	İstendil veya İstindin	Tinos
15	"	Mokene	Mikonos
16	"	Yılan	Dhrago
17	"	İstaporya	Htapodia
18	"	Delos	Dilos
19	"	Sığırcıklar	Rinia
20	"	Şıra veya Sıra	Siros
21	"	Caros	Giaros
22	"	Uzunca	Makronisos
23	"	Mürted	Kea

24	“	Termiye veya Terme	Kitnos
25	“	Serfo	Serifopula
26	“	Serifos veya Koyunluca	Serifos
27	“	İstanos	Dhenousa
28	“	Nakşa	Naksos
29	“	Bara veya Para	Paros
30	“	Küçük Bara/Para	Andiparos
31	“	İspinos veya Yavuzca	Sifnos
32	“	Yamorki veya Yamurgi	Amorgos
33	“	Karo	Karos
34	“	Eskino	Sinussa
35	“	Rakliya	İraklia
36	“	Niyo, Ünye veya Enye	İos
37	“	Eskinos	Skinos
38	“	Polikandros veya Bolukendire	Folegandros
39	“	Polino	Poliigos
40	“	Gümüş	Kimilos
41	“	Değirmenlik	Milos
42	“	Küçük Değirmenlik	Andimilos
43	“	Anafiye	Anafi
44	“	Küçük Anafi Adaları	Pakya-Makya
45	“	Santorin veya Santoron	Tira
46	“	Hıristiyan	Hristiani
47	“	Flakondra	Falkonera
48	“	Rapila	Velopulo
49	“	Ayayorgi	Ay. Yeorios
50	“	Ekene veya Egene	Egina
51	“	Engiste	Angistrion

52	“	Boros	Poros
53	“	Çamlıca	İdra
54	“	Küçük Çamlıca	Dokas
55	“	Sulıca	Spetse
56	“	Servi	Elafo
57	“	Çuka veya Çuha	Kithira
58	“	Küçük Çuka veya Küçük Çuha	Andikithira
59	“	Girit	Kriti
60	“	Taşoz	Tasos
61	Boğazönü Adaları	Semadirek, Semandirek veya Semendire	Samotraki
62	“	Zürafa Kayası	Zurafa
63	“	İmroz (Gökçeada)	Gökçeada
64	“	Tavşan Adası	Tavşan Adası
65	“	Bozcaada	Bozcaada
66	“	Limni veya İlimli	Limnos
67	“	Bozbaba	Evstratios
68	Saruhan Adaları	Midilli	Lesvos
69	Koyun Adaları	Koyun Adası	İnussa
70	“	Paşa	Passa
71	“	Vaton	Vatos
72	“	Gavati	Pondiko
73	Saruhan Adaları	Sakız	Hiyos
74	“	İpsara	Psara
75	“	Andiipsara	Andipsara
76	“	Sisam	Samos
77	“	Ahikerya, Kerye veya Karyot	İkarya
78	“	Hurşid	Furni

79	“	Fornoz veya Fornozlar	Fimena
80	“	Kalari veya Venedik Kayalıkları	Kalageri-Kalogeros
81	Menteşe Adaları	Eşek	Gaidaros
82	“	Mandiraki veya Nergiscik	Arki
83	“	Batnoz veya Patnoz	Patmos
84	“	Lipso	Lipso
85	“	Farmakuza, Farma veya Bulamaç	Farmakonisi
86	“	Leryoz veya İlriyoz	Leros
87	“	Kelemez	Kalimnos
88	“	Kalolimni	Kalolimnos
89	“	Kardak	Kardak
90	“	Keçi veya Kapari	Pserimos
91	“	Koçpapas veya Koçbaba	Levita
92	“	Zenari veya Ardıçcık	Kinaros
93	“	Kendiroz	Liadi
94	“	İstanköy	Kos
95	“	Yali veya Sakarcalar	Yiali
96	“	İncirli	Nisiros
97	“	Kandilli	Kandhelioussa
98	“	İleki, İlleki veya İlyaki	Tilos
99	“	Askino	Anditilos
100	“	Nimos	Nimos
101	“	Sömbeki	Simi
102	“	Rodos	Rodhos
103	“	Limoniya veya Alimya	Alimia
104	“	Herke, Harki veya Herkit	Khalki
105	“	Küçük Kerpe	Saria

106	“	Kerpe	Karpathos
107	“	Kaşot, Çobanlı veya Çoban Adası	Kasos
108	“	İstanbulya	Astipalaia
109	“	Yaban	Ofidusa
110	“	Kızkardeşlar	Adhelfia
111	“	Sirina	Sirina
112	“	Üç Adalar	Plakidha
113	“	Safran Adaları	Sofrana
114	“	İstakida Adaları	Astakidhapula
115	“	İki Kardeşlar	Unianisia
116	“	Kamilun	Kamilonisi

Kaynak: Kurumahmut, A. ve Başeren S.H. (2004). *The Twilight Zones in the Aegean: (Un)Forgotten Turkish Islands-Ege'de Gri Bölgeler: Unutul(may)an Türk Adaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.